

ต้นฉบับสมบูรณ์

โครงการ ภูมิปัญญาและแนวทางการพึ่งพาตนเอง
ของชุมชนประคตินคร อำเภอหนองปรือ จังหวัดลุมพินี
ประเทศเนปาล

โดย นางสาวภัทรกร ภูทอง

8 พฤษภาคม 2547

ต้นฉบับสมบูรณ์

โครงการ ภูมิปัญญาและแนวทางการพึ่งพาตนเอง
ของชุมชนประคตินคร อำเภอหนองปราสี จังหวัดลุมพินี
ประเทศเนปาล

โดย นางสาวภัทรกร ภูทอง

ได้รับทุนอุดหนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
ชุดโครงการอาณานิคมศึกษา 5 ภูมิภาค

คำนำ

โครงการวิจัยเพื่อสำรวจองค์ความรู้ “ภูมิปัญญาและแนวทางการพึ่งพาตนเองของชุมชน ประคตินคร อำเภอหนองปรือ จังหวัดลุมพินี ประเทศเนปาล” เป็นการศึกษาวิถีชีวิตของผู้นในวัฒนธรรมฮินดูที่ยังชีพด้วยเกษตรกรรมระบบดั้งเดิมและยังคงยึดมั่นกับการพึ่งพาตนเอง

ประคตินครเป็นเพียงหมู่บ้านเล็กๆ อายุประมาณห้าสิบปี เป็นชุมชนที่มีผู้คนหลายวรรณะ หลายเผ่าพันธุ์อาศัยอยู่ร่วมกัน ผู้คนต่างทำงานหนักเพื่อพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนและครอบครัว จุดเด่นที่น่าสนใจคือการทำการประกอบอาชีพของชาวบ้าน ประเพณีและภูมิปัญญาที่สั่งสมกันมาสู่รุ่นต่อรุ่นและความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับสังคม กับศาสนา กับธรรมชาติ และที่สำคัญคือความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับวัฒนธรรมภายนอกที่เข้ามาผ่านถนน, สื่อต่างๆ และชาวบ้านที่เดินทางออกนอกหมู่บ้านเพื่อทำงานหรือศึกษาต่อ

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่มาสู่ชุมชนผ่านแผนพัฒนา, ถนนและการสื่อสารที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว การศึกษาชุมชนเพื่อค้นหารากเหง้าของตนเอง ไม่เพียงจุดประกายให้ชาวประคตินครตระหนักถึงภูมิปัญญาและองค์ความรู้ที่พวกเขามีอยู่ แต่ขณะเดียวกัน ความรู้จากชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในมุมเล็กๆ มุมหนึ่งของเนปาลยังจะช่วยสร้างความเข้าใจ ให้เกียรติตัวตนและวิถีชีวิตของผู้คนต่างวัฒนธรรม ซึ่งจะย้อนมาสู่การทำความรู้จักและเข้าใจรากเหง้าของเราเอง อันจะส่งผลต่อแนวทางการพัฒนาชุมชนในหมู่บ้านโลกอย่างยั่งยืน

ขอขอบคุณ

ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณโครงการอาณานิคมศึกษา 5 ภูมิภาค สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ครอบครัว Puadel, คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้านประจักษ์นครและชาวประจักษ์นคร อำเภอ นวลปราณี จังหวัดลุมพินี ประเทศเนปาล, มูลนิธิทรัพยากรเอเชีย, Jagriti Children Club Nepal, ดร.ชาณวิทย์ เกษตรศิริ, พระอาจารย์ ดร.อนิล ศากยะ, อาจารย์กฤษณา และอาจารย์เรืองอุไร กุศล-ลาสัย, ดร.จัญญ คำมวนทา, คุณชุติมา ศิริสมรรถการ และคุณสุชนา คะเชนทนแห่งสำนักพิมพ์ หน้าต่างสู่โลกกว้าง

ขอขอบคุณเป็นพิเศษสำหรับเพื่อนๆ ชาวเนปาลทุกคน, เจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติเนปาลและ หอสมุด Keshar Kibary, Ministry of Education and Sport ประเทศเนปาล, คุณดาร์วิน วีระ พงศ์, คุณวราภรณ์ หลวงมณี, คุณปะลาณี สกุดโต, คุณเอกกราช ซาบุร์ และ Mr. Sagar Mahamod รวมทั้งครอบครัวและเพื่อนๆ ของข้าพเจ้าที่คอยให้กำลังใจและข้อมูลในการดำเนินงานวิจัย

และขอขอบคุณเป็นอย่างยิ่งสำหรับ ผศ. กาญจน์ ละอองศรี และคุณกิตติณี รุจิขานันท์กุล แห่ง โครงการอาณานิคมศึกษา 5 ภูมิภาค สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ภัทรกร ภูทอง

บทคัดย่อ

รหัสโครงการ : 5ASP/TRF/045/2544

ชื่อโครงการ : ภูมิปัญญาและแนวทางการพึ่งพาตนเองของชุมชนประคตินคร

อำเภอหนองปรือ จังหวัดลุมพินี ประเทศเนปาล

ชื่อนักวิจัย : ภัทรพร ภูทอง , Asian Resource Foundation

email address : patporn_patt@hotmail.com

ระยะเวลาโครงการ : พฤศจิกายน 2544 – กุมภาพันธ์ 2545

การทำวิจัยเพื่อสำรวจองค์ความรู้เรื่อง “ภูมิปัญญาและแนวทางการพึ่งพาตนเองของชุมชนประคตินคร อำเภอหนองปรือ จังหวัดลุมพินี ประเทศเนปาล” เป็นการศึกษาวิถีชีวิตของผู้คนในวัฒนธรรมฮินดูที่ยังชีพด้วยเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมและยึดมั่นกับการพึ่งพาตนเอง เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพในการจัดการทรัพยากรในชุมชนเล็กๆ และการดำเนินชีวิตที่ยังยึดมั่นในวัฒนธรรมฮินดูท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์และระบบทุนนิยมที่เริ่มแทรกซึมเข้ามาสู่ชุมชน

ในการดำเนินงานวิจัย ได้มีขอบเขตการศึกษาด้านคติความเชื่อ, ขนบธรรมเนียมประเพณี, การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและสวัสดิการชุมชน, เกษตรกรรม, การสาธารณสุข, อาหารและการบริโภค, เทคโนโลยีพื้นบ้านและหัตถกรรม, ศิลปะ, และการถ่ายทอด โดยเก็บข้อมูลในท้องที่ผ่านการสัมภาษณ์ พูดคุย การสังเกต และมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน

จากการศึกษาพบว่า การพึ่งพาตนเองและภูมิปัญญาในหัวข้อข้างต้นของชาวประคตินครมีพื้นฐานมาจากระบบสังคมเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมและความเชื่อในศาสนาฮินดู ซึ่งเชื่อในเรื่องเทพภาวะและปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติ อีกทั้งความเป็นสังคมแบบขยายของชาวประคตินครและความยึดมั่นในระบบวรรณะยังเป็นปัจจัยสำคัญในการถ่ายทอดวัฒนธรรม ภูมิปัญญาและการดำรงอยู่ของศาสนาไม่ให้เกิดช่วงระหว่างผู้คนรุ่นต่อรุ่น อย่างไรก็ตาม ความเป็นชุมชนใหม่ของประคตินครซึ่งมีอายุประมาณ 60 ปี ทำให้อาณานิยมหรือความเคร่งครัดในความเชื่อต่างๆ ได้รับการประนีประนอมมากขึ้น เช่น การประกอบอาชีพของชาวบ้านและการมีปฏิสัมพันธ์ของคนระหว่างวรรณะผ่านระบบตลาด อีกทั้งการเข้าถึงการบริการของรัฐ ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านมีความสะดวกสบายมากขึ้น แต่ก็หมายความว่า การพึ่งพาตนเองของชาวชุมชนนั้นลดลงด้วยเช่นกัน

ชุมชนประคตินคร ไม่ต่างจากชุมชนอื่นๆ บนโลกใบนี้ที่กระแสโลกาภิวัตน์แทรกซึมเข้าไปทุกที่ ไม่เพียงถนนจะเชื่อมชุมชนสู่เมือง แต่ถนนยังได้นำสินค้าและค่านิยมใหม่ๆ มาสู่ชุมชน ทุกวันนี้ ผู้คนในหมู่บ้านโดยเฉพาะเด็กรุ่นใหม่รู้จักโลกไกลมากกว่ากรุงกาฐมาณฑุซึ่งเป็นเมืองหลวง คนรุ่นพ่อแม่ก็รู้สึกว่ามันได้โดดเดี่ยวจากชุมชนภายนอกอีกต่อไป อีกทั้งแผนการพัฒนาประเทศในด้านอุตสาหกรรม และการพัฒนาท้องถิ่นแบบตะวันตกก็ได้พรางเด็กรุ่นใหม่ซึ่งเป็นอนาคตของประคตินครออกจากชุมชนและตัวตนของเขาทุกขณะ แน่นอนว่า ไม่มีใครสามารถหลีกเลี่ยงหรือหยุดยั้งความเปลี่ยนแปลงของโลก หากแต่การศึกษาและทำความเข้าใจในภูมิปัญญาและแนวทางการพึ่งพาตนเอง ซึ่งเป็นรากเหง้าและองค์ความรู้เดิมของบรรพบุรุษ จะเป็นแนวทางหนึ่งในการเข้าใจและเห็นคุณค่าของตัวตน และเลือกรับแต่ส่วนดีของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เช่นเดียวกับผู้คนภายนอกประคตินครจะได้ย้อนคิดถึงชุมชนของตน และเปิดใจกว้างยอมรับความแตกต่างและอัตลักษณ์ของผู้คนต่างวัฒนธรรม อันจะส่งผลให้เกิดแนวทางการพัฒนาหมู่บ้านโลกอย่างยั่งยืน

Abstract

Project Code : 5ASP/TRF/045/2544

Project Title : Lesson From a Nepali Village : A Study of Prakartinagar's Local Wisdom and self-sufficiency

Investigator : Patporn Phoothong , Asian Resource Foundation

Email address : patporn_patt@hotmail.com

Project Duration : November 2001 – February 2002

Lesson From a Nepali Village : A Study of Prakartinagar's Local Wisdom and Self-sufficiency, aims to study and collect data of Hindu villagers who rely on traditional agriculture. More specific issue focuses on their self – sufficiency. Villagers in poorest country in the world will use main outputs of study as reflection on sustainable resource conservation potential. The methodology of study is participatory research, interview and observation on Moral and Believing, Traditional, Resource Conservation, Agricultural, Community Welfare, Health, Food and Nutrition, Local Technology, Art, handicraft and How to relay from generation to next generation.

According to the result of the study, Prakatinagar villager's wisdom and self reliance have a strong foundation from their traditional agricultural society and Hinduism which believes in polytheism and power beyond the nature. The extended family and cast system are the main factors in maintaining culture, local wisdom and existence of the religion over generations. Being a newly established community, a 50 year old Prakatinagar is flexible and compromising in term of value and rigidity of the belief. This can be seen from occupation of the villagers and interaction of people from different casts in the local market system. The access to government service and new technology for agricultural activities though lift up the quality of people live, the self reliance of people is also deteriorated.

No different from other villages in rest of the world, the Prakinagar is confronting the penetration of globalization. When the road came to Prakinagar, not only urban is connected with rural but new goods and values are also brought to the village. Now a day, the villagers especially young people's enthusiasm is no longer confined to the village and Katmandu even parents also feel that they are not any more abandoned by the outside world. However the industrial development master plan and other forms western oriented development have taken away young people from the Prakinagar and their own self identity. It is a nature of fact that no one can avoid this change caused by

globalization but studying the local wisdom and self-sufficiency is the alternative way for self understanding and self value. Through this way, despite globalization, they can select to obtain relevant changes. People outside Prakatinagar may recall their own community and open their mine to accept and appreciate diversity which is a way towards sustainable development of our global village.

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	1
ขอขอบคุณ	2
บทคัดย่อ	3
สารบัญ	6
บทนำ	7
บทที่ 1 เนปาลและตอไรโดยสังเขป	12
บทที่ 2 ชุมชนประคตินคร	18
บทที่ 3 คติความเชื่อ : โลกใบใหม่ในโลกใบเก่า	36
บทที่ 4 ขนบธรรมเนียมประเพณี : การดำรงชีวิตใกล้ชิดเทพเจ้า	49
บทที่ 5 การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและสวัสดิการชุมชน : แบ่งปันและพอเพียง	64
บทที่ 6 เกษตรกรรม : การเกษตรแบบพอเพียงกับยุคสมัย	69
บทที่ 7 การสาธารณสุข : บุญคุณแห่งสมุนไพรและกำลังใจ	76
บทที่ 8 อาหารและการบริโภค : วัฒนธรรมที่ซ่อนอยู่ในรสชาติ	79
บทที่ 9 หัตถกรรมและเทคโนโลยีพื้นบ้าน : ปัญญาอยู่ที่สมองและสองมือ	87
บทที่ 10 ศิลปะ : คือความเรียบง่าย	92
บทที่ 11 การถ่ายทอด : อดีตถึงอนาคต	93
สรุปและข้อเสนอแนะ	96
บรรณานุกรม	104
ภาคผนวก	

บทนำ

ข้าพเจ้ารู้จักประเทศนครครั้งแรกกลางฤดูหนาวเมื่อสองปีก่อน ประเทศนครในปลายธันวาคม เหลือลอบไปด้วยทุ่งมัสตาร์ดตัดกับสีฟ้าจัดของท้องฟ้าฤดูหนาว สองข้างทางเดินในหมู่บ้านเต็มไปด้วยกองฟางที่ผ่านการเก็บเกี่ยวแล้ว ผักหญ้าอวดใบอวบงามอยู่ในสวนเล็กๆ ข้างบ้านที่สร้างจากดินเหนียวสีแดง ผุ้งวักควายนอนเคี้ยวเคี้ยวอย่างสบายใจข้างลานบ้าน เป็นครั้งแรกที่ข้าพเจ้าได้ชิม นมจากควาย แม้ว่ามันจะเข้มข้นเหมือนครีมและอร่อยด้วยความสด แต่ยังจำได้ไม่ลืมว่า กลิ่นที่ติดมาด้วยทำให้เหมือนกับกินนมพร้อมกับกลิ่นควายตัวเพื่อนโคลนเข้าไปด้วยอีกหนึ่งตัว

เมื่อยามค่ำคืนมาถึง ดาวนับล้านๆ ดวงระยิบระยับเหมือนว่าจะเอื้อมจับได้ เด็กๆ ในหมู่บ้านต้อนรับข้าพเจ้าด้วยการร้องเพลงและเต้นรำให้ดู แคมคนเฒ่าคนแก่กับผู้ใหญ่ในหมู่บ้านอีกหลายคนชวนข้าพเจ้าไปกินข้าวเย็นด้วย ประมาดว่าข้าพเจ้าสามารถอยู่ที่นี่ได้นานนับเดือน ด้วยการไปกินข้าวบ้านโน้นบ้านนี้ แต่สิ่งที่ข้าพเจ้าประทับใจและตื่นเต้นมากกว่าอะไรทั้งหมด นั่นคือ ความเชื่อเรื่องพระเจ้า และระบบวรรณของสังคมฮินดูที่ชาวบ้านยังมีแนวคิดแนวอนุรักษนิยม (น่ายินดีที่พวกเขาไม่นับว่า ข้าพเจ้าซึ่งเป็นชาวต่างประเทศนั้นเป็นจันฑาล) กับความเป็นอยู่เรียบง่ายด้วยรายได้เฉลี่ยของคนในชุมชนปีละไม่เกิน 100 เหรียญสหรัฐ ข้าพเจ้าจึงวาดแผนที่ใจไว้ตั้งแต่ตอนนั้นว่า อยากมาศึกษาชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนที่นี่

โจทย์ในใจสิ่งแรกคือชาวประเทศนครได้ชื่อว่าเป็นพลเมืองของประเทศที่ยากจนที่สุดในโลก แต่ข้าพเจ้าไม่เห็นว่พวกเขายากจนเชิงใจตรงไหน พวกเขามีบ้านอยู่โดยไม่ต้องจ่ายค่าเช่า มีน้ำใช้ มีข้าว มีผักหญ้า มีเนื้อสัตว์และนมสดๆ อยู่ในเรือกสวนไร่นา มีพื้นที่ในป่าชุมชน และมีเพื่อนบ้านที่แลกเปลี่ยนแรงงานด้วยกันได้ และข้าพเจ้าอยากรู้มากไปกว่านั้นว่า พวกเขาดำเนินชีวิตกันอย่างไร คิดอะไรกัน บ้านเรือนเขาเป็นอย่างไร พวกเขาสื่อสารกับเทพเจ้าอย่างไร มีการติดต่อกับโลกภายนอกบ้างไหม แล้ววันข้างหน้าเขาจะเป็นอย่างไรท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ที่เดินทางไปถึงทั่วทุกมุมโลก พวกเขามีแผนการอะไรในใจบ้างไหม ซึ่งเป็นที่มาของคำถามในงานศึกษาของข้าพเจ้าว่า ชาวประเทศนครมีภูมิปัญญาและวิถีการพึ่งพาตนเองอย่างไรบ้าง (จริงแล้ว ข้าพเจ้าไม่กล้าและไม่ต้องการเรียกว่างานวิจัย มันดูยิ่งใหญ่เกินกำลังความสามารถของข้าพเจ้า)

เพราะสำหรับผู้คนที่ต้องถิ่นแล้ว ภูมิปัญญาคือองค์ความรู้ที่ได้สั่งสมกันมาเป็นเวลานาน โดยสอดคล้องกับระบบนิเวศ ธรรมชาติ และลักษณะพื้นที่ที่เขาอาศัยอยู่ ดังที่ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ประเวศ วะสีได้กล่าวว่า “คนอยู่ชั่วโลก คนอยู่บนภูเขา อยู่ชายทะเล อยู่เขตร้อน เขตหนาว ภูมิปัญญาจะไม่เหมือนกัน เรามีภูมิปัญญาจากการที่เราอยู่กับธรรมชาติ สังเกตจากธรรมชาติว่าเรามีอาชีพอะไร เขาจะเป็นอย่างไร สภาพบ้านเรือนเป็นอย่างไร ถึงจะเหมาะสมกับสภาพดินฟ้าอากาศที่ทำให้เขาอยู่สบาย และเป็นไปได้ทางเศรษฐกิจ”

ขอบเขตการวิจัย

ในการวิจัย ได้วางขอบเขตการศึกษาในหัวข้อดังต่อไปนี้

1. คติความเชื่อ
2. ขนบธรรมเนียมประเพณี
3. การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
4. เกษตรกรรม
5. สวัสดิการชุมชน
6. การสาธารณสุข
7. อาหารและการบริโภค
8. เทคโนโลยีพื้นบ้าน
9. ศิลป
10. หัตถกรรม
11. วิธีการถ่ายทอด

ทั้งนี้ ในหัวข้อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและสวัสดิการชุมชนได้รวมเป็นหัวข้อเดียวกัน

เนื่องจาก ปาชุมชน ซึ่งเป็นสวัสดิการชุมชนที่จัดหารัฐแต่ชุมชนเป็นผู้จัดการดูแลเองนั้น เป็นหัวข้อที่มีความสัมพันธ์กัน และไม่พบว่า ในชุมชนได้มีสวัสดิการชุมชนอื่นๆ ที่จัดตั้งขึ้นมาโดยชาวบ้านเอง เช่นเดียวกันกับการรวมหัวข้อ เทคโนโลยีพื้นบ้านและหัตถกรรมเป็นหัวข้อเดียวกัน เนื่องจากความสัมพันธ์และคล้ายคลึงกันของงานทั้งสองประเภท

ส่วนการศึกษาในหัวข้อ “ศิลป” นั้น แทบไม่มีปรากฏในชุมชน อาจเป็นเพราะว่า ชุมชนนี้เป็นชุมชนใหม่ ซึ่งมีผู้คนอพยพมาจากหลายพื้นที่ อีกทั้งยังมีความหลากหลายของผู้คน ทางด้านวรรณะและเผ่าพันธุ์ ซึ่งต่างก็ทำงานหนักเพื่อบุกเบิกทุ่งรกร้างและผืนป่าให้เป็นที่ทำกิน ดังนั้น ความเชี่ยวชาญด้านศิลปะจึงยังไม่บ่มเพาะถึงขั้นเป็นภูมิปัญญา และสังเกตได้ว่า แม้เนปาลจะเป็นประเทศที่ชนแต่ละกลุ่มสามารถแสดงออกด้านพิธีกรรมของของตนได้อย่างเสรี แต่การเข้าร่วมพิธีกรรมหรือกิจกรรมนั้นๆ จะจำกัดเฉพาะผู้คนในวรรณะหรือเผ่าพันธุ์เดียวกันเท่านั้น ยกเว้นเทศกาลสาธารณะใหญ่ๆ ซึ่งเปิดกว้างสำหรับทุกวรรณะ เช่น เช่นเดียวกับงานศิลปะที่มีความเป็นเอกเทศและเอกลักษณ์ของแต่ละเผ่าพันธุ์ ฉะนั้น ชุมชนใหม่ที่มีความหลากหลายของวรรณะและเผ่าพันธุ์จึงไม่มีงานด้านศิลปะที่โดดเด่นประจำชุมชน

ด้วยข้อจำกัดของเวลาทำงานในพื้นที่ ภาษา และวัฒนธรรมของหมู่บ้าน ทำให้ข้าพเจ้าไม่สามารถเข้าถึงผู้คนวรรณะอื่นๆ ที่มีอยู่ในชุมชนเท่าที่ควรจะเป็น เช่น ชาวทารุ, โภเต, มอการ์, คูรุง และตามัง ดังนั้น ผลงานวิจัยที่ปรากฏอยู่ในรายงานจึงเป็นภาพรวมของชุมชนฮินดูชุมชนหนึ่งซึ่ง

ประชากรส่วนใหญ่อยู่ในวรรณะพราหมณ์ วรรณะกษัตริย์หรือเจตริ และชาวทะกูรี ตามลำดับ แต่อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าได้มีข้อสังเกตถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และความเท่าเทียมของพวกเขาเมื่อเปรียบเทียบกับผู้คนส่วนใหญ่ของชุมชน

วัตถุประสงค์ของโครงการ

1. เพื่อศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชนประคตินคร อำเภอหนองปราสี่ จังหวัดลุมพินี ประเทศเนปาล ในการพึ่งพาตนเองและควมมีอิสระของชุมชน
2. เพื่อรวบรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชนประคตินคร อันจะเป็นแหล่งข้อมูลในการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาในภูมิภาคเอเชียใต้ต่อไป
3. เพื่อความสร้างความเข้าใจ ให้เกียรติตัวตนและวิถีชีวิตของผู้คนต่างวัฒนธรรม ซึ่งจะย้อนมาสู่การทำความเข้าใจจักและเข้าใจจากเหง้าของเราเอง อันจะส่งผลต่อแนวทางการพัฒนาชุมชนในหมู่บ้านโลกอย่างยั่งยืน

วิธีการ

1. ดำเนินการเก็บข้อมูลพื้นฐานชุมชน พร้อมทั้งเก็บข้อมูลเรื่องภูมิปัญญาและแนวทางการพึ่งพาตนเองในเวลาเดียวกัน โดยใช้เครื่องมือการศึกษา และเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่อย่างเร่งด่วน (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2543, น.114) ดังต่อไปนี้
  - 1.1 การทบทวนข้อมูลมือสอง เช่น หนังสือ ภาพวาด เอกสารเก่าๆ ในชุมชนที่อธิบายสภาพชุมชนและสามารถใช้เป็นแหล่งข้อมูล และรายละเอียดกิจกรรมในพื้นที่
  - 1.2 การสังเกตการณ์โดยตรง
    - 1.2.1 เดินทางในหมู่บ้านและสังเกตสิ่งทีพบเห็น เช่น วัสดุที่ใช้สร้างบ้าน สภาพบ้าน ข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ
    - 1.2.2 ร่วมทำกิจกรรมกับชาวบ้าน เช่น ทำงานพิธีกรรม เช่น พิธีโกฏีกะ พิธีบูชาประจำวัน และงานในไร่ นา เช่น ฝัดข้าว นวดข้าว เก็บข้าวโพด
  - 1.3 แผนที่วงจรเครือข่าย เพื่อทำให้เห็นถึง คน กลุ่มคนหรือทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเรียงตามลำดับความสำคัญ
  - 1.4 การสัมภาษณ์
  - 1.5 การพูดคุยในประเด็นที่ศึกษา

1.6 การทำประวัติพื้นที่ โดยการสอบถามจากบุคคลที่มีความรู้เกี่ยวกับประวัติพื้นที่

1.7 เส้นเวลา คือ การวาดภาพหรือทำแผนภูมิเพื่อลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งทำให้มองเห็นว่า เหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งมีผลกระทบต่ออีกเหตุการณ์ เช่น การอพยพเข้าเมือง หรือ การขยายตัวของป่าชุมชน

1.8 การศึกษารายกรณี เพื่อให้เข้าใจรายละเอียดของเหตุการณ์สำคัญหรือประเด็นที่มีความสำคัญต่อชุมชนมากขึ้น โดยสัมภาษณ์บุคคลต่างๆ นอกจากนี้ ยังมีการทำแผนที่ชุมชน, การทำปฏิทินตามฤดูกาล แผนภูมิปัญหาหมู่บ้านและการแก้ปัญหาเพื่อให้การเก็บข้อมูลในช่วงเวลาจำกัดได้ข้อมูลครบถ้วนมากขึ้น

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. เอกสารบันทึกภูมิปัญญาและวิถีการพึ่งพาตนเองของชุมชนประจวบคีรีขันธ์ อำเภอหนองปรือ ประเทศเนปาล
2. สาธารณะได้รับความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับวิถีชีวิตและแนวทางการพึ่งพาตนเองของผู้คนในสังคมเกษตรกรรมดั้งเดิม
3. เพื่อสาธารณะชนตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาและแนวทางการพึ่งพาของท้องถิ่น

บทที่ 1

เนปาลและตอไรโดยสังเขป

“เนปาลตั้งอยู่ในอ้อมกอดของแนวเทือกเขาที่สูงที่สุดในโลก เชื่อกันว่าเป็นที่ซึ่งเทพและมนุษย์มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด” จึงไม่น่าแปลกใจว่าทำไมชาวเนปาลจึงดำรงชีวิตอย่างใกล้ชิดกับเทพเจ้า ภาพความจริงที่เปี่ยมด้วยสีสันของชีวิต เป็นเหตุให้เนปาลเป็นประเทศหนึ่งที่เต็มไปด้วยความพิศวง นอกเหนือไปจากการเป็นสิ่งมหัศจรรย์ทางภูมิศาสตร์และทางด้านชาติพันธุ์วิทยา (เนปาล : 23, 2543)

บ้านหลังใหญ่ของประเทศเนปาลตั้งอยู่ในเอเชียใต้ ระหว่างประเทศอินเดียกับแคว้นทิเบต เขตปกครองตนเองของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน มีสมาชิกชาวเนปาลหรือเนปาลี 23 ล้านคน ตัวประเทศเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีพื้นที่ 145,391 ตารางกิโลเมตร (56,139 ตารางไมล์) โดยมีความยาวจากตะวันออกไปตะวันตก 885 กิโลเมตร (553 ไมล์) และทอดตัวตามรอยโค้งของเทือกเขาหิมาลัยตอนกลางจากเหนือถึงใต้ประมาณ 160 กิโลเมตร (100 ไมล์) ซึ่งมีขนาดเล็กเพียงหนึ่งในสี่ของประเทศไทยเท่านั้น เนปาลมีความหลากหลายทางสภาพภูมิศาสตร์ ซึ่งมีทั้งที่ราบต่ำทางตอนใต้และทิศตะวันตกที่เรียกว่าตอไร (Terai : มีความหมายว่าพื้นที่ราบ) เทือกเขามหภารตะ (Mahabharat) หรือทิวเขาสิวาลิกหรือชูเรีย (Siwalik/ Churia) ที่ตั้งตระหง่านลดหลั่นเป็นป่าดิบชื้นและทอดยาวออกมาโอบผืนดิน, หุบเขาเขียวมรกตแห่งหุบเขากาฐมาณฑุ, ไตรภุคผาลึกเหนือสายน้ำใสสีเขียวเทาและเชิงเขาที่ลดหลั่นกันเป็นขั้นเชิง เทือกเขานิมาลัยสีขาวโพลนตั้งตระหง่านอยู่เหนือหุบเขาที่ขอบฟ้าทิศเหนือ เป็นปัจจัยให้ภาษาและธรรมเนียมวัฒนธรรมของชาวเนปาลมีความแตกต่างหลากหลายถึง 50 ภาษาและชนเผ่าต่างๆ อยู่รวมกันถึง 36 เผ่า โดยแต่ละกลุ่มต่างก็มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเป็นของตนเอง (เนปาล : 23-24, 2543)

เนปาลเป็นประเทศที่เต็มไปด้วยเทือกเขาสลับซับซ้อน ประมาณว่า เพียงร้อยละ 14 ของพื้นที่ประเทศเท่านั้นที่ใช้ในการเพาะปลูก ส่วนบริเวณทุ่งหญ้ามีน้อยนิด เพียงร้อยละ 13 และร้อยละ 32 ของพื้นที่ประเทศเป็นป่า ซึ่งหากพิจารณาตามลักษณะความแตกต่างทางภูมิศาสตร์ เนปาลแบ่งพื้นที่ได้เป็น 3 ส่วน ดังนี้

เขตเทือกเขาสูง หรือ เขตหิมาลัย ซึ่งมีความสูงประมาณ 2,700 – 8,848 เมตร (4,900-29,028 ฟุต) ตัวอย่างของภูมิประเทศเขตนี้พบได้ในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือจะเต็มไปด้วยเทือกเขาสูงปกคลุมไปด้วยน้ำแข็งและหิมะ รวมทั้งป่าเปลี่ยนที่เป็นเทือกเขาสูง มีพรรณไม้ขึ้นบางตา ส่วนด้านล่างของทิวเขาเป็นป่าเขตอบอุ่น แม้ว่าสภาพภูมิอากาศเป็นอุปสรรคในการทำเกษตร แต่พบว่าในบริเวณที่มีผู้คนตั้งชุมชน(ความสูงระดับ 4,000 เมตร หรือ 13,100 ฟุตจากระดับน้ำทะเล) มีการปลูกมันฝรั่งและข้าวบาร์เลย์ ส่วนภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือ หรือที่เรียกว่า เขตทรานส์-หิมาลัย (Trans Himalayan) นั้นประกอบด้วย เทือกเขาซึ่งทอดตัวยาวจากทางเหนือของเทือกเขาหิมาลัยเป็นพรมแดนระหว่างเนปาลและทิเบต แม้ว่ามียอดเขาหลายยอดที่สูงถึง 6,000-7,000 เมตร (19,700-23,000 ฟุต) แต่ระดับพื้นที่ของ เทือกเขานี้ไม่สูงและขรุขระเท่าแนวเทือกเขาหิมาลัยหลัก กระแสลมส่งผลให้เกิดการกัดกร่อนของ ลักษณะภูมิประเทศ เกิดเป็นที่ราบสูงท่ามกลางหุบเขา เป็นที่ตั้งของชุมชน, อารามและไร่ นา ขึ้นบนได้

เขตเนินเขาระดับกลาง (หิมาลัยน้อย- Sub-Himalaya) ประกอบด้วยเทือกเขามหาภารตะ (Mahabharat) ซึ่งทอดยาวตามระนาบตะวันตกสู่ตะวันออกเฉียงเหนือไปยังตะวันออกและ ตะวันออกเฉียงใต้ เป็นเขตภูเขาที่มีความสูงปานกลางที่มียอดสูงตั้งแต่ 1,500-2,700 เมตร (4,900-8,900 ฟุต) สภาพภูมิประเทศแบบเนินเขาระดับกลางตั้งอยู่ระหว่างเทือกเขามหาภารตะ และหิมาลัย คือ เนินเขา สันเขาที่เตี้ยๆ และร่องหุบเขาลึกที่มีแม่น้ำสายแคบ ซึ่งชาวบ้านทำ การเกษตรแบบขั้นบันได สภาพอากาศในเขตนี้เป็นแบบกึ่งเขตร้อนและมีปริมาณน้ำฝนพอเหมาะ แก่การเพาะปลูก แม้ว่าจะมีน้ำค้างแข็งในฤดูหนาวบ้างก็ตาม หุบเขากาฐมาณฑุจัดอยู่ในเขตเนิน เขาระดับกลางเช่นกัน เนื่องจากเป็นเขตที่มีลักษณะภูมิประเทศเหมาะแก่การตั้งชุมชนเกษตรกรรม จึงไม่มีสภาพป่าธรรมชาติให้เห็นมากนักในปัจจุบัน

เขตที่ราบหรือตอไร เป็นพื้นที่ทางใต้ของเทือกเขามหาภารตะ ยอดเขามหาภารตะ (เรียกว่า สิวาลิกหรือชูเรียเมื่อตั้งอยู่ในดินแดนนี้) ในดินแดนที่ราบมีความสูงเพียง 750-1,500 เมตร (2,450-4,900 ฟุต) เท่านั้น ในอดีตตอไรเป็นเขตที่มีผู้คนตั้งถิ่นฐานบางตา ด้วยความน่าสะพรึงกลัวของ มาเลเรียและความแห้งแล้ง แต่ปัจจุบันทุ่งหญ้าและป่าดิบในเขตนี้แปรสภาพเป็นที่ทำกิน ถนนและ ชุมชน

ด้วยความแตกต่างทางกายภาพซึ่งผู้คนต่างวรรณะ ต่างกลุ่ม ต่างวัฒนธรรมเลือกตั้งหลัก แหล่ง เป็นผลให้สภาพสังคม ความเป็นอยู่ ความเชื่อตลอดจนการใช้ชีวิตประจำวันของผู้คนในแต่ละเขตภูมิประเทศนั้นแตกต่างกันเห็นได้ชัด ตั้งแต่อารยธรรมทิเบตแบบพุทธในเขตภูเขาสูงทางตอน เหนือจนถึงอารยธรรมอินเดียแบบฮินดูในพื้นที่ราบทางตอนใต้และตะวันตกของประเทศ

หากพิจารณาความแตกต่างของลักษณะทางภูมิศาสตร์ควบคู่กับความหลากหลายทาง วัฒนธรรม เห็นได้ว่า สภาพภูมิประเทศแบบภูเขาสูงนั้นมีความทุรกันดาร สภาพภูมิอากาศซึ่งเป็น ปัจจัยหลักต่อการดำรงชีวิตและทำการเกษตร ส่งผลให้มีผู้คนตั้งถิ่นฐานอยู่บางตา และบางพื้นที่ นั้นมนุษย์ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ การแบ่งแยกทางธรรมชาติระหว่างภูมิประเทศและมนุษย์ นำมาซึ่งความศรัทธาและพิธีกรรมต่อภูเขาสูง ผู้คนบนพื้นที่สูงให้ความสำคัญเคารพธรรมชาติและ สภาพอากาศดังเทพเจ้า พื้นที่บนภูเขาสูงหลายแห่ง รวมทั้งยอดเขาหลายยอดได้รับการอนุรักษ์ เป็นพื้นที่สงวน โดยไม่อนุญาตให้คนขี่ม้าหรือนักสำรวจเหยียบย่างเข้าไป และแม้แต่ชาว

ท้องถิ่นเอง แต่ขณะเดียวกัน เป็นที่น่าสังเกตว่า เขตเนินเขาระดับกลางซึ่งเป็นที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานและทำการเกษตรนั้น ธรรมชาติกลับกลายเป็นสิ่งธรรมชาติสามัญที่มนุษย์สามารถบุกเบิกและเข้าไปเปลี่ยนแปลง เช่นเขตพื้นที่ราบหรือตลิ่งที่กำลังเผชิญกับการหักล้างทางพง การทำลายแหล่งน้ำด้วยการระบายน้ำออกจากพรุหรือห้วยหนอง ส่งผลสืบเนื่องถึงการพังทลายของหน้าดินและปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ

ในอดีตนั้น เนปาลประกอบด้วยแว่นแคว้นใหญ่น้อยซึ่งเป็นอิสระต่อกัน โดยเมืองเหล่านี้รับเอาผู้อพยพซึ่งเดินทางเข้ามาทางเขตเทือกเขาสูงทางตอนเหนือและป่าดิบชื้นทางตอนใต้ ผู้มาใหม่เหล่านี้มีทั้งกลุ่มชนทิเบต-พม่า รวมทั้งอินโด-อารยัน ซึ่งได้ตั้งหลักแหล่งทั่วบริเวณเนินเขา ที่ราบสูงและบริเวณหุบเขากลางของประเทศเป็นเวลานานนับศตวรรษ จนกระทั่งในปลายศตวรรษที่ 18 พระเจ้าปฤถวี นารายณ์ ศาห์ (Prithi Narayan Shah) แห่งแคว้นโกร์ข่า (Gorkha) ได้รวบรวมเมืองอิสระต่างๆ ให้อยู่ภายใต้การปกครองของพระองค์และทรงสถาปนาราชวงศ์ศาห์ขึ้น

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา การปกครองระบอบปัญญาต์ของเนปาลปรับเปลี่ยนมาเป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญและศาสนาฮินดู กษัตริย์ถูกลดทอนอำนาจลงพร้อมกันนั้น พรรคการเมืองได้เกิดขึ้นมากมายหลายพรรคซึ่งเป็นการเริ่มต้นการปกครองแบบประชาธิปไตยระบอบรัฐสภาจากความต้องการของมวลชน ชาวเนปาลจำนวนมากไม่เชื่ออีกต่อไปว่ากษัตริย์คือองค์อวตารขององค์พระวิษณุ แม้กระนั้นด้วยอิทธิพลของศาสนาฮินดูและความเชื่อในเรื่องเทพเจ้าของชนเผ่าต่างๆ ยังส่งผลให้ชาวบ้านยังคงดำรงชีวิตใกล้ชิดกับเทพเจ้าตั้งแต่เริ่มต้นวันใหม่จนถึงเวลาสิ้นสุดของแต่ละวัน

แม้ว่าตามรัฐธรรมนูญ เนปาลเป็นราชอาณาจักรฮินดูแห่งเดียวในโลก แต่ในความเป็นจริง ความเชื่อทางจิตวิญญาณของชาวเนปาลประกอบด้วยสองศาสนาหลัก คือ ฮินดูและพุทธ ส่วนลัทธิบูชาดวงวิญญาณ หรือนับถือภูตผียังคงมีอยู่ทั้งในเมืองและพื้นที่ห่างไกลบริเวณเขตหิมาลัยตลอดถึงที่ราบตลิ่ง

ทั้งนี้ เนื่องจากศาสนาพุทธและศาสนาฮินดูมีความสัมพันธ์และมีอิทธิพลต่อกันมานานนับศตวรรษ ชาวฮินดูมีความเชื่อว่า พระพุทธเจ้าเป็นองค์อวตารของพระวิษณุ ส่วนชาวพุทธในเนปาลมีความเชื่อว่า ตรีมูรติ ซึ่งประกอบด้วยพระพรหม พระวิษณุและพระศิวะเป็นอวตารของพระพุทธเจ้า (เนปาล : 98, 2543) รวมทั้งไม่ได้มีกฎข้อห้ามทางศาสนาหรือกฎหมายบ้านเมืองสำหรับผู้ใดที่นับถือศาสนาใดก็ตาม มิให้บูชาเทพหรือประกอบพิธีกรรมของศาสนาอื่น นอกจากนั้นความหลากหลายของเผ่าพันธุ์และวรรณะยังได้เชื่อมโยงความศรัทธาในสองศาสนาเข้ากับความเชื่ออื่นๆ เช่น ลัทธิตันตระและการบูชาภูตผี การบูชาดวงวิญญาณจากโบราณ ส่งผลให้เนปาลเป็นสังคมที่มีความยืดหยุ่นในการประกอบกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับจิตวิญญาณและมี

ความหลากหลายในแนวคิดด้านศาสนา พระเจ้า การบูชาและพิธีกรรมต่างๆ แตกต่างกันไปแล้วแต่สภาพสังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมการตั้งถิ่นฐานของเผ่าพันธุ์และของวาระต่างๆ

ความแนบชิดของทั้งสองศาสนารวมถึงลัทธิบูชาดวงวิญญาณ เป็นที่ได้เถียงกันระหว่างฝ่ายการเมืองและนักวิชาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวเนวาร์ในหุบเขากาฐมาณฑุ วิธีหนึ่งที่ใช้ในการสำรวจลัทธิบูชาของรัฐบาลคือ ถามประชาชนว่าบูชาพระเจ้าองค์ใด ถ้าบูชาพระพิฆเนศ ก็หมายความว่านับถือศาสนาฮินดู ถ้าบูชาพระพุทธรูป หมายความว่าคนตบถือนับถือศาสนาพุทธ มุมมองทางศาสนาซึ่งยึดติดกับการบูชาพระเจ้าองค์ใด ๆ นั้นห่างไกลความเป็นจริงจากความเชื่อของชาวบ้าน เช่น ชาวเนวาร์บูชาพระเจ้าหลายองค์ รวมทั้งการบูชาวัตถุอื่นๆ เช่น ก้อนหินข้างทาง ชุ่มประตู่ นอกเหนือจากมีพระสงฆ์และวัดในชุมชน ขณะเดียวกัน นักมานุษยวิทยาได้ใช้ตัวชี้วัดคือการเลือกพระในการประกอบพิธีกรรมเพื่อจำแนกว่า ผู้คนนับถือศาสนาใด เช่น ถ้าผู้ตอบตอบว่าให้พระจากศาสนาพุทธมาประกอบพิธีกรรมให้ คนตอบถูกจำแนกว่าเป็นพุทธศาสนิกชน หรือหากตอบว่า ให้บัณฑิต (นักบวชของศาสนาฮินดู) มาประกอบพิธีกรรม หมายความว่าคนตบถือนับถือศาสนาฮินดู ซึ่งการเลือก "พระ" สำหรับพิธีกรรมไม่ใช่ตัวชี้วัด เพราะแท้จริงแล้ว ชาวบ้านอาจจะเลือกพระจากทั้งสองศาสนาประกอบพิธีกรรมให้ได้ หรือในพิธีกรรมสาธารณะ พระหรือนักบวชผู้ทำพิธีกรรมไม่ได้เป็นตัวชี้วัดถึงผู้ที่มีสิทธิเข้าร่วมพิธีกรรม เนื่องจากพิธีกรรมสาธารณะจะเปิดกว้างให้คนทุกวาระ ทุกเผ่าพันธุ์เข้าร่วม

ดังนั้นคำถามเพื่อการชี้วัดว่าใครนับถือศาสนาใด หรือลัทธิใด แทบไม่มีความหมายในชีวิตจริงของชาวเนปาล นอกเหนือจากแสดงให้เห็นถึง ประสบการณ์และความคิดด้านศาสนาของผู้ถามที่แตกต่างจากชาวบ้าน กรณีความสัมพันธ์ของสองศาสนาหลัก และแนวคิดที่ไม่ได้ตายตัวในเรื่องศาสนาในเนปาลสามารถพิจารณาได้ความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมของชาวเนวาร์ตามที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น

เป็นที่น่าสนใจว่า แม้เนปาลจะเป็นประเทศที่ประชาชนแต่กลุ่มสามารถแสดงออกด้านพิธีกรรมของของตนได้อย่างเสรี แต่การเข้าร่วมพิธีกรรมหรือกิจกรรมในครัวเรือนหรือระดับชุมชนจะถูกจำกัดเฉพาะผู้คนในวาระหรือเผ่าพันธุ์เดียวกันเท่านั้น เว้นแต่ครอบครัวคนรุ่นใหม่ที่ไม่ได้มีแนวคิดเรื่องชนชั้นหรือบางชุมชนที่มีการปรับเปลี่ยนพิธีกรรมของชุมชนให้เป็นส่วนหนึ่งของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

ส่วนพิธีกรรมทางสาธารณะนั้นเปิดกว้างสำหรับทุกเผ่าพันธุ์และวาระตามที่ได้กล่าวมาแล้ว งานเทศกาลในเนปาลส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์กับสองศาสนาหลัก คือ ฮินดูและพุทธ ผู้นับถือศาสนาหนึ่งก็อาจจะเข้าร่วมพิธีกรรมของอีกศาสนาหนึ่ง โดยมีการผสมผสานหรือประยุกต์ให้เข้ากับความเชื่อของตน เช่น เทศกาลศิวราตรี ซึ่งเป็นวันเฉลิมฉลองการประสูติของพระศิวะ เทศกาลนี้จัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ที่วัดปศุปตินาถ โดยมีนักบวชและผู้แสวงบุญนับหมื่นเดินทางมาร่วม

พิธีตลอดงาน เทศกาลโฮลี ซึ่งหรืองานฉลองต้อนรับฤดูใบไม้ผลิก็เป็นงานฉลองที่ทุกคนสามารถเข้าร่วม เด็กๆ และผู้ใหญ่จะเดินถือถุงสีไปตามถนนและสาดผงสีนี้ใส่กันอย่างสนุกสนาน

การจำกัดการเข้าร่วมพิธีกรรมเฉพาะคนวรรณะเดียวกันเผ่าพันธุ์เดียวกัน อาจพิจารณาได้ว่าเป็นกลไกอย่างหนึ่งในการรักษาอัตลักษณ์ของเผ่าหรือวรรณะให้คงไว้ ขณะเดียวกันที่การเข้าร่วมพิธีกรรมสาธารณะที่มีชุกตลอดทั้งปีนั้นน่าจะเป็นการผสมผสานอัตลักษณ์ทางความเชื่อของเผ่าพันธุ์ใดหรือวรรณะใดวรรณะหนึ่ง นอกเหนือจากความนับถือพระเจ้าองค์เดียวกัน แต่อย่างไรก็ตาม อัตลักษณ์ทางเผ่าพันธุ์หรือวรรณะนั้นปรากฏอยู่ชัดเจนในรูปร่างหน้าตา, การแต่งกาย, นามสกุล, อาชีพ, ฐานะรวมทั้งชีวิตความเป็นอยู่อื่นๆ ซึ่งยังคงมีปรากฏและยากจะกลมกลืนจากเผ่าพันธุ์หนึ่งสู่เผ่าพันธุ์หนึ่งหรือวรรณะใดวรรณะหนึ่ง

ตอไร

คำว่า “ตอไร” (Terai) ซึ่งแปลว่า “ดินแดนแห่งไข้ป่า” มักทำให้ผู้คนนึกถึงภัยอันตรายของป่าดิบชื้นและหนองน้ำที่รกเรื้อ พื้นที่ราบต่ำทางตอนใต้และตะวันตกแห่งนี้ทอดตัวยาวไปตลอดแนวประเทศ เป็นพรมแดนธรรมชาติระหว่างเนปาลและอินเดีย (เนปาล : 315, 2543) ปัจจุบันตอไรเปรียบได้เป็นอู่ข้าวอู่น้ำของเนปาล ประมาณว่า ผลผลิตทางการเกษตรถึงร้อยละหกสิบของประเทศนั้นมาจากดินแดนตอไร เป็นเวลานานนับศตวรรษที่พื้นที่แห่งนี้ได้รับผู้อพยพเข้ามาอย่างไม่ขาดสาย และเป็นพื้นที่ที่ได้รับการแนะนำให้จัดตั้งเมืองหลวงแห่งใหม่ (Harka Gurung) เพราะมีชายแดนติดต่อกับอินเดีย ประเทศคู่ค้าสำคัญของเนปาล จึงนับว่าตอไรเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญของเนปาล

ตอไร (หรือที่ราบต่ำ) มีพื้นที่ไม่มากนักหากเปรียบเทียบกับเขตภูมิศาสตร์อื่นๆ ของประเทศ มีพื้นที่ครอบคลุม 20 จังหวัดจาก 75 จังหวัดทั่วประเทศ แต่มีการประมาณการว่า ภายในปี ค.ศ. 2001 ประชากรกว่าครึ่งหนึ่งของประเทศหรือร้อยละ 61 อาศัยอยู่ในพื้นที่นี้ ในช่วงปี ค.ศ. 1985-1986 ทั้งที่จากการสำรวจในปี ค.ศ. 1954 พบว่ามีประชากรเพียงน้อยนิดเท่านั้นที่ตั้งรกรากอยู่ดินแดนแห่งไข้ป่านี้ ผลพวงจากการอพยพและเพิ่มขึ้นของประชากรส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจภาคภูเขาแบบเก่า (classic mountain economy) เปลี่ยนแปลงไปสู่การต่อรองแบบพื้นราบและเศรษฐกิจแบบเมือง

ประมาณปี ค.ศ. 1950 พื้นที่ตอไรแห่งนี้ยังคงเป็นภูมิภาคที่น่าสะพรึงกลัวด้วยโรคมาเลเรีย แต่ภายหลังการปราบปรามมาเลเรียจนหมดยุคโรคภัย ผู้คนภายนอกจึงเริ่มเข้ามาตั้งหลักแหล่ง ส่งผลให้พื้นที่ป่าอันกว้างใหญ่ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่เนวเดลีในอินเดียจนถึงตีนเขาหิมาลัยเหลือเป็นป่าบริสุทธิ์เพียงหย่อมเล็กๆ เท่านั้น

ตั้งแต่โรคมาระเลียถูกปราบปรามจนสิ้นสุดลง พื้นที่ต่อไร่ถูกบุกเบิกแผ้วถางเพื่อลงหลักปักฐานและทำการเกษตรโดย ปหาริยา (Paharia :ชาวภูเขาวรรณะพราหมณ์ และเผ่าตรีหรือวรรณะกษัตริย์จากเขตภูเขาตอนกลาง) รวมทั้งผู้ที่อพยพมาจากอินเดีย ประกอบกับกลุ่มชนดั้งเดิมอย่าง ทารุ (Tharu) โบเต (Bhote) มาจี (Majhi) ต่อไร่จึงมีแง่มุมน่าสนใจโดยเฉพาะอย่างยิ่งความเป็นจุดกึ่งกลางระหว่างวัฒนธรรมฮินดูของชาวปหาริยา วัฒนธรรมของชาวเนวาร์ คुरुง ตามัง วัฒนธรรมของอินเดียและวัฒนธรรมท้องถิ่นของเผ่าพันธุ์ที่อาศัยอยู่ดั้งเดิม

อย่างไรก็ตาม การเพิ่มขึ้นของประชากรในต่อไร่ไม่ได้เป็นเพียงปรากฏการณ์ความต้องการพื้นที่ทำกินเท่านั้น แต่เป็นการเปลี่ยนสภาพลักษณะทางวัฒนธรรม (culturally) และอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ (ethnically) ที่อาศัยอยู่ในต่อไร่อย่างมีแบบแผนของรัฐ ผ่านระบบการโยกย้ายถิ่นฐานของชาวปหาริยา (Paharia) หรือชาวภูเขา กระบวนการ Paharization หรือการนำเข้ามาของวัฒนธรรมของวรรณะพราหมณ์และวรรณะกษัตริย์มาสู่พื้นที่ต่อไร่ อันเป็นวิธีรักษาความมั่นคงของชาติจากผู้คนที่อพยพมาจากอินเดียและชนกลุ่มน้อยที่อาศัยอยู่ในที่ราบแห่งนี้ โดยกลุ่มคนเหล่านี้มีวัฒนธรรมและภาษาเป็นของตนเองซึ่งรัฐเกรงว่าจะเกิดปัญหาความขัดแย้งภายหลัง การย้ายผู้คนจากภาคพื้นภูเขาเข้ามาจึงเป็นเหตุผลเพื่อความสะดวกการกลมกลืนทางวัฒนธรรมและง่ายต่อการปกครอง การลดความสำคัญของภาษาท้องถิ่นซึ่งขัดขวางการแบ่งแยกผู้อพยพมาจากอินเดียและผู้คนดั้งเดิมของพื้นที่ว่าเป็นคนต่างด้าวหรือป่าเถื่อนเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มผู้อพยพจากเขตภูเขา การรับเอาผู้อพยพจากต่างที่ต่างถิ่น ผสมกับผู้ที่อาศัยอยู่เดิมทำให้ต่อไร่เป็นดินแดนที่มีผู้คนหลายเผ่าพันธุ์และมีวัฒนธรรมหลากหลาย ซึ่งต่อมา กลุ่มผู้คนจากภูเขาเหล่านี้มีการเคลื่อนไหวทางการเมืองและเป็นปัจจัยสำคัญเบื้องหลังชัยชนะของพรรคคอมมิวนิสต์ในการเลือกตั้งปี ค.ศ. 1994 (Nepal : Tharu and Terai Neighbours, 3, 1999)

ภายในศตวรรษที่ 20 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงมากมายในดินแดนต่อไร่ ถนนหลายสายถูกสร้างขึ้นเพื่อรองรับการขยายตัวของการพัฒนาภาคอุตสาหกรรม พื้นที่ป่าดิบกลายเป็นชุมชนเรือกสวนไร่นา ตลาด และโรงงานอุตสาหกรรม แม้ว่าภาคอุตสาหกรรมของเนปาลไม่ได้ใหญ่โตนักและมีการเกษตรเป็นรากฐาน แต่ก็มี การขยายตัวอย่างรวดเร็ว ผลตามมามีความเปลี่ยนแปลงด้านการจ้างงาน การตั้งถิ่นฐาน บทบาททางเพศ รวมถึงค่านิยมและวิถีคิดใหม่ๆ ด้านสังคม เศรษฐกิจสู่ชุมชนในภูมิภาคนี้

บทที่ 2

ชุมชนประคตินคร (Prakatinagar)

สภาพทั่วไปของประคตินคร

ชุมชนประคตินครเป็นหมู่บ้านหนึ่งในอำเภอนवलปราชี จังหวัดลุมพินีในเขตตอไรตะวันตก นवलปราชีมีพรมแดนทางทิศตะวันตกติดกับรัฐอุตตรประเทศของอินเดีย โดยอยู่ห่างจากการประมาณ 6 ชั่วโมงทางรถยนต์ ผ่านทางเมืองนารายณ์ฆาต ซึ่งเป็นเมืองศูนย์กลางการเดินรถในพื้นที่ตอไร นवलปราชีเป็นเมืองเล็กๆ ที่ไม่ค่อยมีใครรู้จักมากนัก เป็นเพียงเส้นทางผ่านไปสู่นุตวัล ซึ่งเป็นเมืองอุตสาหกรรมและชุมทางการเดินรถไปอีกเมือง และไปสู่จังหวัดไกรหาวา ซึ่งเป็นเมืองอุตสาหกรรมและเมืองหน้าด่านข้ามไปอินเดีย

ประวัติความเป็นมา

ชุมชนประคตินครก่อตั้งขึ้นเมื่อประมาณห้าสิบกว่าปีที่ผ่านมา (ประมาณต้นปี ค.ศ. 1957) ผู้เฒ่าของชุมชนซึ่งเป็นหนึ่งในจำนวนห้าครอบครัวเก่าแก่ของชุมชนเล่าว่า ยุคเริ่มต้นของหมู่บ้านประคตินครเป็นเพียงทุ่งหญ้าแห้งล้อมรอบด้วยป่าพยอมและสีเสียด แม่น้ำราณายาถีและแม่น้ำโบละหาไหลเอื่อยทางทิศตะวันออก แม่น้ำโบละหาเป็นลำน้ำสายเล็กๆ อีกฟากของสายน้ำคือทุ่งหญ้าและป่าไม้ที่มีสัตว์ป่าอย่างแรด ช้าง เสือและสัตว์ป่าอื่นๆ อาศัยอยู่หนาแน่น ซึ่งป่าผืนนี้ ต่อมาได้รับการรับรองเป็นอุทยานแห่งชาติรอยัลจิตวัน (Royal Chitwan National Park) ในปี ค.ศ. 1973 ทางตอนใต้ของหมู่บ้านคือแม่น้ำโบละกา ถัดไปคือป่าไม้ ซึ่งได้รับการจัดสรรเป็นพื้นที่ป่าชุมชนภายหลัง แม่น้ำสายนี้จะแห้งขอดในฤดูแล้ง แต่ไหลเอ่อท่วมท้องทุ่งในฤดูมรสุมและไหลกัดเซาะตลิ่งมาแต่ไหนแต่ไร ซึ่งปัจจุบันความรุนแรงของสายน้ำที่ปะทะกับตลิ่งทำให้เกษตรกรในหมู่บ้านสูญเสียที่ดินเป็นจำนวนมาก

เจ้าของที่ดินรายใหญ่ของประคตินครคือชาฮิบ ซึ่งเป็นชาวทารู (Tharu – ชนกลุ่มน้อยในพื้นที่ตอไร) ผู้ครอบครองที่ดินรายใหญ่ ข่าวความอุดมสมบูรณ์ของตอไรและการปราบปรามมาเลเรีย รวมทั้งการจัดสรรที่ดินทำกินของกรมการจัดสรรหลักแหล่งทำกินแห่งราชอาณาจักรเนปาล (The Department of Resettlement of His Majesty's Government of Nepal-DRHMG/N) ชาวภูเขตอนกลางจึงเดินเท้าอพยพลงมาจับจองท้องทุ่ง บ้างซื้อที่ดินราคาถูกต่อจากชาฮิบ จากนั้นปลายทศวรรษที่ 1970 ถนนมเหนคราชมรรคา (Mahendra Raj Marg Road) ซึ่งเป็นถนนที่เชื่อมจากกรุงกาฐมาณฑุไปอินเดียได้สร้างเสร็จสิ้น ชุมชนแห่งนี้จึงค่อยก่อตัวเป็นรูปเป็นร่าง

อาณาเขตและที่ตั้ง

ประคตินครมีพื้นที่ขนาด 8.7 ตารางกิโลเมตร โดยมีความยาว 3 กิโลเมตรและความกว้าง 2.9 กิโลเมตร ตั้งอยู่ในตำบลเกาชาตี อำเภอนวลปราสี จังหวัดลุมพินี ประเทศเนปาล ตัวชุมชนอยู่ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 80 กิโลเมตร ใช้ระยะเวลาเดินทางประมาณ 3 ชั่วโมง ดังนั้น หากชาวบ้านต้องการไปโรงพยาบาล หรือหาซื้อข้าวของเครื่องใช้ พวกเขาจึงนิยมเดินทางไปเมืองนารายณ์ฆาต เมืองชุมทางเดินรถของตอไรซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำนารายณ์มากกว่า ซึ่งใช้เวลาเดินทางประมาณ 45 นาที ประคตินครมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับหมู่บ้านเดาซูลี (Dauchauli) แม่น้ำนารายาณี (Narayani) และแม่น้ำโละหา

ทิศใต้ ติดต่อกับแม่น้ำโละหา (Lohaga)

ทิศตะวันออก ติดต่อกับแม่น้ำนารายาณี (Narayani) และแม่น้ำโละหา (Bolaha)

ทิศตะวันตก ติดต่อกับหมู่บ้านพาทาลี (Pathaili)

ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของประคตินครเป็นพื้นที่ราบ ประกอบไปด้วยตะกอนดินและทราย มีแม่น้ำทางทิศใต้และทิศตะวันออก ซึ่งเป็นแหล่งน้ำที่ชาวบ้านใช้ทำการเกษตร

ลักษณะภูมิอากาศ

ประคตินครตั้งอยู่ในเขตตอไรตะวันตก มีอากาศร้อนจัดในฤดูร้อนช่วงเดือนมีนาคม – พฤษภาคม โดยอุณหภูมิสูงถึง 38 องศาเซลเซียส ส่วนฤดูหนาวช่วงเดือนตุลาคม – กุมภาพันธ์ อากาศไม่หนาวเย็นมากนัก อุณหภูมิต่ำสุดที่ -10 องศาเซลเซียส ฤดูฝนหรือมรสุมอยู่ในช่วงมิถุนายนถึงกันยายน

การคมนาคม

ในยุคแรกของการก่อตั้งหมู่บ้าน ผู้อพยพต่างเลือกจับจองที่ดินทำกินและปลูกบ้านตามใจชอบ โดยเลี้ยงไม่อยู่ใกล้แม่น้ำ เพราะในฤดูมรสุมน้ำจะเอ่อท่วมและกัดเซาะตลิ่งอย่างรุนแรง แต่เมื่อถนนมาถึง ผู้อพยพมาที่หลังเลือกจะซื้อที่ดินและสร้างบ้านใกล้ถนนมากกว่าเพราะสะดวกต่อการเดินทาง ดังนั้นเส้นทางการคมนาคมในหมู่บ้านจึงมีหลายเส้นทาง เส้นทางหลักคือถนนมหันทรราชมรรคา (Mahendra Raj Marg Road) ซึ่งเป็นถนนเส้นยาวเชื่อมการคมนาคมกับจังหวัดต่างๆ ในตอไรตะวันตก และถนนลูกรังซึ่งแยกสาขาจากถนนสายหลักเข้าไปสู่บ้านเรือนและโรงเรียนที่อยู่ลึกเข้าไปจากถนนใหญ่

การเดินทางมาถึงหมู่บ้านทั้งรถส่วนตัวและรถประจำทางใช้ถนนมเหศวรราชมรรคา (Mahendra Raj Marg Road) ด้วยเหตุที่ประเทศอินเดียเป็นชุมชนริมทางของถนนมเหศวรราชมรรคา ซึ่งมีรถประจำทางแล่นผ่านตลอดทั้งวันทั้งคืน จึงสามารถเดินทางเข้าออกกาฐมาณฑุและจังหวัดอื่นๆ ได้ตลอดยี่สิบสี่ชั่วโมง หรือเดินทางไปยังเมืองนารายณ์ฆาตซึ่งเป็นชุมทางเดินรถในต่อไประยะสามสิบนาที่เพื่อต่อรถไปยังจุดหมายอื่นๆ

พาหนะที่นิยมใช้กันในหมู่บ้านคือรถจักรยานและเกวียนเทียมวัวหรือควาย แต่มีใช้กันเพียงร้อยละ 60 หากต้องการเดินทางออกนอกหมู่บ้านไม่ไกลนัก เช่น ตัวอำเภอ หมู่บ้านหรือตำบลอื่น และตัวเมืองนารายณ์ฆาตนิยมใช้รถจี๊ปซึ่งวิ่งรับคนไปมาทุก 15 นาที อัตราค่าโดยสารประมาณคนละ 5-20 รูปี (3-12 บาท) ส่วนรถยนต์ส่วนตัวและรถจักรยานยนต์ มีครอบครองเพียงร้อยละ 5 เท่านั้น

การตั้งถิ่นฐาน

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของประชากรในชุมชนประเทศอินเดีย จะเป็นชุมชนที่พักอาศัยกระจายกันไปตามถนนสายหลัก หรือถนนภายในหมู่บ้าน กลุ่มบ้านที่มีอยู่ในชุมชน ถ้าไม่เป็นกลุ่มของเครือญาติ ก็เป็นกลุ่มบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์หรือกลุ่มบ้านของคนวรรณะต่ำ ครอบครัวยุคใหม่ใหญ่เป็นครอบครัวขยาย เมื่อผู้หญิงแต่งงานจะย้ายเข้าไปอยู่ร่วมกับครอบครัวสามี ดังนั้นบ้านใดที่ลูกชายแต่งงานก็เท่ากับว่าจะได้มีลูกสาวเพิ่มมาอีกหนึ่งคนปัจจุบัน มีครอบครัวหนุ่มสาวบางคู่แยกบ้านอยู่ต่างหาก แต่ก็ยังอยู่ร่วมในบริเวณเดียวกับครอบครัวเดิม บ้านเรือนของชาวบ้านจะมีกระจายเป็นกลุ่มๆ ออกไปทั่วบริเวณพื้นที่ของหมู่บ้าน ตั้งเรียงรายตามแนวของถนนมเหศวรราชมรรคา ที่ตัดผ่านหมู่บ้าน และทางลูกรังในตัวหมู่บ้าน ส่วนพื้นที่ที่เหลือเป็นพื้นที่ทำการเกษตร แม่น้ำและป่าชุมชน

เป็นที่น่าสังเกตว่า ความเป็นชุมชนอินเดียมีส่วนในการกำหนดการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของประชากรด้วยส่วนหนึ่ง ชาววรรณะสูงหรือผู้ที่ถูกจัดว่าอยู่ในวรรณะสูงเช่น ชาวพราหมณ์ ทะกูรี เนวาร์จะตั้งบ้านเรือนริมถนนสายหลัก หรือหากลึกเข้าไปจากถนนใหญ่ก็จะสร้างบ้านบริเวณที่ใกล้กับถนนลูกรัง และไม่ไกลจากก๊อกน้ำหรือบ่อน้ำสาธารณะ ขณะที่ผู้ที่ถูกจัดว่าอยู่ในวรรณะต่ำอาศัยอยู่ชายขอบของหมู่บ้าน บริเวณนี้แม้ว่าจะใกล้ทุ่งหญ้าและแม่น้ำ หากแต่เป็นบริเวณที่ดินไม่ดี ไกลจากก๊อกน้ำ หรือบ่อน้ำและไกลจากเส้นทางคมนาคม

ลักษณะบ้านเรือน

ลักษณะของบ้านภายในชุมชนประเทศอินเดียนิยมปลูกสองชั้น ไม่มีใต้ถุน เนื่องจากต้องการใช้พื้นที่ในบ้านทุกส่วนให้เป็นประโยชน์ ส่วนอุปกรณ์ทางการเกษตรตลอดจนสัตว์เลี้ยงจะสร้างเป็น

โรงต่างหากทางด้านหลังของบ้าน จากการสอบถามคนเฒ่าคนแก่ ผู้คนรุ่นแรกของประคตินคร พบว่าการปลูกสร้างบ้านของชาวบ้านในระยะแรกจะก่อสร้างพอให้อาศัยอยู่ได้ก่อน จากนั้นค่อยๆ ต่อเติมไปเรื่อยๆ ตามกำลังเงิน รวมทั้งขยายเพิ่มเมื่อมีสมาชิกใหม่

บ้านส่วนใหญ่สร้างจากดินเหนียวผสมมูลวัว ควาย มีโครงไม้อยู่ด้านใน และทาสีสีแดง ตามความเชื่อที่ว่าสีแดงเป็นสีแห่งความเข้มแข็ง สามารถป้องกันอำนาจชั่วร้าย ในขณะที่บ้านผู้มีฐานะจะสร้างจากปูนและอิฐ บ้านของผู้มีฐานะปานกลางและยากจนสร้างด้วยดิน ซึ่งบ้านดินช่วยเก็บความร้อนในฤดูหนาวและคายความเย็นในฤดูร้อน

ส่วนบ้านของชาวทาร์ (Tharu) ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์มีลักษณะแตกต่างไปเล็กน้อย ชาวทาร์จะสร้างบ้านสองชั้น สร้างจากดินทั้งหมด เว้นหลังคาเป็นกระเบื้อง คงสีเดิมของดินคือสีน้ำตาลแกมขาว บ้านของชนกลุ่มนี้จะสร้างอยู่รวมกันเป็นกลุ่มบ้านต่างจากการตั้งถิ่นฐานของชาววรรณะพราหมณ์ วรรณะกษัตริย์ รวมทั้งชาวเนวาร์ (Newar) และตระกูลที่จะสร้างบ้านกระจายกันไปตามถนน และบริเวณต่างๆ ของหมู่บ้าน บ้านของชาวทาร์มีสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย หมู เป็ด ไก่ เลี้ยงไว้ในคอกที่สร้างขึ้นจากส่วนชั้นล่างของบ้าน

สำหรับห้องหับภายในบ้าน ชาวประคตินครที่เป็นวรรณะพราหมณ์และวรรณะกษัตริย์จะให้ความสำคัญกับห้องครัวมากที่สุด โดยถือว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของบ้าน ห้องครัวมักหันหน้าไปทางทิศใต้เพื่อแสงสว่างสามารถลอดเข้ามาได้ในฤดูหนาว

โดยทั่วไป ชั้นล่างของบ้านแบ่งเป็นห้องครัว ห้องรับแขก ห้องนอนและเป็นที่ทำงานเล็กๆ น้อยๆ ของสมาชิกในบ้าน เช่น เป็นที่ทำการบ้านของลูกหลาน แม่บ้านและคนแก่ใช้เป็นครัวนึ่งข้าว เป็นสายสิญจน์หรือคัดเมล็ดพันธุ์ ส่วนพอใช้เป็นที่ย่านหนังสือพิมพ์ ฟังวิทยุเป็นต้น บ้านเกือบทุกหลังมีห้องพิเศษสำหรับลูกสาวช่วงมีประจำเดือน (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในคติความเชื่อ) ส่วนชั้นบนของบ้านเป็นที่หลับนอนและเก็บข้าวของสำคัญ

การปกครอง

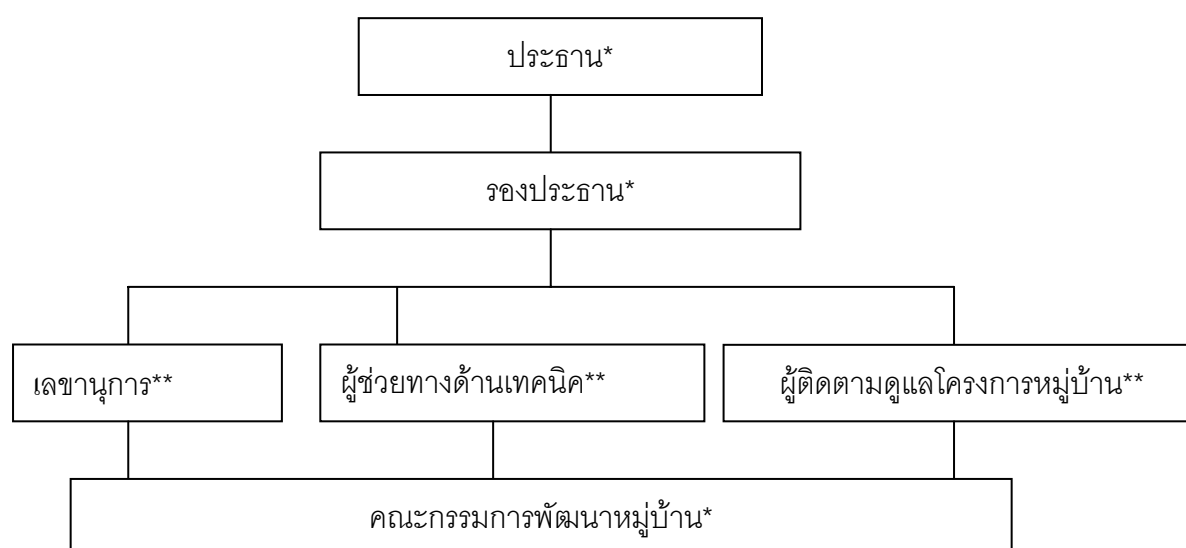
เนปาลเริ่มการปกครองระบอบประชาธิปไตยในปี ค.ศ. 1990 ภายหลังการปกครองระบอบปญญาัต (Panchayat) ซึ่งมีรากฐานมาจากระบบกรรมการหมู่บ้านแบบดั้งเดิมของฮินดู ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกชาย 5 คน (ปัญจะ [panch] แปลว่าห้า) การเลือกตั้งจึงเป็นแบบท้องถิ่น โดยเริ่มตั้งแต่ระดับละแวกบ้าน, หมู่บ้าน, อำเภอและภาค โดยมีสภาปญญาัตแห่งชาติ (National Panchayat Assembly) เป็นผู้อนุมัติกฎหมาย ซึ่งร่างโดยคณะมนตรีแต่งตั้งจากกษัตริย์ (เนปาล, 68, 2543)

จากการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาสู่ระบอบประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญและศาสนาฮินดู กษัตริย์ถูกลดทอนอำนาจลง ขณะเดียวกันที่มีพรรคการเมืองหลายพรรคเกิดขึ้น

เนปาลมีพรรคการเมืองจดทะเบียนกว่า 50 พรรค ส่วนใหญ่เป็นพรรคที่ลงเลือกตั้งเพื่อหาที่นั่งในสภา มิได้มีนโยบายพรรคที่ตายตัวชัดเจน พรรคที่สำคัญสองพรรคคือ พรรคคองเกรสเนปาล (Nepali Congress Party) และพรรคคอมมิวนิสต์แห่งเนปาลกลุ่มมาร์กซ์เลนิน (Communist Party of Nepal-United Marxist Leninists หรือ UML) ส่วนพรรคประชาธิปไตย (Rstريا Prajatantra Party หรือ RPP) ซึ่งประกอบด้วยผู้ที่สนับสนุนระบอบปัญจยัตแบบเก่า พรรคการเมืองนี้เป็นพรรคขนาดเล็ก แต่มีบทบาทสำคัญเนื่องจากสามารถแปรการสนับสนุนจากพรรคใหญ่พรรคหนึ่งไปอีกพรรคหนึ่ง (เนปาล, 327, 2543)

ปัจจุบัน ปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ภายในพรรคและในหมู่บ้านการเมืองได้ทำให้ประชาชนเริ่มทำความเข้าใจกับการแย่งอำนาจและความขัดแย้งทางการเมืองมากขึ้น ปัญหาใหญ่ที่ท้าทายความสามารถของคณะรัฐบาลปัจจุบันคือ ผู้ก่อการร้ายลัทธิเหมา (Maoist) ซึ่งมีฐานอยู่ทางตะวันตกของประเทศ อันเป็นภูมิภาคที่กัณดารและความเป็นอยู่ของผู้คนแถบนั้นแร้นแค้นกว่าภูมิภาคอื่น อุดมการณ์ด้านความเท่าเทียมและทางเลือกใหม่เพื่อชีวิตความเป็นอยู่ดีกว่า ทำให้ผู้คนหลายกลุ่ม หลายเผ่าพันธุ์และหลายวรรณะเข้าร่วมกับลัทธิเหมาต่อสู้กับรัฐบาล และให้การสนับสนุนแม้ว่ารัฐบาลจะทำการปราบปรามอย่างเข้มงวดจริงจัง แต่แนวคิดดังกล่าวได้แทรกซึมไปทั่วเนปาล ทั้งในเมืองใหญ่อย่างการูมาณฑุ ไปจนถึงชุมชนเล็กๆ ในเขตหิมาลัย

เนปาลแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 75 เขตใน 14 ภูมิภาค ศูนย์กลางการปกครองอยู่ในการูมาณฑุ ในส่วนของท้องถิ่นนั้น ทุกหมู่บ้านจะมีคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน (Village Development Committee หรือ VDC) ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยปกครองด้วยระบอบปัญจยัต คณะกรรมการหมู่บ้าน มีโครงสร้างดังต่อไปนี้

* มาจากการเลือกตั้งโดยประชาชน ** เป็นข้าราชการประจำ มาจากการแต่งตั้ง

คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้านที่มาจากการเลือกตั้งจะอยู่ในตำแหน่งคราวละ 5 ปี ผู้ที่มีอายุครบ 18 ปี ไม่ว่าเผ่าพันธุ์ใด วรรณะใดมีสิทธิลงสมัครรับการเลือกตั้งหรือใช้สิทธิออกคะแนนเสียง การเลือกตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านมีวิธีการเช่นเดียวกับการเลือกตั้งทั่วไป คือ มีการเปิดรับสมัคร มีการออกหาเสียง ซึ่งผู้สมัครบางส่วนอาจจะเป็นสมาชิกพรรคการเมืองที่ตนชื่นชอบหรือไม่เป็นก็ได้ อย่างไรก็ตาม คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน ไม่ได้รับเงินเดือนหรือค่าตอบแทนใดๆ พวกเขาถือว่า “นี่เป็นงานที่ทำด้วยความสมัครใจ”

โดยทั่วไป คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้านมีหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของลูกบ้านด้านสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เช่น ประปาหมู่บ้าน สะพาน โรงเรียน ถนนในหมู่บ้าน สร้างคันดินบริเวณแม่น้ำเพื่อป้องกันการกัดเซาะในฤดูมรสุม ดูแลเรื่องอาชีพ เช่น สนับสนุนการรวมกลุ่มทำอาชีพเสริมของแม่บ้าน ส่วนด้านสุขภาพ มีกิจกรรมอบรมให้ความรู้เรื่องสุขภาพพื้นฐานในชุมชนเป็นต้น โดยเน้นการป้องกันแก้ไขปัญหาที่ชาวชุมชนต้องการจริงๆ เช่น หากชาวบ้านต้องการสะพาน ชาวบ้านจะร้องเรียนมายังสำนักงานคณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้านจะเป็นผู้ร่างโครงการและเสนองบประมาณ แล้วส่งต่อไปยังคณะกรรมการจังหวัด ซึ่งเป็นผู้อนุมัติในขั้นสุดท้าย

นอกจากนั้น คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้านยังมีส่วนในการสร้างและเก็บทะเบียนประวัติของลูกบ้าน เช่น ทะเบียนบ้าน การออกบัตรประชาชน การรับแจ้งเกิดและตาย รวมทั้งเป็นผู้จ่ายเงินแก่ผู้หญิงม่ายในชุมชนที่มีอายุมากกว่า 60 ปี (เป็นเงินสวัสดิการจากรัฐบาล ได้รับเดือนละ 150 รูปี หรือประมาณ 90 บาท)

เป็นที่น่าสังเกตว่า แม่น้ำปาลจะมีระบอบของคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้านมากกว่า 44 ปี แต่จำนวนผู้หญิงที่เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการหมู่บ้านทั่วประเทศมีเพียงน้อยนิด ไม่เฉพาะแต่ในพื้นที่ประคตินครเท่านั้น ทั้งนี้ เป็นเพราะวัฒนธรรมที่ได้แบ่งหน้าที่เพศชายไว้นอกบ้าน ส่วนงานของผู้หญิงอยู่ในครัวเรือนและท้องทุ่ง ปัจจุบัน คณะกรรมการหมู่บ้านได้เปิดโอกาสและชักชวนให้ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองส่วนท้องถิ่นมากขึ้น โดยกำหนดว่า ในการเลือกตั้งแต่ละครั้งจะต้องมีผู้หญิงเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการด้วย อย่างน้อยหมู่บ้านละ 1 คน ซึ่งประธานคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้านประคตินครกล่าวว่า “จริงแล้ว เราต้องการผู้หญิง เพราะผู้หญิงด้วยกันจะรู้จักปัญหาของผู้หญิงดีกว่า และที่ผ่านมาก็ประสบความสำเร็จ ทำให้มีกลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า กลุ่มให้ความรู้เรื่องสาธารณสุข เพราะถ้าเป็นคณะกรรมการผู้ชาย ผู้หญิงจะไม่กล้าคุยเรื่องสุขภาพ”

ประชากร วรรณะ และศาสนา

ชุมชนประคตินครประกอบไปด้วยครอบครัวจำนวน 240 หลัง มีประชากรจำนวน 2,037 คน (จำนวนผู้คนที่มียาชื่ออยู่จริงในทะเบียนบ้าน) ผู้หญิง 995 คน และผู้ชาย 1,042 คน โดยประกอบด้วยผู้คนวรรณะและกลุ่มเผ่าพันธุ์ต่างๆ ดังนี้

พราหมณ์ (Brahman)*, เฉตริ (Chetri)*, ทะกูรี (Thakuri)*	ร้อยละ 65.27	(ประมาณ 1,329 คน)
มอการ (Magar)**, กูรุง (Gurung)**, ตามัง (Tamang)**	ร้อยละ 16.24	(ประมาณ 331 คน)
ดะไม (Damai)***, กามี (Kami)***, สารกี (Sarki)***	ร้อยละ 7.42	(ประมาณ 151 คน)
เนวาร์ (Newar)**	ร้อยละ 6.74	(ประมาณ 137 คน)
ทารู (Tharu)**, โภเต (Bhote)**	4.12%	(ประมาณ 84 คน)
กุมาล (Kumal)***, มุสลิม (Musulman)***	0.21%	(ประมาณ 4 คน)

* วรรณะสูง

** กลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งชาวมอการ กูรุง ตามัง ทารูและโภเตจัดอยู่ในวรรณะต่ำ ขณะที่เนวาร์จัดอยู่ในวรรณะสูง แต่ก็ยังต่ำกว่าพราหมณ์ทะกูรีและ เฉตริ

*** วรรณะต่ำ

จากสถิติของคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน พบว่า ร้อยละ 98 ของชาวประคตินครนับถือศาสนาฮินดู ส่วนที่เหลืออีกร้อยละ 2 เป็นสัดส่วนของการนับถือศาสนาพุทธและอิสลาม ซึ่งในความเป็นจริง แนวคิดด้านศาสนาของชาวบ้านสวนทางกับแนวคิดทางความมั่นคงหรือแนวคิดทางการเมืองของรัฐบาล ในการนับถือศาสนา สามารถกล่าวได้ว่า ศาสนาพุทธและฮินดูเป็นศาสนาหลักของเนปาล แม้ว่า เนปาลจะเรียกตัวเองว่า เป็นอาณาจักรฮินดูก็ตาม เนื่องจากทั้งสองศาสนา นี้ได้มีอิทธิพลต่อกันและกันจนยากที่จะแบ่งออกจากกันอย่างชัดเจน ชาวพุทธในเนปาลเชื่อว่า พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะคืออวตารภาคหนึ่งของพระพุทธเจ้า ส่วนชาวฮินดูนั้น เชื่อว่า พระพุทธเจ้าคือภาคอวตารของพระวิษณุ ดังนั้น เมื่อสอบถามชาวเนวาร์ที่อยู่ในประคตินครจำนวน 5 ครอบครัว พวกเขาตอบว่า เขานับถือทั้งศาสนาพุทธและฮินดู ซึ่งไม่ต่างจากชาวฮินดูในประคตินครที่นับถือพระพุทธเจ้าเช่นกัน ส่วนชาวกูรุงในหมู่บ้านนั้นแม้ว่าเป็นชาวพุทธ เช่นเดียวกับชุมชนชาวกูรุงในเขตอนุรักษอันนะปุระนะ พวกเขามีกการสักการบูชาตรีมูรติ คือ พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะไม่ต่างจากชาวฮินดูทั่วไป

หากพิจารณาถึงวรรณะและกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอยู่ในประคตินคร พบว่า ประชากรส่วนใหญ่เป็นกลุ่มวรรณะสูงคือพราหมณ์, เฉตริและทะกูรี ซึ่งสามวรรณะนี้นับถือศาสนาฮินดูเป็นหลัก เช่นเดียวกับกลุ่มวรรณะต่ำคือดะไม (วรรณะข้างตัดเสื้อหรือนักดนตรี), กามี(วรรณะข้างตีเหล็ก) สารกี (วรรณะช่างฟอกหนังหรือทำรองเท้า) กุมาล (ช่างปั้นหม้อ) ทารูและโภเต สำหรับชาวทารูนั้น แม้ว่าจะมีการบูชาเทพเจ้าและดวงวิญญาณที่เกี่ยวข้องกับป่า แต่ก็นับถือเทพเจ้าในศาสนาฮินดู

ด้วยเช่นกัน ส่วนชาวเนวาร์, มอการ, คูรุงและตามัง ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์นั้น อาจจะเป็นทั้ง พุทธศาสนิกชน, อาจจะเป็นชาวเทพเจ้าที่ไม่มีชื่อ, ฆราวาสตฤเช่น ก้อนหิน ชุ่มประตุ และชาวเทพเจ้า ในศาสนาฮินดูไปพร้อมกัน ขณะเดียวกันที่ยังคงนับถือหมอผีหรือฌากรี (jhankri) ส่วนชาวมุสลิม นั้น หากถือตามระบบวรรณะ นับได้ว่าอยู่ในวรรณะต่ำ เช่นเดียวกับชาวต่างชาติ

แม้ไม่ปรากฏว่าในประคตินครมีวัดพุทธหรือพระสงฆ์ แต่จากการพูดคุย พบว่าชาวบ้านหลายคน โดยเฉพาะชาวเนวาร์เคยไปทำบุญสักการะที่ลุมพินีสถานมาแล้ว และผู้วิจัยพบว่า แม่บ้านชาวเนวาร์ในประคตินครทำพิธีบูชาที่บ้านหลายอย่าง เช่น นำดอกไม้ ข้าวสาร ตะเกียง น้ำมันบูชาพระภูมิ ซึ่งได้สร้างรูปจำลองเทวาลัยเล็กๆ ไว้หน้าบ้านสำหรับเป็นที่สถิตของพระภูมิผู้ อารักขาบ้านหรือบางครั้งนำผงสีเหลืองหรือแดงมาผสมกับน้ำเจิมเป็นฎีกะแก้มชุ่มประตุ (บูชาเทพ ประจำชุ่มประตุ) ขณะเดียวกันเธอก็ได้เข้าร่วมเทศกาลที่ปาวลี หรือเทศกาลจุดประทีปน้ำมันเพื่อ ต้อนรับพระนางลักษมี

ส่วนพิธีกรรมเฉพาะความเชื่อของแต่ละวรรณะ แต่ละกลุ่มเผ่าพันธุ์นั้นจะปฏิบัติกันเฉพาะ ในครัวเรือนหรือกลุ่มบ้าน เช่น พิธีบูชาป่าของกลุ่มบ้านชาวทาร์ การบูชาพระภูมิของชาวเนวาร์ เป็นต้น ส่วนการเข้าร่วมพิธีกรรมบางอย่างของศาสนาฮินดู เช่น เทศกาลที่ปาวลี นอกเหนือจาก เหตุผลด้านความเชื่อในเทพเจ้าฮินดู ส่วนหนึ่งอาจจะมาจากการที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่ชาวฮินดูเป็น ประชากรกลุ่มใหญ่ ซึ่งมีอิทธิพลทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และการเมืองท้องถิ่น ชนกลุ่ม น้อยในประคตินครจึงมีการเปิดรับและผสมผสานอัตลักษณ์ของตนเองเข้ากับวัฒนธรรมฮินดู โดย ยังคงรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเอง

หากพิจารณาคำว่า จะเห็นว่า ประคตินครเป็นชุมชนที่มีลักษณะของความเป็นหนึ่ง เดียวกันทางความคติความเชื่อ การประพฤติปฏิบัติตลอดจนแบบแผนการใช้ชีวิตต่างๆ ซึ่งได้รับ อิทธิพลมาจากศาสนาฮินดู และระบบวรรณะ ซึ่งเป็นโครงสร้างทางสังคมที่ยังคงมีอยู่ในชุมชน แต่ หากศึกษาลงลึกจะพบว่าเบื้องหลังของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวนั้น มีรายละเอียดปลีกย่อยอัน แตกต่างของแบบแผนทางประเพณี วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์และกลุ่มวรรณะต่างๆ ที่ยังมิ การปฏิบัติและสืบทอดกันในครัวเรือน

ขนาดครอบครัว

เมื่อพิจารณาขนาดครัวเรือนของชาวบ้านประคตินคร พบว่าขนาดของครัวเรือนที่มีสมาชิก อยู่ระหว่าง 7-11 คน สูงถึงร้อยละ 85 ส่วนครัวเรือนที่มีสมาชิกระหว่าง 2-6 คน มีจำนวนเพียงร้อยละ 15 เป็นที่น่าสังเกตว่า รูปแบบครัวเรือนของชาวบ้านประคตินครมีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย มากกว่าครอบครัวเดี่ยว แต่มีแนวโน้มว่า จำนวนสมาชิกในบ้านจะลดลง ด้วยอัตราการเกิดที่ลดลง ผ่านการรณรงค์วางแผนครอบครัวและภาวะเศรษฐกิจในครัวเรือน

อาชีพ

เช่นเดียวกับชุมชนอื่นๆ ในพื้นที่ต่อไ้ ผู้คนในประคตินครประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักถึงร้อยละ 98 ซึ่งในจำนวนทั้งหมดนี้ มีทั้งที่เป็นเจ้าของที่ดินเองและเช่าจากเจ้าของที่ดินรายอื่น ส่วนร้อยละ 2 ประกอบอาชีพอื่นๆ เช่น รับจ้าง (มีโรงงานบะหมี่สำเร็จรูปไว่ตั้งอยู่ห่างจากชุมชนประมาณหกิโลเมตร) ข้าราชการและรับจ้างทั่วไป (เช่น ผู้อพยพที่เข้ามาอยู่ใหม่ในพื้นที่และได้รับการจัดสรรที่ดินจากรัฐเพียง 0.5 เฮกตาร์)

อย่างไรก็ตาม ความเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจสังคมในภูมิภาคนี้ส่งผลให้อาชีพเกษตรกรไม่สามารถรองรับความต้องการสินค้าใหม่ๆ หรือความต้องการด้านการศึกษาของสมาชิกในครัวเรือน เกษตรกรหลายคนจึงมีอาชีพเสริมอื่นๆ เช่น ค้าขายหรือรับจ้างยามว่างจากงานในนาไร่

ส่วนใหญ่ผู้ชายจะเป็นผู้มียาได้หลัก ส่วนผู้หญิงทำงานในบ้าน รวมทั้งช่วยงานในไร่ นา ด้วย ซึ่งจากที่เด็กผู้หญิงในชุมชนมีโอกาสทางการศึกษา มีแนวโน้มว่าผู้หญิงจะออกไปทำงานนอกบ้านมากขึ้น เช่น เป็น พี่เลี้ยงเด็กในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ครู เสมียน เจ้าหน้าที่ในสหกรณ์การเกษตร เจ้าหน้าที่ในสถานีอนามัย เป็นต้น

เศรษฐกิจ

จากจำนวนครัวเรือน 240 ครัวเรือน ชาวประคตินครมีรายได้เฉลี่ยเพียงครัวเรือนละ 5,000 รูปีต่อเดือนเท่านั้น (ประมาณ 2,666 บาท) โดยผู้ชายเป็นผู้มียาได้หลัก แต่ชาวประคตินครส่วนใหญ่ไม่ต้องซื้อข้าว แบ่งสาละ ถั่ว น้ำมัน นม และผัก ซึ่งเป็นอาหารหลัก อีกทั้งเชื้อเพลิงสำหรับปรุงอาหารและอาหารเลี้ยงสัตว์สามารถเก็บหาได้จากป่าชุมชน ดังนั้น รายจ่ายส่วนใหญ่จะใช้ไปกับอาหารที่ผลิตเองไม่ได้ เช่น ใบชา น้ำตาล (ถือเป็นของฟุ่มเฟือยและอาหารในประคตินครไม่นิยมใส่น้ำตาล แม้แต่นม) ผักและเครื่องเทศบางชนิด รวมทั้งเสื้อผ้า ยารักษาโรค และรายจ่ายด้านการศึกษาของลูกๆ

ระบบการผลิตและการค้าของชาวประคตินครส่วนใหญ่วนเวียนอยู่ภายในชุมชน โดยมีตลาดนัดเป็นตัวยกลางแลกเปลี่ยนซื้อขายสัปดาห์ละหนึ่งวัน และการซื้อขายกันเองตามบ้าน เช่น บ้านที่เลี้ยงวัวควายหลายตัวจะรีดนมได้คราวละมากๆ ชาวบ้านใกล้เคียงจะมาซื้อถึงบ้าน เช่นเดียวกับ การแบ่งขายผัก ข้าวโพดหรือน้ำมันจากเมล็ดมันสตาร์ด ในการจับจ่าย ชาวบ้านจะซื้อของพอใช้ในแต่ละช่วงสัปดาห์เท่านั้น เช่น เครื่องเทศ ใบชา ผักที่ปลูกเองไม่ได้ เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีตู้เย็นหรือพื้นที่ในการเก็บ และไม่ได้มีเงินมากพอที่จะซื้อสินค้าคราวละมากๆ อย่างเช่นวัฒนธรรมการซื้อสินค้าในซูเปอร์มาเก็ตขนาดใหญ่ แต่กระนั้น พวกเขาชื่นชอบซื้อข้าวของในตลาดนัด ถึงแม้จะมีอาทิตย์ละหนึ่งวัน เพราะราคาย่อมเยากว่า ดังนั้น ถ้าพวกเขาซื้อผัก เช่น มะเขือเทศ ก็จะได้เลือกลูกที่สุกได้ที่และลูกที่ยังไม่จัดนัก ซึ่งประมาณว่า จะสุกพอสำหรับทำกับข้าวได้ในวันต่อๆ ไป หรือหาซื้อผักอื่นๆ ที่เก็บได้นานวันกว่า เช่น ดอกกะหล่ำ บวบ พักทอง และถั่วชนิด

เปลือกแข็ง วิธีซื้อสินค้าลักษณะนี้ ทำให้พวกเขามีอาหารเพียงพอต่อสัปดาห์ โดยไม่ต้องพึ่งพาตู้เย็น หรืออาหารกระป๋อง

ไม่เพียงแต่ตลาดนัด และการซื้อขายตามบ้าน ประเพณีครยังมีตลาดกลางประจำหมู่บ้าน และร้านค้าเล็กๆ กระจายอยู่ทั่วชุมชน ตัวตลาดตั้งอยู่ทางเหนือของทิศหมู่บ้าน เป็นบริเวณที่มีผู้คนอาศัยอยู่หนาแน่น ร้านค้าในตลาดตั้งอยู่ในอาคารพาณิชย์สูงสามชั้นเรียงรายอยู่ริมถนนสายหลัก นอกจากนั้น ตลาดยังตั้งอยู่บริเวณปากทางเข้าออกของหมู่บ้านอื่นๆ ที่อยู่ลึกเข้าไปจากถนนใหญ่ทางทิศตะวันตกของถนน ตลาดประเพณีจึงเป็นตลาดกลางของหมู่บ้านอีกสองแห่งด้วย ร้านค้าในตลาดประกอบด้วย ร้านขายยาที่มีบริการโทรศัพท์ทางไกล ร้านขายอุปกรณ์เกษตร ร้านน้ำชา ร้านอาหาร (ขายอาหารจานเดียวและอาหารตามสั่งง่ายๆ ร้านเหล่านี้มีสุรขายด้วย) ร้านขายเนื้อ ร้านขายผักผลไม้ ซึ่งทั้งสองร้านนี้จะเป็นเพิงเล็กๆ ไม่ได้เป็นร้านในตัวอาคาร ร้านเสื้อผ้า ร้านของชำและมีท่ารถเดินทางเข้าออกหมู่บ้านที่อยู่ลึกเข้าไปจากถนนใหญ่นับว่า ส่วนในวันพฤหัสบดี พื้นที่ว่างๆ หน้าตลาดจะใช้เป็นตลาดนัด

ส่วนร้านค้าเล็กๆ ที่กระจัดกระจายอยู่ทั่วหมู่บ้านนั้น ชาวบ้านจะสร้างเป็นเพิงเล็กๆ ไว้หน้าบ้าน สินค้าที่วางอยู่มีไม่มากนัก เช่น ขนมทำเองง่ายๆ อย่าง ทอดมันผัก ถั่วคั่ว ผักสองสามชนิด ผลไม้เล็กๆ น้อยๆ ตามฤดูกาล ซึ่งมีทั้งที่เจ้าของร้านเก็บมาจากสวนและรับมาอีกที นอกจากนั้น มีสินค้าที่ใช้ในครัวเรือน เช่น เทียนไข ไม้ขีด น้ำมันแบ่งเป็นห่อเล็กๆ เครื่องเทศแบ่งเป็นถุงๆ และขนมขบเคี้ยวของเด็กๆ ดูเหมือนว่า ร้านค้าเหล่านี้สร้างขึ้นมาเพื่อเป็นแหล่งรายได้เล็กๆ น้อยๆ ของแม่บ้านและเพื่อตอบสนองความต้องการของชาวบ้านละแวกใกล้เคียงที่ไม่อยากเสียเวลาเดินทางไปตลาดกลาง และมีความจำเป็นต้องใช้สินค้า โดยไม่อาจรอให้ถึงวันตลาดนัดได้ รวมทั้งลูกค้าเล็กๆ ที่มักหิวขนมอยู่เสมอ อย่างไรก็ตาม จากการพูดคุยกับเจ้าของร้านค้า พบว่ากิจการร้านค้าเล็กๆ เช่นนี้ไม่ค่อยประสบความสำเร็จนัก ยกเว้นร้านที่ตั้งอยู่บริเวณหน้าโรงเรียนที่พอจะขายขนมและเครื่องดื่มได้บ้าง เพราะสินค้าในร้านแพงกว่าในตลาดและโดยเฉพาะอย่างยิ่งแพงกว่าตลาดนัด แต่เจ้าของร้านก็ยังดำเนินกิจการต่อไป เพราะยังพอมีกำไรและยังขายสินค้าได้เรื่อยๆ

ในขณะที่เจ้าของกิจการและคนขายของส่วนใหญ่ในตลาดกลางและในตลาดนัดเป็นผู้ชาย แต่เจ้าของร้านค้าเล็กๆ กลับเป็นผู้หญิง เช่นเดียวกับที่ผู้ชายเป็นผู้หารายได้หลักของครอบครัว แต่ผู้หญิงเป็นผู้บริหารเงินภายในครัวเรือน ดังนั้น เงินแต่ละปีที่จับจ่ายไปในตลาดกลาง ตลาดนัด และร้านค้าเล็กๆ มาจากการตัดสินใจของผู้หญิงแทบทั้งสิ้น

การจับจ่ายข้าวของทีละเล็กละน้อย ประกอบกับการผลิตที่ส่วนใหญ่มาจากครัวเรือน ทำให้ชาวบ้านไม่ได้มีหนี้สินมากนัก ภาวะหนี้สินของชาวบ้านส่วนใหญ่มาจากการปรับปรุงที่อยู่อาศัย ที่ดินเพื่อทำการเกษตรขนาดเล็กและซื้ออุปกรณ์การเกษตร เช่น รถไถ โดยเป็นหนี้สหกรณ์ สนับสนุนการเกษตร ธนาคารการเกษตรและผู้มีฐานะในหมู่บ้าน ในส่วนของหนี้สินอันเกิดจากการ

เช่าซื้อสินค้า พวกโทรทัศน์ ตู้เย็น เครื่องซักผ้า มอเตอร์ไซค์นั้น ยังไม่มีมากนักในประจักษ์นคร แต่อย่างไรก็ตาม หนี้สินที่เกิดจากซื้อสินค้าเหล่านี้ ไม่ได้มาจากความต้องการของครัวเรือน หากแต่มาจากการซื้อเพื่อเป็นสินสอดในการแต่งงานของลูกสาว นอกจากนั้น สำหรับผู้ไม่มีที่ดินทำกิน พอเพียง ไม่ว่าหัวหน้าครอบครัวมีอาชีพรับราชการหรือรับจ้าง พวกเขาจะเป็นหนี้รายของข้า โดยจะซื้อสินค้าด้วยระบบนำสินค้ามาก่อน เช่น ข้าวสาร แป้งสาลี น้ำมัน เครื่องเทศ บะหมี่ เจ้าของร้านจะจดบันทึกไว้ ลูกหนี้จะชำระคืนในวันเงินเดือนออก การซื้อสินค้าเช่นนี้ทำให้ชาวบ้านหลายคนไม่สามารถมีเงินเก็บ และเริ่มมองหาที่ดินเป็นของตัวเอง

ที่ดินในหมู่บ้านมีเจ้าของแล้วทั้งสิ้น เจ้าของกรรมสิทธิ์คือผู้ที่ตั้งหลักแหล่ง ปลูกบ้าน ทำนา ไร่ในผืนดินนั่นเอง เมื่อเจ้าของตายลง ที่ดินจะกลายเป็นมรดกของลูกหลานต่อไป ส่วนที่ดินที่ถูกปันส่วนให้ผู้ที่ถูกจัดอยู่ในวรรณะต่ำนั้น แต่เดิมเป็นที่กรรมสิทธิ์ของป่าชุมชน หากแต่ปันส่วนให้ผู้อพยพเข้ามาใหม่รายละเอียด 0.5 เฮกตาร์ โดยคณะกรรมการชุมชน ซึ่งพวกเขาไม่มีสิทธิซื้อขายที่ดินนี้

โรงเรียน

เป็นที่น่าชื่นชมที่ชุมชนเล็กๆ อย่างประจักษ์นครมีสถานศึกษาพอเพียงกับความต้องการของเด็กๆ ในชุมชน รวมถึงมีวิทยาลัยวิชาชีพครู ซึ่งถึงแม้ทำการสอนวันละไม่กี่ชั่วโมงในห้องเรียนของโรงเรียนมัธยม แต่มีระบบการสอนที่ดี เช่น นักศึกษาสามารถเลือกฝึกงานได้ในโรงเรียนในชุมชน หรือในชุมชนใกล้เคียง ในส่วนของการเข้าทำงานนั้น ขั้นตอนการเป็นครูในโรงเรียนของรัฐบาลต้องรอสอบและประกาศเรียกตำแหน่งที่ว่าง ส่วนการเข้าทำงานในโรงเรียนเอกชนจะง่ายกว่า ด้วยโรงเรียนเป็นผู้พิจารณารับเข้าทำงาน

ประจักษ์นครมีสถานศึกษาทั้งหมดดังนี้

ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 1 แห่ง

โรงเรียนประถมของรัฐบาล 1 แห่ง

โรงเรียนมัธยมของรัฐบาล 1 แห่ง

วิทยาลัยวิชาชีพครู 1 แห่ง

โรงเรียนมัธยมที่สอนภาษาสันสกฤต 1 แห่ง

โรงเรียนระดับประถม-มัธยมของเอกชน ซึ่งใช้หลักสูตรภาษาอังกฤษ (Boarding School)

1 แห่ง

โรงเรียนในประจักษ์นครไม่ต่างจากโรงเรียนอื่นๆ ทั่วเนปาล นั่นคือ ทำการเรียนการสอน ห้าวันครั้ง โรงเรียนเปิดสอนวันอาทิตย์ถึงวันศุกร์ โดยวันศุกร์มีสอนครึ่งวัน ส่วนโรงเรียนเอกชนในการสุมาตราและเมืองใหญ่ทำการสอนตั้งแต่วันจันทร์ถึงวันเสาร์ แต่บางแห่งหยุดวันเสาร์-อาทิตย์

แม้ว่าโดยทั่วไปแล้ว นักเรียนจะใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ในโรงเรียนมากกว่าบ้าน และโรงเรียนไม่ได้จัดให้มีหลักสูตรชุมชน หากแต่ค่านิยมที่ได้รับจากระบบการศึกษายังไม่ปรากฏชัด เด็กรุ่นใหม่กินอาหารด้วยมือเช่นเดียวกับคนรุ่นพ่อแม่ หรือการคบหาสมาคมกันระหว่างเพื่อนนักเรียนวรรณะอื่นๆ ในโรงเรียนอาจเป็นความสัมพันธ์ตามแบบของผู้ที่ทำกิจกรรมด้วยกัน หากแต่เมื่อกลับบ้าน การทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น การเล่น หรือการรวมกลุ่มเยาวชนยังจำกัดอยู่แค่เด็กและเยาวชนในวรรณะพราหมณ์ เณตรี ทะกูรีและเนวาร์เท่านั้น ส่วนค่านิยมอื่นๆ เป็นไปตามความสนใจของวัยและอิทธิพลจากสื่อ เช่น ภาพยนตร์ โทรทัศน์ วิทยุและสื่อสิ่งพิมพ์มากกว่า ซึ่งเห็นได้ชัดเจนผ่านการแต่งตัว ความสนใจ ถ้อยคำสนทนา เป็นต้น

เป็นที่น่าสังเกตว่า เยาวชนผู้ที่เลือกศึกษาต่อชั้นมัธยมปลายในพื้นที่หรือศึกษาต่อวิชาชีพครู มักจะทำเข้าเรียนต่อในชั้นที่สูงขึ้นไปหรือฝึกอาชีพ เช่น ภาษา คอมพิวเตอร์ในพื้นที่หรือเมืองใกล้เคียง เช่น นารายณ์ฆาตหรือลุมพินี และเมื่อเรียนจบหลักสูตรก็จะหางานทำในละแวกบ้านหรือเมืองใกล้เคียง ซึ่งการเรียนต่อในชั้นเรียนที่สูงขึ้นทำให้เด็กผู้หญิงได้มีโอกาสเข้าไปสู่โลกของการทำงานนอกบ้านที่ไม่ใช่เพียงการค้าขายเล็กๆ น้อยๆ หรือทำงานในไร่นาเท่านั้น การทำงานในพื้นที่นอกบ้าน แม้เป็นเพียงองค์กรหรือพื้นที่เล็กๆ เช่น ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โรงเรียนประถมในหมู่บ้าน สำนักงานบัญชี สำนักงานสหกรณ์ หรือกระทั่งสถานีนอนาภัย ทำให้ผู้หญิงในประจักษ์นครได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นและความสามารถในพื้นที่ทางสังคมนอกบ้านมากขึ้น อีกทั้งยังสามารถพึ่งพาตนเองได้ในแง่เศรษฐกิจจากรายได้นอกเหนือจากช่วยแบ่งเบาภาระของครอบครัว แม้ว่าโดยส่วนใหญ่พวกเธอจะยังอาศัยอยู่กับพ่อแม่หรือครอบครัวของสามีก็ตาม

การทำงานนอกบ้านของผู้หญิง ทั้งที่ยังไม่ได้แต่งงานและแต่งงานแล้ว (ปัจจุบัน ผู้หญิงที่แต่งงานแล้วยังคงเลือกทำงานนอกบ้านไปด้วย ซึ่งผู้หญิงกลุ่มดังกล่าวมีประมาณ 10 คนในประจักษ์นคร) ส่งผลถึงค่านิยมของการสนับสนุนลูกสาวเรียนต่อในชั้นสูงๆ และยอมรับความสามารถของผู้หญิงในการทำงานในพื้นที่นอกเหนือครัวเรือน แต่อย่างไรก็ตาม หน้าที่ในบ้านส่วนใหญ่ เช่น ทำกับข้าว ทำความสะอาดบ้าน ทำความสะอาดเสื้อผ้า ดูแลลูกและคนแก่เฒ่ายังคงเป็นหน้าที่ของลูกสาวและลูกสะใภ้อยู่นั่นเอง

บริการสาธารณสุข

ในพื้นที่ชุมชนประจักษ์นครไม่มีสถานีนอนาภัย หากชาวบ้านต้องการใช้บริการสาธารณสุข พวกเขาต้องเดินทางไปยังหมู่บ้านใกล้เคียงประมาณ 5 กิโลเมตร ส่วนความเจ็บป่วยขั้นพื้นฐานชาวบ้านจะซื้อยาแผนปัจจุบันจากร้านขายยาในหมู่บ้านหรือไปหาหมออาสาสมัครไพร (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในบทที่ 7 การสาธารณสุข: บุญคุณแห่งสมุนไพรและกำลังใจ)

สถานีนามัยดำเนินการให้บริการดังต่อไปนี้

1. จำหน่ายยาสามัญประจำบ้านและให้คำปรึกษาในเรื่องสุขภาพเบื้องต้นกับชาวบ้าน
2. ชั่งน้ำหนักเด็ก
3. บริการด้านการวางแผนครอบครัว
4. จัดกิจกรรมต่างๆ ด้านสาธารณสุข
5. เผยแพร่ความรู้ข่าวสารด้านสาธารณสุข

ส่วนโรคภัยไข้เจ็บที่ร้ายแรง ชาวบ้านจะเดินทางไปเมืองนารายณ์ฆาต, บุตวัลหรือกรุงการุณมาณู ซึ่งมีบริการการแพทย์ที่ก้าวหน้ากว่า

องค์กรท้องถิ่น

ในประวัติศาสตร์ไม่มีองค์กรและการรวมกลุ่มชาวบ้าน เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มงานฝีมือ อีกทั้งไม่มีองค์กรพัฒนาเอกชนในหมู่บ้าน หากแต่มีการรวมกลุ่มกันของเด็กและเยาวชนจากโรงเรียนทั้งระดับประถมและมัธยม โดยใช้ชื่อว่า Jagriti Children Club ผู้ก่อตั้งคือเยาวชนจากหมู่บ้านซึ่งปัจจุบันทำงานในองค์กรพัฒนาเอกชนแห่งหนึ่งในกรุงการุณมาณู กิจกรรมของกลุ่มเด็กและเยาวชน คือ การอบรมให้ความรู้เรื่องสิทธิเด็ก การให้ทุนการศึกษาและอุปกรณ์การเรียน รวมทั้งผลิตจดหมายข่าว งบประมาณในการทำกิจกรรมได้มาจากองค์กรพัฒนาเอกชนที่สนับสนุนกิจกรรมเด็กและเยาวชน รวมทั้งเงินบริจาคจากผู้ปกครอง ทั้งนี้ เพราะเป็นองค์กรที่เกิดขึ้นเพียงสามปี สภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรม อีกทั้งประสบการณ์ของเด็กและเยาวชนในหมู่บ้าน การดำเนินกิจกรรมต่างๆ จึงยังไม่สามารถเข้าถึงปัญหาได้จริงๆ เช่น สิทธิของเด็กในกลุ่มวรรณะที่จัดได้ว่าอยู่ในวรรณะต่ำ การให้ทุนการศึกษาแก่คนที่ขาดแคลนจริงๆ เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม การรวมกลุ่มทำกิจกรรมของเด็กและเยาวชนเป็นการเริ่มต้นที่น่ายกย่องและสนับสนุน เนื่องจากจะเป็นจุดเริ่มต้นของการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ความคิดสร้างสรรค์ และตระหนักถึงความรับผิดชอบต่อชุมชน รวมทั้งเป็นการจุดประกายให้ชาวบ้านและเด็ก และเยาวชนรายอื่นๆ เห็นความสำคัญของการทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวมต่อไป

ปัญหาที่พบในหมู่บ้าน

จากการใช้ชีวิตอยู่ในหมู่บ้านเป็นระยะเวลา 3 เดือน ซึ่งนอกเหนือจากศึกษาองค์ความรู้เรื่องภูมิปัญญาและการพึ่งพาตนเองของชาวชุมชนแล้ว ผู้วิจัยยังร่วมกิจกรรมต่างๆ กับกลุ่มเด็กและเยาวชนในหมู่บ้าน เช่น การอบรมสิทธิเด็ก สอนภาษาอังกฤษและสังคมศึกษาในโรงเรียนประถมของหมู่บ้าน รวมทั้งร่วมกิจกรรมทางการเกษตรและเข้าร่วมพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งจากการร่วมกิจกรรม พูดคุยและสังเกต ผู้วิจัยพบว่า ในชุมชนประคตินครมีปัญหาดังต่อไปนี้

1. การขาดแคลนน้ำ

ปัญหาขาดแคลนน้ำซึ่งเป็นปัญหาทั้งน้ำที่ใช้ในการเกษตรและน้ำใช้ในครัวเรือน โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงฤดูร้อนและฤดูหนาว ซึ่งทางคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้านแก้ปัญหาด้วยการจ่ายน้ำประปาเป็นเวลา ในประศตินครนั้น ระบบประปาหมู่บ้านจะวางท่อไปยังทุกบ้านที่ต้องการรับบริการโดยคิดค่าบริการเป็นรายเดือน รวมถึงมีก๊อกน้ำสาธารณะอยู่ทั่วทั้งหมู่บ้าน แต่พบว่า น้ำจากก๊อกน้ำสาธารณะจะไหลเป็นบางจุดเท่านั้น อีกทั้งระบบบรรณะที่ยังคงมีอยู่ในหมู่บ้าน ทำให้ชาวบรรณะดำไม่ไปใช้น้ำจากก๊อกน้ำที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงกับบ้านของบรรณะสูง ทั้งนี้หากพิจารณาจากแผนที่การตั้งถิ่นฐาน ชาวบรรณะดำจะอาศัยอยู่ลึกเข้าไปจากถนนใหญ่ ซึ่งเป็นพื้นที่ดินลูกรัง ก๊อกน้ำบริเวณนี้ชำรุดหลายจุด และไม่ได้รับการซ่อมแซม ชาวบรรณะดำจึงแก้ไขด้วยการขุดบ่อและนำน้ำจากแม่น้ำโละหามาใช้

ส่วนน้ำในภาคเกษตรนั้น ชุมชนยังไม่ได้มีระบบเก็บกักน้ำแต่อย่างใด ชาวบรรณะดำอาศัยน้ำจากน้ำฝน ซึ่งหากปีใด ปริมาณฝนไม่มากนักหรือเกิดภาวะแห้งแล้ง ผลผลิตที่ได้ก็จะน้อยลงตามไปด้วย

2. ปัญหากระแสโลกาภิวัตน์และทุนนิยม

แม้ปัญหาในหัวข้อนี้เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นทั่วทุกมุมโลก แต่ในความเป็นจริงของประศตินคร คำนิยมใหม่ ๆ ที่เข้ามาสู่หมู่บ้านผ่านทางเทคโนโลยีการสื่อสาร, ถนนหนทาง, การเดินทางเข้าออกยังเมืองใหญ่ของเด็กรุ่นใหม่ในหมู่บ้าน, การเข้าเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมทั้งในพื้นที่ต่อไร่และอินเดีย ทำให้แนวความคิดเดิมด้านเศรษฐกิจ, สังคมวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในชุมชนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง

เมื่อแรกตั้งหมู่บ้าน ประศตินครเป็นสังคมเกษตรกรรมแบบยังชีพ ผู้คนที่อพยพมาจากพื้นที่ต่างๆ สู่ชุมชนแห่งนี้มีเหตุผลในการโยกย้ายถิ่นฐานต่างจากแนวคิดของรัฐ พวกเขาเดินทางไกลมาจากเขตภูเขาสู่พื้นราบด้วยความหวังของที่ดินทำกินอันอุดมสมบูรณ์และความเจริญซึ่งหมายถึงการเข้าถึงโรงเรียน โรงพยาบาล ตลาดและระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน ทว่าปัจจัยหลายอย่างที่เกิดขึ้นในชุมชนแห่งนี้เป็นเรื่องที่ไม่มีใครคาดคิด ถนนไม่ได้เป็นความสะดวกสบายจากบ้านสู่สถานพยาบาลหรือการเข้ามาของไฟฟ้าแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ถนนได้นำสินค้าอุปโภคบริโภคใหม่ๆ มาสู่ชุมชน เช่น บะหมี่สำเร็จรูป ครีมบำรุงผิวเพื่อหน้าขาว โคคา โคล่า ในขณะที่บางครัวเรือนยังคงตม่น้ำจากก๊อกน้ำสาธารณะหรือบ่อบาดาลโดยไม่ได้ตม่น้ำ ในส่วนของการพัฒนาอุตสาหกรรมในภูมิภาคต่อไร่ ก็ได้สร้างอาชีพใหม่ๆ แก่ชาวบ้านไม่ว่าจะเป็นแรงงานในโรงงาน, ขับรถบรรทุกหรือขายอาหารโต้งสำหรับคนขับรถ จริงอยู่ว่า กระแสโลกาภิวัตน์และทุนนิยมนั้นไม่ได้เปลี่ยนแปลงประศตินครเพียงชั่วข้ามคืน การมีโทรทัศน์ วิทยุและหนังสือพิมพ์ ทำให้ชาวบ้านรับรู้

เรื่องราวที่เกิดขึ้นในชุมชนรวมทั้งเหตุการณ์อื่นๆ จากทั่วทุกมุมโลก แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า ชาวบ้านได้รับอิทธิพลจากสิ่งที่สื่อสารอยู่ในสื่อเหล่านี้เช่นกัน เช่น โฆษณาสินค้าซึ่งสร้างแรงจูงใจ การบริโภคแก่ชาวบ้าน หรือรายการเพลงและละครโทรทัศน์จากเคเบิลทีวีอินเดีย ได้นำวิถีคิดและ ทัศนคติใหม่ๆ ด้านการเลือกคู่ การคบเพื่อน การแต่งตัวสู่นุ่มสาวเช่นกัน

ปัจจุบัน แทบจะเป็นไปไม่ได้ที่ว่า ครอบครัวใดจะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ภายใต้ทรัพยากร ที่มีอยู่ในท้องถิ่นหรืออาศัยผลิตผลของครัวเรือนเพียงอย่างเดียว ชีวิตของพวกเขามีความสัมพันธ์ กับระบบเศรษฐกิจแบบเมืองกับคนภายนอกชุมชนไม่ต่างกับที่มีความสัมพันธ์ต่อสิ่งแวดล้อมและ ผู้คนในชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ชาวบ้านประศตินครตระหนักดีว่าพวกเขาไม่ได้โดดเดี่ยวเช่นที่เคยอาศัยอยู่บนเขตภูเขา เมื่อห้าสิบกว่าปีก่อน ความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่พวกเขากำลังเผชิญนั้น อาจไม่ได้รุนแรงเช่นฝน หรือพายุในฤดูมรสุม แต่การความอยู่รอดท่ามกลางกระแสเศรษฐกิจสังคมใหม่นั้นเป็นสิ่งที่พวกเขา ต้องรู้เท่าทันไปพร้อมกับๆ การแสวงหาหนทางพึ่งพาตนเองและคงไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สั่งสม กันมาหลายชั่วคน

3. ปัญหาการแบ่งแยกและความเท่าเทียม

ถึงแม้ว่าไม่มีใครในประศตินครเอ่ยถึงความไม่เท่าเทียมของกลุ่มเผ่าพันธุ์และวรรณะต่างๆ ซึ่งเหตุผลด้านการแบ่งแยกมาจากความเชื่อเฉพาะของท้องถิ่น การยอมรับและทัศนคติต่อเรื่อง ดังกล่าวเป็นสิ่งที่เข้าใจได้แจ่มชัดสำหรับคนท้องถิ่น แต่ผู้วิจัยซึ่งเป็นคนนอกของประศตินครสังเกต พบว่า ชาววรรณะต่ำรวมทั้งกลุ่มเผ่าพันธุ์ที่ถูกจัดอยู่ในวรรณะต่ำนั้นมีการตั้งถิ่นฐานไกลจากถนน และแหล่งน้ำ ถ้าพิจารณาจากแผนที่หมู่บ้าน พบว่าพวกเขาอาศัยอยู่แถบชายขอบของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เป็นดินลูกรังและไม่ได้รับการเอาใจใส่ด้านแหล่งน้ำ ขณะที่บ้านริมถนนทุกหลังมีส่วนร่วม ชีว แต่กลุ่มบ้านดังกล่าวใช้ทุ่งหญ้า ป่าละเมาะเป็นห้องสุขา

นอกจากนั้น จากการทำกิจกรรมร่วมกับกลุ่มเด็กและเยาวชนในหมู่บ้าน ไม่พบว่า มีเด็ก หรือเยาวชนจากกลุ่มวรรณะต่ำเหล่านี้ สมาชิกทั้งหมดมาจากวรรณะพราหมณ์ เณตรีและทะกูรี จากการสอบถามได้รับคำตอบว่า พวกเขาไม่สะดวกมาร่วมกิจกรรมเพราะต้องช่วยพ่อแม่ทำงาน ทั้งนี้ เมื่อผู้วิจัยได้ร่วมขบวนเดินระบำของกลุ่มเยาวชนในหมู่บ้านในคืนแห่งพิธีที่ปาวลี หรือ เทศกาลจุดประทีปน้ำมันเพื่ออัญเชิญพระนางลักษมีเข้ามาในบ้าน ซึ่งในค่ำคืนเหล่านี้ เด็กๆ จะ รวมกลุ่มกันเดินรอบหมู่บ้าน เพื่อร้องเพลงและรำอวยพรแก่ชาวบ้าน โดยชาวบ้านจะให้ขนม ผลไม้ ข้าวสารหรือเงินตอบแทน กลุ่มเด็กและเยาวชนในหมู่บ้านได้มีการจัดกิจกรรมนี้ เช่นกัน ผู้วิจัย พบว่า พวกเขาไม่ทำกิจกรรมกับบ้านหรือกลุ่มบ้านของคนวรรณะต่ำ แม้ว่าพวกเขาจะพากันเดิน รอบหมู่บ้านก็ตาม เหตุผลหนึ่งคือเรื่องเศรษฐกิจและระยะทาง แต่เหตุผลหลัก คือ การหลีกเลี่ยงที่

จะเข้าร่วมกิจกรรม หรือรับข่าวของจากคนวรรณะต่ำกว่า อันจะเป็นการสร้างมลทินแก่ตนเอง
นั่นเอง

บทที่ 3

คติความเชื่อ : โลกใบใหม่ในโลกใบเก่า

ในสังคมที่ผู้คนยังคงความเลื่อมใสศรัทธาในศาสนาอย่างแรงกล้า ส่งผลให้วิถีการดำเนินชีวิตของชาวสังคมนั้นใกล้ชิดกับพิธีกรรมและเทพเจ้าในศาสนานั้นๆ ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดของแต่ละวัน ซึ่งความเชื่อเก่าแก่ที่ได้รับการยึดถือปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา เป็นตัวบ่งชี้ถึงความศักดิ์สิทธิ์และความยึดมั่นศรัทธาได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะผ่านมาก็ยุคสมัยแล้วก็ตาม

ในช่วงเริ่มแรกของการก่อตั้งหมู่บ้านและก่อนถนนจะมาถึง โลกของชุมชนประคตินครไม่ได้ต่างชนบทส่วนใหญ่ของประเทศกำลังพัฒนา ที่การรับรู้ข้อมูลข่าวสารยังจำกัดอยู่เฉพาะในสภาพแวดล้อมของตนเท่านั้น วิถีการดำรงชีวิต ความเป็นอยู่ หน้าที่ ความรับผิดชอบ สิทธิของผู้คนในชุมชนถูกกำหนดจากขนบธรรมเนียมประเพณี อันมาจากความเชื่อในศาสนาฮินดู ครอบครัวยังเป็นหน่วยทางสังคมที่สำคัญที่สุด ระบบเศรษฐกิจในชุมชนมีพื้นฐานจากสังคมเกษตรกรรมแบบพอเพียงชีพและการแลกเปลี่ยน

แต่ท่ามกลางความเจริญที่เข้ามาชุมชนอย่างรวดเร็วผ่านถนนและเทคโนโลยีการสื่อสารอย่างโทรทัศน์ ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ง่ายต่อการรับรู้ ปัจจุบันชาวบ้านกว่าร้อยละหกสิบมีเครื่องรับโทรทัศน์ในบ้าน และประมาณร้อยละสามที่รับสัญญาณดาวเทียมด้วย ซึ่งทั้งหมดรับการแพร่ภาพมาจากอินเดีย ทำให้ชาวบ้านในชุมชนรับรู้และรู้จักโลกภายนอก แต่เป็นการรับข่าวสารในทางเดียว อีกทั้งถนนที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างชนบทกับเมือง ระยะทางได้ถูกลดทอนให้สะดวกสบายและใช้เวลาน้อยลงหลายเท่าจากการเดินทางหรือเกวียนแบบเก่า

ผู้คนที่ยอพยพมาประคตินครรุ่นแรกหลายคนบอกว่า ประคตินครในวันนี้ต่างจากช่วงการเริ่มต้นก่อร่างหมู่บ้านลิบลับไม่ว่าจะเป็นจำนวนผู้คน สภาพบ้านเรือน ไร่นา ร้านค้าหรือกระทั่งวิถีความเป็นอยู่ของผู้คน ประคตินครวันนี้มีผู้คนมากขึ้น และอาศัยอยู่หนาแน่นโดยเฉพาะย่านตลาดกลาง ขณะเดียวกัน ชายหมู่บ้านด้านติดกับแม่น้ำทางทิศตะวันออก ก็มีคนวรรณะต่ำอพยพเข้ามาอาศัยจนกลายเป็นชุมชนเล็กๆ จากเดิมที่เป็นกลุ่มบ้านของชาวจีนวรรณะต่ำ ส่วนการรับรู้ข่าวสารก็มีความทันสมัยมากขึ้น ชาวบ้านรับรู้ว่าจะเกิดอะไรขึ้นในต่างประเทศ ไม่ว่าจะเป็นการเมืองหรือข่าวบันเทิง หมู่บ้านมีโทรศัพท์ มีชาวบ้านที่เดินทางเข้าออกเมืองใหญ่บ่อยๆ และมีชายหนุ่มหลายคนในหมู่บ้านเดินทางไปทำงานยังอินเดีย

แต่ท่ามกลางสิ่งใหม่ๆ ที่เข้ามาในชุมชนและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นไม่ได้ทำให้ชาวบ้านรู้สึกถึงความแปลกแยกหรือตระหนักเท่าไรนัก ในทางกลับกัน ชาวบ้านมีการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำเนินชีวิตไปตามการเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจสังคม พวกเขาใช้อชีพเสริมจากการทำการเกษตร เช่น ขับรถบรรทุก รับจ้าง ผู้หญิงออกไปทำงานนอกบ้านมากขึ้น

พร้อมๆ กับการส่งเสริมให้ลูกสาวเรียนหนังสือ และมีการซื้อสินค้าจากคนขายที่อยู่ในวรรณะต่ำกว่า

แต่อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงอย่างเงียบๆ และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม และธรรมเนียมปฏิบัติให้สอดคล้องกับยุคสมัย ดูเหมือนว่า เราจะเห็นโลกสองใบซ้อนทับกันอยู่ใน ประคตินคร ซึ่งไม่ต่างจากที่เราจะเห็นได้ในกรุงการุญมาณฯหรือเมืองอื่นๆ ทั่วเนปาล นั่นคือ โลกแห่งสังคมนอกบ้าน ที่ชาวบ้านและผู้คนต้องติดต่อกับผู้คนหลายวรรณะ หลายชาติพันธุ์ การปฏิบัติต่อกันจึงมีความเป็นสากลด้วยความเท่าเทียม เช่น บนรถประจำทาง ในโรงเรียน ในสำนักงาน ในร้านอาหาร ตลาด แต่เมื่อพวกเขากลับบ้าน โลกในบ้านยังเป็นพื้นที่สงวนสำหรับคนในวรรณะเดียวกันเท่านั้นตั้งแต่กิจกรรมเล็กๆ เช่น การรับประทานอาหารร่วมกัน การแต่งกาย ไปจนถึงพิธีกรรมสำคัญ เช่น การแต่งงาน

ทั้งนี้ ด้วยโครงสร้างทางวัฒนธรรมสังคมของเนปาลที่มีความแข็งแกร่ง คติความเชื่อเก่าๆ ที่ได้รับอิทธิพลจากความเชื่อในศาสนาฮินดูยังคงหยั่งรากฝังลึกจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง เพราะคติความเชื่อที่ยึดถือกันมาได้แบ่งแยกหน้าที่ระหว่างเพศ วัย วรรณะและสร้างสำนึกของระบบความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิต อำนาจเหนือธรรมชาติและสภาพแวดล้อมรอบตัว จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต

ตัวอย่างคติความเชื่อเรื่องต่างๆ

บทบาททางเพศ

แม้ว่ากวีบทหนึ่งของตูลสี ทาส (Tulasi Das) กวีชาวฮินดูเคยกล่าวว่า “*Dhol, Ganbar, Sudra, Pashu, Nari, Ae Sab Tadan Narak Ke Adhikari*” หรือ “คนไม่รู้หนังสือ จันฑาล สัตว์ และผู้หญิงเป็นเช่นเดียวกัน ดังนั้น พวกเขาควรใช้ชีวิตในนรก” จะประเมินคุณค่าของผู้หญิงในสังคมฮินดูโบราณว่าต่ำต้อย แต่ในทางกลับกัน บทบาทของเพศหญิงในศาสนากลับได้รับการยกย่องว่าสูงส่ง เป็นศักติ (shakti) หรืออำนาจคู่เคียงข้างกับเทพเจ้าผู้เป็นเพศชาย เช่น ศิวะมีศักติคือนางอุมาหรือมหาเทวี ซึ่งส่งเสริมกันและกัน จะขาดเสียไม่ได้

ความขัดแย้งระหว่างความเชื่อทางโลกกับทางธรรมนี้เป็นผลมาจากการแสวงหาอำนาจทางการเมืองและการตีความจากคัมภีร์ศรีภควคีตาที่นำมาใช้หาผลประโยชน์ให้ตนเองของกลุ่มปัญญาชนซึ่งเป็นชนชั้นสูงของสังคมฮินดู เช่น ความเชื่อของระบบวรรณะ รวมทั้งการขยายบทบาททางเพศของผู้ชายมาสู่พื้นที่ของผู้หญิงในครัวเรือน ทั้งนี้ มีตัวอย่างความเชื่อทางเพศที่น่าสนใจในประคตินครสองตัวอย่าง ดังนี้

ประจำเดือน เมื่อเด็กหญิงเข้าสู่วัยเริ่มสาว พิธีต้อนรับเธอเข้าสู่การเจริญวัยอย่างหนึ่งคือ พิธี Gupha Bashe หรือเข้าถ้ำ โดยเด็กผู้หญิงที่มีประจำเดือนเป็นครั้งแรกจะถูกแยกออกไปอยู่

ต่างหาก เช่น บนยุงฉาง คอกสัตว์หรือห้องเล็กๆ ชั้นล่างของบ้าน โดยไม่สามารถออกมาให้ผู้ชายในบ้าน เช่น พ่อ พี่และน้องชายเห็นหน้าได้และงดเว้นการงานต่างๆ เป็นเวลา 22 วัน ทั้งนี้ ภาชนะต่างๆ ในการกินและซักล้างก็จะแยกใช้ต่างหากไม่ปะปนกับใคร ผู้นำอาหารไปให้เธอคือผู้หญิงในบ้าน ซึ่งจะไม่สัมผัสเนื้อตัวและข้าวของทุกอย่างของเธอ เพราะถือว่าเป็นสิ่งที่มีมลทิน ทั้งนี้ เมื่อถึงเวลาที่มีประจำเดือนครั้งต่อไป ก็ยังคงปฏิบัติเช่นเดิม แต่กำหนดวันเพียงช่วงระยะเวลาที่มีประจำเดือนเท่านั้น ซึ่งวันรุ่งขึ้นหลังมีประจำเดือนก็ต้องตื่นแต่เช้ามืดไม่ว่าอากาศหนาวเพียงใดเพื่อชำระล้างร่างกาย

คติความเชื่อเหล่านี้จะเคร่งครัดมากในภูมิภาคตะวันตกของเนปาล ทุกวันนี้ ยังมีผู้หญิงหลายคนในชนบทและพื้นที่ห่างไกลทั่วเนปาลที่ไม่สามารถอาศัยอยู่ในบ้านหรือใช้ชีวิตตามปกติขณะมีประจำเดือน พวกเธอจะอาศัยอยู่ในสถานที่ที่จัดไว้ต่างหากนอกบ้าน เช่น ชั้นบนของคอกสัตว์ ห้องเล็กๆ โถงเพิงเก็บฟืนหรือคอกสัตว์ พวกเธอจะใช้ชีวิตอยู่ในนั้น ในช่วงเวลาดังกล่าว ไม่ทำงานใดๆ และไม่ออกมาให้ผู้ชายเห็นหน้า หรือบางครั้งก็ไม่พูดจากับใครๆ รวมทั้งไม่ได้รับการอนุญาตให้เข้าไปในบ้านของชาวชุมชนอื่นๆ ผู้หญิงในบ้านคนอื่นๆ จะเป็นผู้เตรียมและจัดหาอาหารให้ โดยแยกภาชนะทุกอย่าง การเสิร์ฟอาหาร คือการโยนอาหารลงในภาชนะ เพื่อป้องกันไม่ให้ภาชนะสัมผัสกัน (ข้อมูลจากองค์กร CWIN องค์กรเอกชนที่ทำงานด้านการพัฒนาเด็กและสตรี และผู้วิจัยมีประสบการณ์ตรงจากการเดินทางไปยังพื้นที่ภูเขาสูงระดับกลาง ห่างจากเมืองโพคาราประมาณห้าชั่วโมง) องค์กรเอกชนและสถาบันการศึกษาหลายแห่งได้มีการเรียกร้องและรณรงค์ในหลายพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางภาคตะวันตก เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติเช่นนี้ ซึ่งได้ผลกับเยาวชนและคนรุ่นใหม่ที่มีการศึกษาและทำงานในเมืองใหญ่ แต่ยังไม่ได้นักในพื้นที่ห่างไกลและยากจน เนื่องจากชาวบ้านยังยึดมั่นกับความเชื่อดังเดิม

สำหรับครอบครัวชนชั้นกลาง ครอบครัวที่มีการศึกษาและฐานะปานกลางจนถึงดี ไม่ว่าทั้งในเมืองใหญ่หรือในหมู่บ้านอย่างชุมชนประคิตินคร กฎเกณฑ์ต่างๆ ในช่วงวันมีประจำเดือนลดหย่อนลงบ้าง เช่น เด็กผู้หญิงสามารถไปโรงเรียนหรือทำงานบ้านเล็กน้อยๆ ได้ แต่ยังคงมีการแยกภาชนะและหลีกเลี่ยงการถูกเนื้อต้องตัวกับสมาชิกคนอื่นๆ ของบ้าน รวมทั้งมีการแยกห้องต่างหากเช่นกัน หากแต่เป็นห้องในตัวบ้าน ส่วนใหญ่เป็นห้องชั้นล่าง

แม้ว่าครอบครัวส่วนใหญ่ในประคิตินครไม่ได้มีความเคร่งครัดเหมือนอย่างภูมิภาคตะวันตก แต่ไม่ได้หมายความว่า ทุกครอบครัวจะเป็นเช่นเดียวกัน เพราะในครอบครัวของวรรณะพรหมณที่มีฐานะเป็นบัณฑิต (Pundit / ครูทางศาสนาฮินดู ผู้นำสวดและประกอบพิธีกรรมต่างๆ) จะเข้มงวดกับเรื่องประจำเดือนมาก ผู้หญิงในครอบครัวของบัณฑิตได้รับการปฏิบัติเหมือนเช่นผู้หญิงในภูมิภาคตะวันตก เพียงแต่สถานที่ที่พวกเขาเก็บตัวไม่ได้อยู่ภายนอกตัวบ้านเท่านั้น

นอกจากนั้นบัณฑิตชาวประคตินครจะไม่เข้ามาเหยียบย่างในบ้านของผู้ไม่เคร่งครัด เช่น บ้านที่ไม่ ลูกสาวสามารถออกมาทำกิจกรรมในช่วงมีประจำเดือน และลูกชายเข้าไปในห้องของลูกสาว (ห้อง ที่เป็นของผู้หญิงโดยเฉพาะ ผู้ชายจะไม่เข้ามา) โดยถือว่าเป็นบ้านที่มีมลทิน (ในตอนแรก ผู้วิจัย สงสัยว่า บัณฑิตทราบได้อย่างไร เพราะเรื่องดังกล่าว เป็นเรื่องภายในบ้าน หากแต่ ได้รับคำตอบว่า ในสังคมเล็กๆ อย่างประคตินครนี้ ชาวบ้านเองเป็นเหมือนผู้สอดส่องดูแลพฤติกรรมของชาวบ้าน ด้วยกัน บ้านใดที่ประพฤติปฏิบัติต่างไปจากบ้านอื่น มักจะถูกครหานินทา)

ทั้งนี้ ชาวฮินดูในเนปาลเชื่อว่า พิธีเข้าถ้ำเป็นการเตรียมพร้อมเด็กหญิงที่โตเป็นเด็กสาวถึงความสัมพันธ์ระหว่างเพศตรงข้าม และเหตุผลด้านสุขอนามัย เพราะตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน หญิงเนปาลยังคงใช้ผ้าซับเลือดแทนผ้าอนามัย ซึ่งต้องผ่านการซักล้าง การแยกภาชนะจึงเป็นเหตุผลของความสะอาด เช่นเดียวกับการห้ามงานครัวอย่างเด็ดขาด

การงาน โดยทั่วไป หน้าที่ของผู้หญิงทั่วไปจำกัดเพียงงานในครัวและงานบ้านอื่นๆ เช่น ตักน้ำ ซักล้าง ส่วนงานในห้องฟุ้งจะจำกัดอยู่ในแวดวงการเก็บเกี่ยว เก็บฟืนและการเลี้ยงดูสัตว์เลี้ยง ทั้งนี้ ผู้หญิงฮินดูในประคตินครไม่สามารถจับคันไถไถนา และควบคุมเกวียนได้ ซึ่งชาวบ้านไม่ได้ให้เหตุผลอะไร นอกจากบอกว่าจับไม่ได้เท่านั้น ทั้งนี้ ในปัจจุบัน ด้วยสภาพทางสังคมเศรษฐกิจ และระบบการศึกษา ผู้หญิงได้เริ่มออกมาทำงานและมีบทบาทนอกบ้านมากขึ้น

ในประคตินคร ทั้งผู้หญิงและผู้ชายต่างเชื่อในบทบาททางเพศของตนเองซึ่งได้มาจากกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ขณะที่กิจกรรมในบ้าน เช่น การทำอาหาร ทำความสะอาดเสื้อผ้า บ้านเรือน เลี้ยงลูกเป็นงานของผู้หญิง ผู้ชายจะทำงานนอกบ้าน โดยเป็นผู้หารายได้หลักของครอบครัว นอกจากนี้ผู้ชายยังสวมบทบาทนักบวชหรือบัณฑิต รวมถึงกรรมการพัฒนาหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย

จากการพูดคุยกับคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้านและครูทั้งโรงเรียนมัธยม โรงเรียนประถม ไม่ได้มีการกีดกันผู้หญิงเข้ามาทำงานสถานประกอบการแต่อย่างใด และในการเลือกตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านเองก็ส่งเสริมให้ผู้หญิงเข้ามาสมัครรับเลือกตั้ง ซึ่งทางสำนักงานคณะกรรมการหมู่บ้านทุกแห่งได้กำหนดเอาไว้ว่า จะต้องเป็นผู้หญิงเข้าร่วมอย่างน้อย 1 คนแต่อย่างไรก็ตาม ในประคตินคร ยังคงมีผู้หญิงจำนวนน้อยที่สมัครใจทำงานนอกบ้าน (เมื่อแต่งงานแล้วและมีลูก) แต่ข้อสรุปจากการพูดคุยพบว่า แนวโน้มการทำงานนอกบ้านของผู้หญิงน่าจะเพิ่มมากขึ้น จากการได้รับการศึกษาที่สูงขึ้น และเงื่อนไขทางเศรษฐกิจตามลำดับ

ปัจจุบัน มีผู้หญิงในประคตินครประมาณ 10 คน ที่มีครอบครัวแล้วและทำงานนอกบ้าน โดยมีอาชีพที่ชัดเจน (ต่างจากการทำงานในไร่ นา หรือขายของในบ้าน) เช่น เป็นครู เจ้าหน้าที่ในสถานีอนามัย เจ้าหน้าที่ในสำนักงานสหกรณ์ เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อกลับบ้าน พวกเธอต้องแสดงบทบาทของความเป็นสามีและลูกสะใภ้ด้วย นั่นคือทำงานบ้านเช่นเดียวกับแม่บ้านทั่วไป

ทั้งนี้ ด้วยระยะเวลาในการทำงานในพื้นที่จำกัด ทำให้ผู้วิจัยไม่ได้พูดคุยลงลึกถึงปัญหาระหว่างเพศ ในสถานที่ทำงาน เช่น การไม่ยอมรับความคิดเห็น การพิจารณาตำแหน่ง การให้โอกาส หรือ การค่าตอบแทน เป็นต้น

จากการพูดคุยและสัมภาษณ์ ผู้วิจัยไม่ได้พบว่า ผู้หญิงมีการพูดถึงการเรียกร้องสิทธิในการทำงานนอกบ้านหรือพูดถึงความเหลื่อมล้ำระหว่างเพศแต่อย่างใด รวมทั้งเด็กผู้หญิงที่ต้องถูกฝึกให้รู้จักทำงานบ้านและรับผิดชอบงานบ้านมากกว่าเด็กผู้ชาย ก็ไม่ได้แสดงความน้อยเนื้อต่ำใจที่ต้องซักผ้า หรือทำกับข้าวให้พี่ชาย น้องชาย ผู้หญิงส่วนใหญ่จะอธิบายในเชิงที่ว่า ทั้งผู้หญิงและผู้ชายต่างมีหน้าที่ เช่น งานบ้านหรืองานที่ทำอยู่เป็นหน้าที่ของผู้หญิงอยู่แล้ว ผู้ชายก็มีหน้าที่อื่นๆ ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะเด็กผู้หญิงในประเศนครทุกคนได้ไปโรงเรียน และมีโอกาสได้เล่น ได้ทำกิจกรรมเช่นเดียวกับเด็กผู้ชาย อีกทั้งกฎเกณฑ์ทางสังคมอย่างหนึ่งที่ผู้ชายเปรียบเหมือนเป็นหัวหน้าครอบครัว พวกเขาเป็นเช่นเดียวกับพ่อ นั่นคือ มีหน้าที่เลี้ยงดูส่งเสียและรับผิดชอบในตัวพี่สาว น้องสาวเช่นกัน เช่น ช่วยในเรื่องการศึกษา สิ้นสุด และหากมีปัญหาครอบครัวในวันหน้า เมื่อลูกสาวย้ายออกจากบ้านสามีมาอยู่บ้านพ่อแม่ ก็เป็นหน้าที่ของพี่ชายน้องชายเช่นกันในการดูแล

ในมุมมองของคนนอก แม้ว่าผู้วิจัยได้มองเห็นปัญหาของความไม่เท่าเทียมกันของผู้หญิงเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องประจำเดือนที่มีการปฏิบัติต่อผู้หญิงแตกต่างออกไป และการทำงานนอกบ้าน เพราะเมื่อกลับบ้านเธอยังต้องรับภาระงานบ้าน รวมทั้งการเลี้ยงลูกและคนแก่ในบ้านโดยที่สามีหรือพี่น้องผู้ชายอาจจะทำกิจกรรมอื่นที่ไม่ใช่งานบ้าน แต่ผู้หญิงในประเศนครก็ยังไม่ได้รับยกย่องมาพูดแต่อย่างใดและยินดีในการทำงานนั้น โดยมีความรัก ความเคารพเป็นที่ตั้งนอกเหนือจากประเด็นเรื่องของทุกคนต่างมีหน้าที่

เมื่อมองอย่างผิวเผิน ผู้ชายจะมีบทบาทมากกว่าผู้หญิงในด้านเศรษฐกิจ การปกครองท้องถิ่น และด้านศาสนา หากแต่เมื่อพิจารณาในรายละเอียดของบทบาทผู้หญิงในชุมชนแล้ว ผู้หญิงมีส่วนร่วมอย่างมากต่อเศรษฐกิจในครัวเรือนและชุมชนผ่านการจับจ่าย ผลิตและแลกเปลี่ยนซื้อขาย อีกทั้งในส่วนการดำรงอยู่ของพิธีกรรม ผู้หญิงได้เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการตระเตรียมงาน สอนเด็กๆ และช่วยจนถึงรายละเอียดของงาน ปูองอาหาร ประสานงานและการต้อนรับแขก นอกจากนั้น งานที่สำคัญยิ่งอย่างการดูแลเลี้ยงดูเด็ก ดูแลคนแก่เฒ่าและดูแลสุขภาพความเป็นอยู่ของคนในบ้านล้วนเป็นงานของผู้หญิง ซึ่งแสดงให้เห็นว่า จริงแล้ว บทบาทของผู้หญิงประเศนครไม่ได้ด้อยไปกว่าผู้ชายเลย

ดูเหมือนว่า ชาวบ้านจะไม่ได้รับรู้ว่า ความเหลื่อมล้ำระหว่างเพศคืออะไร หรือบทบาทยิ่งใหญ่ของผู้หญิงที่มีอยู่อย่างเจียบจ้น หรือผู้หญิงถูกเอาเปรียบให้ทำงานมากกว่า และมีสถานภาพทางสังคมบางอย่างที่ต่ำกว่าผู้ชาย จนคล้ายกับว่า ไม่มีปัญหาสิทธิสตรีหรือความเท่า

เทียมในประคตินคร แต่ทั้งนี้ เพราะบทบาททางเพศที่มีความแตกต่างและซับซ้อนกันไปในแต่ละท้องถิ่น แต่ละวัฒนธรรมซึ่งไม่มีความเป็นสากลใดๆ ตัดสินแทนคนท้องถิ่นได้ ผู้วิจัยมองเห็นว่าความสุขและสมดุลของชีวิตทั้งในบ้านและนอกบ้าน ความอิสระและความเท่าเทียมนั้น เป็นสิ่งที่ผู้หญิงชาวประคตินครจะเป็นผู้นิยามขึ้นมาเองและตระหนักด้วยตัวเอง

พื้นที่ในบ้าน

ห้องครัว ในความเชื่อของศาสนาฮินดู ห้องครัวถือเป็นห้องศักดิ์สิทธิ์และสำคัญที่สุดของบ้าน เพราะเป็นที่ประทับของพระอัคนี ผู้สร้างสรรพสิ่ง พื้นที่ส่วนนี้จะสะอาดอยู่เสมอ เมื่อคนในบ้านกินอาหารเสร็จสิ้น ภาชนะและพื้นครัวจะได้รับการเก็บล้างทันที ไม่ว่ามือไหนก็ตาม ในการทำความสะอาดห้องครัวนั้น ภายหลังกวาดพื้นแล้ว ในบ้านที่พื้นห้องครัวเป็นพื้นดิน ชาวประคตินครจะใช้ดินเหนียวลูกลมๆ สีแดงที่มีขายตามท้องตลาด มาผสมน้ำ แล้วใช้ผ้าชุบน้ำที่มีลูกดินละลายผสมอยู่ยั้งพื้นครัว ซึ่งในการทำคามพื้นบ้านที่เป็นพื้นดินก็ใช้วิธีลูพื้นจากน้ำลูกดินเหนียวเช่นกัน ซึ่งชาวบ้านบอกว่า ช่วยลดฝุ่น และช่วยให้พื้นมีความเย็นมากขึ้น

โดยปกติแล้วคนจากวรรณะต่ำจะไม่ได้รับการอนุญาตให้เข้าห้องครัว และแม้แต่คนทั่วไป เช่น เพื่อนบ้านหรือญาติก็ต้องได้รับการอนุญาตจากเจ้าของบ้านก่อนจึงจะเข้าไปในพื้นที่ส่วนนี้ได้

ความศักดิ์สิทธิ์และสำคัญของห้องครัว มาจากสัญลักษณ์สองสิ่ง นั่นคือ ห้องครัวเป็นที่ที่มี “ไฟ” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งการชำระล้างและการทำลายล้าง และอีกนัยหนึ่ง ห้องครัวเป็นสัญลักษณ์ของความเป็น “ครอบครัว” หรือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (consensus) ของครอบครัวนั้นๆ ดังนั้น ในบ้านหลังหนึ่งของชาวเนปาล ไม่ว่าจะจะมีสมาชิกอาศัยอยู่กี่คน หรือมีครอบครัวเล็กหลายครอบครัวซ้อนกันอยู่ในความเป็นครอบครัวใหญ่ (เช่น มีครอบครัวของลูกชายคนโต, ครอบครัวของลูกชายคนเล็ก, ครอบครัวของอาอยู่รวมกัน) แต่ในบ้านจะมีห้องครัวเพียงห้องเดียวเท่านั้น การมีครัวแยกออกไป หมายถึง ความแตกแยก ความไม่ปรองดองกันของเครือญาติพี่น้องที่อาศัยอยู่ในหลังคาเดียวกัน

สำหรับประคตินครซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่อยู่ในวรรณะพราหมณ์นั้น ในครอบครัวที่เคร่งครัดมากๆ และหากผู้ใหญ่ของบ้านเป็นมังสวิวัติ ห้องครัวจะเป็นพื้นที่สงวนสำหรับผู้ไม่บริโภคเนื้อและไข่เท่านั้น เพราะถือว่า ลูกหลานที่กินเนื้อก็มีมลทินเช่นกัน การเข้าครัวจะต้องถอดรองเท้าทุกครั้ง รวมทั้งไม่ใส่เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับที่ทำจากหนัง ขนหรืออวัยวะใดๆ ของสัตว์ ทั้งนี้ นอกจากครัวจะเป็นห้องสำหรับปรุงอาหาร เก็บและกินแล้ว บางครอบครัวยังใช้ห้องครัวเป็นสถานที่ทำพิธีบูชาต่างๆ ด้วย รวมทั้งมีรูปภาพเทพเจ้าและเครื่องบูชาต่างๆ และเพื่อตอกย้ำความสำคัญของห้องครัว บ้านเก่าๆ หลายหลังจะแยกครัวออกเป็นสัดส่วนจากตัวบ้าน

โดยทั่วไป ประตูกว้างจะหันหน้าไปทางทิศใต้ แต่ก็ไม่เข้มงวดนัก อาจเป็นเพราะประเทศเนปาลตั้งอยู่ในเขตขั้วโลกเหนือ ในฤดูหนาว แสงอาทิตย์จะส่องมาจากทิศใต้ ห้องครัวจึงได้รับแสงสว่างหากหันประตูไปทางทิศนี้

ปัจจุบัน ความเชื่อเรื่องครัวยังมีบทบาทสำคัญในประเพณี ความเชื่อเกี่ยวกับการพยายามปฏิบัติให้ห้องครัวมีความสะอาดและบริสุทธิ์จากมลทินต่างๆ เสมอ นอกเหนือจากเหตุผลด้านสุขอนามัย เพราะห้องครัวเป็นพื้นที่ที่ควรสะอาดอยู่เสมอ การอนุญาตให้คนทั่วไปรวมทั้งคนวรรณะต่ำที่มีอาชีพกวาดขยะหรือทำความสะอาดเข้าในครัวจะเป็นที่มาของเชื้อโรคต่างๆ แล้ว ยังเป็นเหตุผลของการรักษาความเป็นครอบครัวเดียวกันนั่นเอง

ข้าวของเครื่องใช้

หมอน เช่นเดียวกับชาวเนปาลทั่วไป ชาวคตินครจะไม่ข้ามหรือเหยียบหมอน (ศิราณี/ shirani) เพราะถือว่าเป็นเครื่องใช้ชั้นสูง ใช้หนุนหัว หากพลาดพลั้งเหยียบหรือข้ามก็จะขอขมาด้วยการใช้มือขวาแตะหมอนก่อนแตะหน้าผาก อาจเป็นเพราะว่า ส่วนบนของร่างกายคือหน้าผากเป็นที่สถิตขององค์เทพ ซึ่งเห็นได้จากการเจิมฏีกะ (tika) หมอนซึ่งรองรับส่วนศีรษะจึงมีนัยสำคัญเช่นเดียวกัน

ตำราเรียน เพราะชาวเนปาลเชื่อว่า เทพีแห่งการเรียนรู้คือพระนางสรัสวดี ชายาของพระพรหม สถิตอยู่ในหนังสือและสมุดเรียน เด็กๆ และผู้ใหญ่ชาวเนปาลไม่ว่าจะอยู่แห่งหนใดจะไม่เหยียบข้ามหรือวางหนังสือเรียน สมุดไว้ระดับเดียวกับเท้า หากละเมิดก็จะขอขมาด้วยการใช้มือขวาแตะตำราดังกล่าวก่อนแตะหน้าผาก

วรรณะ

ชาวฮินดูทั่วไป โดยเฉพาะคนรุ่นเก่ามีความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดว่า เมื่อคนตายไปจะกลับชาติมาเกิดใหม่ การเวียนว่ายตายเกิดนี้จะหมุนเวียนเรื่อย ๆ ไม่มีสิ้นสุด ส่วนจะเกิดเป็นอะไรนั้น ขึ้นอยู่กับผลของการกระทำในชาติปัจจุบัน ทฤษฎีผลการกระทำ (หรือกรรม) นี้ปรากฏอยู่ในคัมภีร์โบราณชื่อ พุทธทรรณยะอุปนิษัท¹ (Brihadaranyaka Upanishad) ว่า “บุคคลย่อมเป็นไปตามกรรม บุคคลย่อมเป็นไปตามจิตกรรมและจิตนี้แลกำหนดความเป็นไปแห่งชีวิตในโลก” และ “ผู้ประพฤติชอบย่อมเป็นสุจริตชน ผู้เป็นพาลย่อมเป็นทุจริตชน บุคคลเป็นสุจริตชนได้ด้วยกุศลกรรม เป็นทุจริตชนได้ด้วยอกุศลกรรม”²

แต่ก็เชื่อว่าไม่มีใครหลุดพ้นจากวัฏฏะการเวียนว่ายตายเกิด ผู้บรรลุโมกษะหรือถึงนิพพานก็คือมนุษย์ผู้ใช้ชีวิตสงบ และหลุดพ้นจากกิเลส ลาภ ยศ สรรเสริญหรือทุกข์สุขอื่นใด หรือที่กล่าวใน

¹ หัวใจของศาสนาฮินดู

² ยูเนสโก คูริเย มีนาคม 2541

คัมภีร์ศรีภควทคีตา³ว่า “ผู้ส่งบรุษย่อมเป็นหนึ่งในเดียวกับอาตมมัน (อัตตาอันเป็นนิรันดร์) และเป็นผู้มีฉันทะ บุคคลเยี่ยงนี้ย่อมอยู่เหนือความร้อนความหนาว ความเจ็บปวดความพึงใจ ความมีเกียรติหรือไร้เกียรติ”⁴

คำสอนเรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดจึงมีอิทธิพลต่อการประพฤติปฏิบัติของผู้คนที่เลื่อมใสศรัทธา ซึ่งไม่เพียงมาจากการหวาดกลัวการเกิดใหม่โลกหน้า หากผู้คนยังยอมรับความแตกต่างระหว่างกันอีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นรูปลักษณ์ พรสวรรค์หรือสถานภาพทางสังคม ความน้อยเนื้อต่ำใจจะไม่เกิดขึ้น เพราะคนที่เชื่อต่างตระหนักดีว่า ไม่ว่าเขาเป็นอย่างไรในชาตินี้ก็คือผลการกระทำของตัวเขาจากชาติที่แล้วทั้งสิ้น และถ้าเขาอยากจะทำหลุดพ้นความทุกข์ยากหรือสิ่งไม่พึงใจใดๆ ในชาตินี้ก็ควรสร้างแต่กรรมดี

ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดนี้จึงทำหน้าที่แบ่งผู้คนในสังคมออกเป็นกลุ่มๆ คือ กลุ่มนักปราชญ์ กลุ่มปัญญาชนและกลุ่มคนธรรมดา ซึ่งเป็นความเชื่อพื้นฐานมาจากคัมภีร์ศรีภควทคีตาซึ่งได้อธิบายลักษณะของคนกลุ่มต่างๆ เหล่านี้เอาไว้ในรูปของดอกบัวระดับต่างๆ นั่นคือ บัวที่ชูก้านเหนือพื้นน้ำเปรียบได้กับคนที่มีปัญญารู้แจ้ง บรรลุโมกษะ, บัวระดับปริมน้ำเปรียบได้กับคนที่กำลังจะรู้แจ้งในเร็ววัน และบัวใต้น้ำ ซึ่งสามารถที่จะเป็นบัวชูพื้นน้ำได้หากทำกรรมดี แต่ขณะเดียวกันก็จะเป็นอาหารของเต่าปลาหากทำกรรมชั่ว

แต่เมื่อถึงยุคของการแสวงหาอำนาจทางการเมืองและเพิ่มบารมีให้พรรคพวกตน จึงมีการตีความคัมภีร์ศรีภควทคีตาใหม่เพื่อนำมาใช้หาผลประโยชน์ให้ตนเองของกลุ่มปัญญาชนซึ่งเป็นชนชั้นสูงของสังคมอินเดีย ขณะที่คนชั้นสูงเป็นผู้มีความรู้และมั่งคั่ง แต่คนทั่วไปยากไร้ทั้งอิทธิพลการศึกษาและทรัพย์สิน ดังนั้น การบิดเบือนแนวคิดเรื่องกรรมมาใช้เป็นเครื่องควบคุมผู้คนให้ตกอยู่ใต้อำนาจจึงไม่ใช่เรื่องยาก ซึ่งนำมาสู่ระบบระบบวรรณะ

ระบบวรรณะในเนปาล เกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยราชวงศ์มัลละ (malla) ยุคต้น โดยพระเจ้ามัลละกำหนดชนชั้นขึ้นเพื่อให้การปกครองของราชวงศ์ตนง่ายขึ้น สังคมส่วนใหญ่ในโลกมีระบบแบ่งชนชั้นโดยอยู่บนรากฐานของกำเนิดและวงศ์วาน ตลอดไปจนถึงความมั่งคั่งและตำแหน่งหน้าที่ สมาชิกของแต่ละชนชั้นมักเลือกคบหาสมาคมและแต่งงานกับคนในชนชั้นเดียวกันและไม่สมาคมกับชนชั้นอื่น⁵

ในแนวคิดเรื่องระบบวรรณะ เชื่อว่ามนุษย์มาจากการสร้างของพระพรหมหรือผู้สร้างโลก ชนชั้นพราหมณ์ (Brahman) หรือนักบวชมาจากปากของพระพรหม กษัตริย์หรือนักรบ (Chhetri) มาจากมือ ไวศยะ (Vaisya) หรือนักธุรกิจพ่อค้ามาจากสะโพก และศูทรหรือชนชั้นทาส (Sudra)

³ ปรัชญาของศาสนาฮินดู

⁴ เล่มเดียวกัน

⁵ เนปาล

มาจากเท้า ซึ่งกลุ่มคนแต่ละกลุ่มเปรียบได้เป็นโครงสร้างทางสังคม ทุกหน่วยต่างมีหน้าที่และช่วยกันพยุงหน่วยอื่นๆ ให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ จะพบว่าในชุมชนฮินดูเก่าแก่ มีผู้คนทุกระดับอายุอยู่ โดยแต่ละวรรณะจะมีหน้าที่ มีอาชีพแตกต่างกันไป เช่น นักบวชผู้ประกอบพิธีกรรม เป็นนักรบ เป็นคนฆ่าสัตว์ ช่างฟอกหนัง ชาวประมง คนปั้นหม้อ นักดนตรี โดยแต่ละวรรณะมีการพึ่งพิงกันในงานหรือภาระ เช่น ในพิธีศพของผู้คนวรรณะสูง นักดนตรีชาวเนวาร์จะเป็นผู้เป่าปี่นำขบวนศพ เพราะเชื่อว่าเสียงปี่นั้นจะก้องดังไปจนถึงยมโลก ในขณะเดียวกัน ผู้คนวรรณะต่ำกว่าได้อาศัยนักบวชเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ให้ตน หรือคนวรรณะต่ำเป็นผู้ทำความสะอาดถนนหรือห้องส้วม ส่วนผู้อยู่ในวรรณะสูงกว่าจะเป็นผู้ตักน้ำจากบ่อน้ำสาธารณะให้ ซึ่งในปัจจุบัน เกิดชุมชนใหม่ขึ้นมากมาย โดยเฉพาะแถบดินแดนตอไร จากการอพยพผู้คนลงมาและกระบวนการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมอันเป็นนโยบายของรัฐ ในชุมชนใหม่เหล่านี้ ไม่ได้มีผู้คนในทุกวรรณะอาศัยอยู่เหมือนชุมชนเก่าแก่ ซึ่งได้ส่งผลต่อความเคร่งครัดและความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนต่างวรรณะให้มีความใกล้ชิดกันมากขึ้น

วรรณะจะเป็นตัวกำหนดบทบาทหน้าที่ สถานภาพทางสังคม การประกอบอาชีพ พิธีกรรม และขนบธรรมเนียมในการประพฤติปฏิบัติให้ผู้คนนั้นๆ และในอีกด้านหนึ่ง รายละเอียดของวิถีชีวิตแต่ละวรรณะจะแตกต่างกันออกไป เช่น การกิน อาหาร การสัมผัส ระบบวรรณะเป็นการสร้างอัตลักษณ์และความเข้มแข็งแก่กลุ่มวรรณะนั้นๆ โดยยากที่จะผสมกลมกลืนกับวรรณะอื่นๆ อย่างไรก็ตาม ระบบวรรณะในเนปาลต่างไปจากสังคมฮินดูอื่นๆ คือมีความเปราะบางจากบรรทัดฐานซึ่งเกิดจากปัจจัยทางเศรษฐกิจและการเมือง⁶

เพราะวรรณะได้มาจากชาติกำเนิด จึงไม่มีทางใดที่จะเลื่อนชั้นไปสู่วรรณะที่สูงกว่า ไม่สามารถปลอมแปลงหรือปกปิดได้เพราะนามสกุลและรูปลักษณะหน้าตาของชาวเนปาลจะบอกสังกัดว่า ผู้นั้นมาจากวรรณะหรือกลุ่มชาติพันธุ์ใด นามสกุลของชาวฮินดูในเนปาลจะบอกสังกัดวรรณะของเจ้าของได้เป็นอย่างดี ซึ่งในการแต่งงานอย่างถูกต้องตามวรรณะนั้น ลูกจะต้องใช้นามสกุลของพ่อ ส่วนการตั้งชื่อ เมื่อเด็กเกิดมาครบ 13 วัน บัณฑิตจะเป็นผู้ดูฤกษ์ยาม ช่างขึ้นช่างแรม วันเดือนปีเกิดของเด็ก แล้วจึงให้ชื่ออันเป็นมงคลแก่ตัวเด็กสักสองสามชื่อ พ่อแม่และญาติผู้ใหญ่จะเลือก ถ้าเป็นเด็กผู้ชาย มักจะตั้งให้ตามชื่อของเทพ เช่น ศิวะ กฤษณะ นารายณ์ (นารายณ์) หรือราม ส่วนเด็กผู้หญิง จะตั้งตามชื่อเทพหรือชื่อที่บรรยายถึงความงาม ความอ่อนหวานและความดีงาม เช่น มายา เทวี ลักษมี สรสวัสดิ์ และสีตา เป็นต้น

ปัจจุบัน เนปาลไม่มีกฎหมายรองรับระบบวรรณะอีกต่อไป และได้มีการพูดถึงความเท่าเทียมของชาวเนปาลทุกคนในราชอาณาจักรเนปาล แต่ในสภาพความเป็นจริง คนในวรรณะต่ำอีก

⁶ เนปาล

มากมายไม่ได้รับการอนุญาตหรือส่งเสริมให้เข้าการศึกษาหรือโอกาสในการทำงาน รวมถึงถูกละเลยจากภาครัฐ ไม่ให้สามารถเข้าถึงสวัสดิการหรือสาธารณูปโภค เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ เป็นที่น่าสังเกตว่า สถิติ บทความและข้อมูลต่างๆ ทั้งของภาครัฐและเอกชน ยังมีการใช้คำว่า “วรรณะต่ำ” หรือ “low caste” อย่างแพร่หลาย

สำหรับชุมชนประคตินคร แนวคิดเรื่องวรรณะเห็นได้ชัดจากการตั้งถิ่นฐานและความสัมพันธ์ของชาวชุมชนซึ่งมีปัจจัยมาจากอายุการตั้งชุมชน การที่ประคตินครเป็นชุมชนที่มีอายุไม่มากนักก็ได้เอื้อต่อการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนต่างวรรณะ ต่างกลุ่มเผ่าพันธุ์ระดับหนึ่ง รวมถึงการยึดหยุ่นกฎเกณฑ์บางอย่างของแต่ละวรรณะ ทั้งนี้ ในชุมชนของเนปาลที่มีลำดับชั้นทางสังคม เช่น ชุมชนฮินดู หรือชุมชนเนวาร์ ในชุมชนเก่าแก่นั้น สมาชิกในชุมชนจะประกอบไปด้วยผู้คนจากทุกวรรณะ ซึ่งมีฐานะและหน้าที่ทางสังคมแตกต่างกันไป ซึ่งแต่ละวรรณะจะมีความสัมพันธ์และพึ่งพากันผ่านพิธีกรรมและการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น ในพิธีศพไม่ว่าของวรรณะใดจะขาดบัณฑิตหรือนักบวช ซึ่งมาจากวรรณะพราหมณ์ไม่ได้ เช่นเดียวกับวรรณะดะไม (Damai) หรือบะดี (Badi) ที่เป็นนักดนตรีนำหน้าขบวนศพก็จะขาดไม่ได้เช่นกัน หรือวรรณะต่ำจะเป็นผู้ทำความสะอาด ทางเท้าหรือห้องสุขา ส่วนวรรณะสูงซึ่งไม่ได้ทำงานดังกล่าวจะเอื้อเพื่อตอบแทนด้วยการดักน้ำกินน้ำใช้จากบ่อน้ำสาธารณะให้

ความเป็นชุมชนใหม่ของประคตินครทำให้ไม่มีผู้คนอาศัยอยู่ครบทุกวรรณะ ความสำเร็จของพิธีกรรมใดๆ จึงต้องอาศัยความยืดหยุ่น เช่น คนวรรณะอื่นทำหน้าที่ยกศพหรือเล่นดนตรีนำหน้าศพ เป็นต้น งานบางอย่างที่เป็นหน้าที่ของวรรณะบางวรรณะ ชาววรรณะสูงต้องลงมือทำเองนอกเหนือจากพิธีกรรมหรือภาระการงาน ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณะยังเกิดขึ้นผ่านกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชน เช่น คือการซื้อขาย ว่าจ้าง แม้ว่าจะเป็นความสัมพันธ์แบบเป็นทางการ แต่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องกันระหว่างผู้คนในชุมชน ทั้งในพื้นที่สาธารณะและระดับครัวเรือนระดับหนึ่ง

สภาพภูมิศาสตร์ของชุมชนประคตินครที่ประกอบด้วยถนน แม่น้ำ ตลาด วัด โรงเรียน และบ้านเรือนของชาวบ้านนั้น ถ้าเดินสำรวจรอบชุมชน จะสังเกตเห็นได้ว่า บ้านเรือนของผู้คนวรรณะพราหมณ์ ชาวทะกูรีและชาวเนวาร์จะตั้งหลักแหล่งอยู่ริมถนนใหญ่หรือในบริเวณที่สามารถเข้าถึงการคมนาคม ประปาและไฟฟ้า ซึ่งผู้คนจากสามกลุ่มนี้มีฐานะและสถานภาพทางสังคมสูงกว่าคนจากวรรณะอื่น ส่วนผู้ที่ถือได้ว่าอยู่ในวรรณะต่ำกว่าจะตั้งบ้านเรือนอยู่ชายขอบหมู่บ้าน เป็นที่ที่ดินไม่ดี ทำการเกษตรไม่ค่อยได้ผล แม้จะอยู่ใกล้แหล่งน้ำคือแม่น้ำ แต่ไฟฟ้าและประปาเข้าไปไม่ถึง ซ้ำยังห่างไกลจากถนนใหญ่

อย่างไรก็ตาม แม้การตั้งถิ่นฐานของชาววรรณะต่ำจะกระจายออกไปจากหลักแหล่งของชาววรรณะสูง หากแต่พวกเขามีโอกาสพบเจอและปฏิสัมพันธ์กันโดยมีตลาดและโรงเรียนเป็นสื่อ

กลาง ด้วยความเป็นชุมชนใหม่ของประคตินคร ซึ่งไม่ได้มีผู้อยู่อาศัยครบทุกวรรณะ จึงเกิดการ
พึ่งพาระหว่างกัน และมีการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพไปตามสภาพสังคมเศรษฐกิจ ผู้คนจากวรรณะ
สูงหลายคนซื้อสินค้าจากชาววรรณะต่ำกว่า เช่นเดียวกับคนวรรณะต่ำเป็นลูกค้าในร้านของคน
ชั้นสูง การซื้อขายแลกเปลี่ยนเริ่มตั้งแต่สินค้าทั่วไป เช่น ยา ข้าวสาร เครื่องเทศ ไปจนถึงการสั่ง
ทำอาหาร เช่น ผักคอง หน่อไม้คอง (ปกติแล้ว ชาววรรณะสูงกว่าจะไม่รับอาหารจากชาววรรณะต่ำ
กว่า) และแม้ว่าความสัมพันธ์จะเป็นไปตามกลไกของตลาด แต่ก็แสดงถึงความค่อยเป็นค่อยไปที่
ชาววรรณะต่างๆ ได้มีการติดต่อซึ่งกันและกัน อีกทั้งความแตกต่างของวรรณะในแง่ของภาระการ
งานเริ่มลดลง เช่น ชาวคุรุนในประคตินครเป็นผู้เชือดและขายเนื้อสัตว์ เป็นต้น

ขณะเดียวกันที่ความสัมพันธ์นอกบ้านเห็นได้ชัดเจนจากตลาดกลางหมู่บ้าน ตลาดนัดและ
ร้านค้าเล็กๆ ที่เห็นได้ทั่วชุมชน แต่ทว่า ความสัมพันธ์ภายในบ้านแทบจะเป็นไปไม่ได้ ความเชื่อ
เรื่องวรรณะของชาวประคตินครยังคงมีความเป็นอนุรักษ์นิยมสำหรับคนรุ่นปู่ ย่า ตา ยาย และทวด
เมื่อมีสมาชิกแปลกหน้าเข้ามาในบ้าน พวกเขาไม่เพียงจะแนะนำชื่อเท่านั้น หากแต่ต้องแนะนำ
นามสกุลด้วย ซึ่งนามสกุลจะบอกได้ว่า เขาหรือเธอคนนั้นสังกัดวรรณะใดหรือกลุ่มชาติพันธุ์ใด
ชาวประคตินครที่เคร่งครัดมากๆ จะไม่มีการเหยียบย่างเข้าไปในชายคาบ้านของคนวรรณะต่ำกว่า
เป็นอันขาด หากจะมีการสนทนาก็เป็นไปอย่างห่างๆ ส่วนคนวรรณะต่ำซึ่งมีอยู่หียบมือในชุมชนก็
มักแยกตัวไม่มาสูงส่งด้วย และคบหาสมาคมกับคนกลุ่มเดียวกัน ส่วนคนรุ่นใหม่ เช่น เด็กนักเรียน
ชั้นมัธยมหรือหนุ่มสาวที่ไปเรียนในเมืองใหญ่จะมีความยืดหยุ่นกว่า โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กผู้ชาย
พวกเขาไม่รู้สึกรังเกียจอะไรที่จะเดินเข้าไปในบ้านของชาวทารุและรับประทานอาหารร่วมกัน แต่ก็
จะไม่มีการบอกให้ทางบ้านรับรู้ ส่วนเด็กผู้หญิงจะมีขอบเขตความสัมพันธ์แคบกว่าผู้ชาย พวกเขา
สามารถเล่นด้วยกัน พูดคุยกันอย่างสนิทสนม แต่จะไม่ไปเยี่ยมถึงบ้านหรือรับประทานอาหาร
ด้วยกัน อีกทั้งเด็กจากวรรณะพราหมณ์จะเรียกคนต่างวรรณะรวมๆ ว่า “คนวรรณะต่ำ” ซึ่งดู
เหมือนว่า ผู้คนจากวรรณะต่ำก็ยอมรับสถานภาพของตนโดยดี แม้ว่าการไปโรงเรียนทำให้
เด็กๆ จากหลายวรรณะได้เรียน เล่นและเป็นเพื่อนกัน แต่สำหรับการพัฒนาความสัมพันธ์เป็นคู่รัก
หรือขึ้นแต่งงาน ความแตกต่างระหว่างวรรณะยังเป็นเรื่องที่ “เป็นไปไม่ได้”

ลำดับชั้นทางวรรณะ สถานภาพดั้งเดิม

* สถานภาพภายในกลุ่มวรรณะไม่ได้มีแบบแผนแน่นอนเสมอไป

E กลุ่มชาติพันธุ์

1. กลุ่มวรรณะของผู้สวมเส้นด้ายศักดิ์สิทธิ์หรือสายธูรา หรือสายยัชโธปวีต

พราหมณ์อุปถาย (Upadhyaya Brahman)

ราชปุต หรือทะกูรี (Rajput/Thakuri) ชนชั้นนักรบ

พราหมณ์ไจสี (Jaisi Bramahman)
กษัตริย์ (Chetri/ Ksatri) ชนชั้นนักรบ
ดู บาจุ (Dew Bhaju) ชาวเนวาร์พราหมณ์ E
พราหมณ์อินเดีย (Indian Brahmin)
สันยาสี (Sannyasi) กลุ่มนักพรต
พราหมณ์ไจสีที่มีลำดับชั้นต่ำกว่า (Lower Jaisi)
ชาวเนวาร์วรรณะต่างๆ *E

2. กลุ่มวรรณะของผู้ไม่เต็มสุรา

มอการี (Magar) *E
กูรุง (Gurung) *E
สุนูวาร์ (Sunuwar) *E
วรรณะของชาวเนวาร์บางวรรณะ *E

3. กลุ่มวรรณะของผู้เต็มสุรา

โบท (Bhote) *E (สืบเชื้อสายมาจากชาวทิเบต)
ซีปัง (Cepang) *E
กุมาล (Kumal) *E (ช่างปั้นหม้อ)
ฮายู (Hayu) *E
ทารู (Tharu) *E
ฆวติ (Gharti) *E (สืบเชื้อสายมาจากทาส)

4. วรรณะที่ไม่บริสุทธิ์ หากแต่สามารถแตะต้องได้

กาไส (Kasai) คนฆ่าสัตว์ชาวเนวาร์ E
กุสเล (Kusle) นักดนตรีชาวเนวาร์ E
ฮินดู โหปี (Hindo Dhobi) ช่างฟอกหนังชาวฮินดู E
มุสลามาน (Musulman) ชาวมุสลิม *
มเลกฉัก (Mlecch) ชาวต่างชาติ *

5. วรรณะจันทาล “แตะต้องไม่ได้”

Kami (ช่างตีเหล็ก)

Sarki (ช่างทำรองเท้า, ช่างฟอกหนัง)

Kadara (สืบเชื้อสายจากชาวคามีและซาร์กี)

ดาม (Damai) (ช่างตัดเสื้อและนักดนตรี)

(Gaine) วณิพก

บดี (Badi) นักดนตรี

โปเร (Pore) ช่างถลกหนังสัตว์, พ่อค้าสัตว์หรือชาวประมงเนวาร์ E

จยาม (Cyame) คนขนขยะ E

เห็นได้ว่า ในแต่ละวรรณะ จะมีวรรณะแยกย่อย เช่น พราหมณ์ชั้นสูง และพราหมณ์ในลำดับชั้นที่รองลงมา ส่วนชาวทะกูรี ซึ่งราชวงศ์เนปาลปัจจุบันอยู่ในวรรณะนี้กลับได้รับการยกย่องว่ามี “ศักดิ์” สูงเช่นเดียวกับพราหมณ์ ดูเหมือนว่าวรรณะคูทระจะมีวรรณะย่อยมากกว่าวรรณะอื่นๆ โดยจะแบ่งแยกตามหน้าที่การงานที่พวกเขาทำ เช่น วรรณะซามีมีหน้าที่ทำความสะอาด วรรณะดามมีอาชีพตัดเสื้อ วรรณะกุมามีอาชีพปั้นหม้อเป็นต้น ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ อีกกว่า 30 เผ่า เช่น คูรุง ไว ลิมบู ทารู ตามัง เซร์ปาที่กระจายตั้งหลักแหล่งทั่วเนปาลนั้น ถือได้ว่าอยู่ในวรรณะต่ำเช่นกัน แต่ก็ไม่เสมอไป เช่น ชาวเนวาร์ซึ่งเป็นชนดั้งเดิมของหุบเขากาฐมาณฑุ

ความไม่เท่าเทียม การแบ่งแยก การเอารัดเอาเปรียบต่างๆ ปัญหาเรื่องที่ดินทำกิน การละเมิดสิทธิต่างๆ ซึ่งตามมาด้วยการฆาตกรรมและลูกกลามเป็นความขัดแย้งระหว่างวรรณะเห็นได้ชัดในประเทศอินเดีย แต่ขณะเดียวกัน ในเนปาล ปัญหาดังกล่าวยังไม่มีความรุนแรงและได้รับการหยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นทางสังคม และสำหรับหน่วยเล็กๆ อย่างชุมชนประคตินครนั้น จากการสอบถามคณะกรรมการหมู่บ้าน ปรากฏว่าไม่มีความขัดแย้งระหว่างวรรณะเกิดขึ้น เพราะแต่ละวรรณะต่างก็มีขอบเขตการดำรงชีวิตและการประกอบพิธีกรรมของตนเอง อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจชุมชนเห็นได้ชัดว่า ชาววรรณะต่ำนั้นตั้งถิ่นฐานอยู่ไกลชุมชน และไม่ได้เข้าถึงแหล่งน้ำหรือการบริการด้านสาธารณสุขเท่าใดนัก ดังนั้น การเจ็บป่วยหรือไม่ได้เรียกร้อง อาจเป็นเพราะปัญหาด้านการศึกษา และไม่รู้จักช่องทางการเข้าถึงสิทธิการบริการสาธารณสุขไปโคโคชันพื้นฐาน รวมถึงทัศนคติของความแตกต่างของลำดับชั้นทางสังคม

บทที่ 4

ขนบธรรมเนียมประเพณี : การดำรงชีวิตใกล้ชิดเทพเจ้า

ด้วยความเชื่อและความศรัทธาของผู้คนที่ดำรงชีวิตภายใต้ขุนเขาสูงตระหง่าน ภูเขาหลายต่อหลายลูกฉาบสีขาวโพลนของหิมะเกือบตลอดทั้งปี ความสูง ความมหัศจรรย์ของลักษณะทางกายภาพ รวมทั้งการโดดเดี่ยวจากชุมชนมนุษย์ ภูเขาสูง ผืนป่าบนพื้นที่สูงหลายแห่งจึงมีนัยสำคัญทางศาสนา และลัทธิความเชื่อต่างๆ ที่มานานนับพันปีดังปรากฏอยู่ในตำนานและพิธีบูชาภูเขาของชนโบราณเฝ้า นอกจากนั้น ภูเขาสูงซึ่งมีนัยสำคัญของเทพภาวะยังมีอิทธิพลต่อสภาพภูมิอากาศและเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำสายใหญ่น้อยทั่วเนปาลและเอเชีย จุดเชื่อมต่อผืนดินและแผ่นฟ้านี้จึงเป็นผู้ให้และปกป้องสรรพสิ่งที่อยู่ใต้ร่มเงา เทือกเขาสูงหลายลูกทั่วเนปาลจึงเป็นทั้งเทพและเทวสถานของคนท้องถิ่น

ความเชื่อและความศรัทธาดังกล่าวได้สะท้อนมายังวัฒนธรรมของชุมชนมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นภูเขาสูงที่มีคนอยู่เพียงหยิบมือจนถึงพื้นที่ราบของดินแดนต่อไรรเรื่อยไปจากเมืองเล็กสู่เมืองใหญ่ สิ่งก่อสร้างขนาดเล็กอย่างสถูปหรือเทวาลัยมิให้เห็นแทบทุกมุมถนนและชอกชอยเล็กๆ ในเมืองรวมทั้งวงของธงสีแดงและดอกไม้ที่พบเห็นได้ทั่วไปตามทางเท้า เช่นเดียวกับสถูป เจดีย์ ธงภาวนา และกองหินตามเส้นทางเดินบนภูเขา ในพื้นที่เล็กๆ อย่างในครัวเรือน ชุ่มประตู่ ชุ่มหน้าต่าง มุมเจดีย์หรือระเปียงบ้านก็มีปรากฏสัญลักษณ์และเครื่องบูชาของเทพและพระภูมิ ผู้พิทักษ์บ้าน ซึ่งย้ำให้เห็นได้ชัดเจนว่า ในความศรัทธานั้น พระเจ้าไม่ได้อยู่ไกลพ้นจนคำภาวนาและเครื่องบูชาของพวกเขาส่งไปถึงไม่ถึง แต่ทว่า พระเจ้าและเทวดาอารักษ์นั้นสถิตและคอยอำนวยพรอยู่ใกล้ๆ ความเชื่อและการสื่อสารระหว่างพระเจ้ากับมนุษย์จึงเป็นพื้นฐานของขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวเนปาล ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มหรือเผ่าพันธุ์ใด ซึ่งดำรงอยู่และกลมกลืนในการดำรงชีวิต

ทุกวันนี้ ไม่ว่าจะเป็นเมืองใหญ่อย่างการูมาณทุจนถึงชุมชนเล็กๆ อย่างประคตินคร ผู้คนยังตื่นแต่เช้ามืดเพื่อทำความสะอาดร่างกายและสำรวมจิตใจ เพื่อให้เกิดความรู้สึกบริสุทธิ์หมดจดทั้งภายนอกและภายในก่อนเริ่มพิธีบูชาเทพในหิ้งบูชาของบ้านด้วยเครื่องบูชา อันประกอบด้วยข้าวตอก ดอกไม้สีสด ผงสี ซี (เนยใส) บางครั้งมีข้าวสารและผลไม้รวมอยู่ด้วย ในขณะที่ร้องเพลงหรือสวดมนต์ พวกเขาอาจจะสั่นระฆังใบเล็กๆ ไปด้วยเพื่อช่วยนำพาเสียงสวดภาวนาไปยังเทพเจ้าหรือบางเดินทางไปประกอบพิธีบูชายังเทวสถานด้วยเครื่องบูชา เมื่อเสร็จพิธีก็จะนำเครื่องบูชามาบดเป็นเนื้อเดียวกัน แล้วเจิมที่ตรงกลางหน้าผากของสมาชิกในครอบครัว เพื่อความเป็นสิริมงคล เพราะจุดแดงหรือฏีกะ (tika) คือสัญลักษณ์การสถิตของเหล่าเทพ ในประคตินครนั้น ทุกเช้าก่อนผู้คนจะออกจากบ้าน ก่อนพอบ้านจะออกไปทำงานในทุ่ง ก่อนเด็กๆ ไปโรงเรียน หรือแม้แต่ตัวแม่บ้านหรือคนเฒ่าคนแก่ที่ทำงานอยู่ในบ้านไม่ได้ออกไปไหน สมาชิกในบ้านจะนำเครื่องบูชาที่

ผ่านการสักการะแล้วมาบดและเจิมหน้าผากให้กันและกัน ซึ่งพวกเขาจะปล่อยให้ภูิกาดิอดอยู่บนหน้าผากจนกระทั่งหลุดเลื่อนไปเอง

ในการประกอบพิธีบูชานั้น ชาวบ้านอาจจะเลือกหรือไม่เลือกที่จะบูชาเทพองค์ใดองค์หนึ่งเป็นพิเศษก็ได้ ตามแนวคิดแบบสรรพเทวนิยม (Pantheism) และเนื่องจากการบูชาเป็นพิธีกรรมหลักของศาสนาอันจะทำให้มนุษย์ได้เข้าถึงเทพเจ้ามากขึ้นหรือเป็นหนึ่งเดียวกับเทพเจ้า ดังนั้นการบูชาจึงมีขึ้นตลอดเวลา ทุกโอกาสและเทศกาล

ทั้งนี้ เนปาลเป็นประเทศที่มีความหลากหลายทางกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งมีมากกว่าสามสิบกลุ่มด้วยกัน ทำให้รายละเอียดของการประกอบพิธีกรรมต่างๆ มีความแตกต่างกันออกไปตามความเชื่อด้านจิตวิญญาณ เช่น ฮินดูเป็นศาสนาหลักของผู้คนสี่วรรณะ อันประกอบด้วย วรรณะพราหมณ์ วรรณะไศยยะ และวรรณะศูทร รวมทั้งวรรณะที่ถูกจัดว่าต่ำลงไปกว่านั้น ชาวไร (Rai) ชาวลิมบู (Limbu) และชาวยากอ (Yakha) ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บนภูเขาตอนกลาง ขณะที่ชาวเนวาร์ซึ่งเป็นชนดั้งเดิมของหุบเขากาฐมาณฑุ นับเป็นพุทธศาสนิกชนนิกายวัชรยานเช่นเดียวกับกลุ่มชนอื่นๆ ซึ่งมีเชื้อสายธิเบต-พม่า ส่วนเผ่าที่อยู่บนพื้นที่สูง เช่น ชาวโบนโป ชาวโลปา นับถือศาสนาโบน ซึ่งนำความเชื่อทางพุทธศาสนาและการบูชาวิญญาณรวมเข้าด้วยกันเป็นความเชื่อของพวกเขา จุดเด่นของความหลากหลายทางความเชื่อของกลุ่มชนต่างๆ คือการยอมรับความแตกต่างโดยไม่ได้นำมาซึ่งความขัดแย้งระหว่างเผ่าพันธุ์ อันเป็นลักษณะเด่นของการนับถือศาสนาในเนปาล

จากความสัมพันธ์และอิทธิพลของสองศาสนาหลักคือ ศาสนาพุทธและศาสนาฮินดูซึ่งมีความสัมพันธ์และมีอิทธิพลต่อกันมานานนับศตวรรษ รวมทั้ง การไม่มีกฎหมายห้ามทางศาสนาหรือกฎหมายบ้านเมืองสำหรับผู้ใดที่นับถือศาสนาใดก็ตาม มิให้บูชาเทพหรือประกอบพิธีกรรมของศาสนาอื่น ส่งผลให้เนปาลมีความเสรีที่จะดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับจิตวิญญาณ อีกทั้งยังมีความหลากหลายในแนวคิดด้านศาสนา เทพเจ้า การบูชาและพิธีกรรมต่างๆ แตกต่างกันไปแล้วแต่สภาพสังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมการตั้งถิ่นฐานของเผ่าพันธุ์และของวรรณะต่างๆ

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนจากการอยู่ร่วมของความเหมือนและความต่างระหว่างศาสนา นั้นคือ งานเทศกาลที่มีตลอดทุกฤดูกาล โดยชาวเนปาลยังคงใช้ปฏิทินระบบวิกรมศักราช (Vikrama Sambat)¹ ซึ่งเป็นปฏิทินตามจันทรคติในการกำหนดวัน เวลาสำหรับงานเทศกาลและวันสำคัญทางศาสนา ซึ่งส่วนใหญ่ล้วนมีพื้นฐานมาจากความเชื่อในศาสนาฮินดูและพุทธ ส่วนรายละเอียดของพิธีกรรมจะแตกต่างกันไปตามระบบความเชื่อดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹ ปฏิทินระบบวิกรมศักราช (Vikrama Sambat) ซึ่งเป็นปฏิทินทางการของเนปาล มีที่มาจากชื่อของพระเจ้าวิกรมทิตยะ (Vikramaditya / วิกรมทิตย์) ซึ่งเป็นกษัตริย์ในตำนานของอินเดียเหนือ วันแรกของปฏิทินนี้คือวันที่ 23 กุมภาพันธ์ และเป็นปฏิทินทางจันทรคติ

ถึงแม้ว่างานเทศกาลทางศาสนาในเนปาลมีอยู่มากมาย แต่จะขอยกตัวอย่างเฉพาะงานเทศกาลที่สำคัญ และชาวชุมชนประเพณีซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นชุมชนฮินดูได้ร่วมฉลองด้วยเท่านั้น เพราะงานประเพณีอื่นๆ เช่น เทศกาลของศาสนาพุทธนิกายวัชรยานไม่มีจัดในประเพณี ซึ่งในงานเทศกาลที่จะกล่าวถึงนี้ ผู้วิจัยได้มีโอกาสเข้าร่วม 3 งาน คืองานมาฆะสงกรานต์ งานตีปาวลี (Diwali) และงานไบฏีกะ (Bhai Tika)

มาฆะ (Magha) ช่วงเดือนกุมภาพันธ์- เมษายน (เปลี่ยนแปลงไปตามปฏิทินจันทรคติ)

มาฆะ สงกรานต์ ปฏิทินเนปาลเริ่มต้นที่วันมาฆะสงกรานต์ (Magha Sankranti) ในวันนี้ ผู้คนจะตื่นแต่เช้ามีดประมาณดีสีเพื่ออาบน้ำชำระร่างกายเพื่อความเป็นสิริมงคลของวันเริ่มต้นปี รวมทั้งฉลองรับฤดูใบไม้ผลิที่กำลังจะเดินทางมาถึง หลังจากนั้น จึงทำพิธีสักการะตรีมูรติที่คุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุขตลอดช่วงปีที่ผ่านมาและในปีที่มาถึงด้วยดอกไม้ ผงแดงและผลไม้ หลังจากนั้น สมาชิกทุกคนในครอบครัวจะรับประทานอาหารพิเศษร่วมกันคือ ผีอกพันธุ์ใหญ่ต้มและขนมหวานที่ทำจากน้ำตาลอ้อยเกี่ยวกับงา ส่วนตอนเย็นเป็นเวลาแห่งการสังสรรค์ ในวันนี้จะไม่มีเนื้อสัตว์ร่วมรับประทานเด็ดขาด และแม้ว่าเผือกจะเป็นพืชที่เติบโตได้ผิวดิน ซึ่งชาวฮินดูถือว่าไม่ใช่อาหารบริสุทธิ์ แต่สำหรับเทศกาลต้อนรับความอบอุ่นและเริ่มต้นปีนี้ เผือกซึ่งเติบโตอยู่ในความมืดของดินมาเป็นเวลานานได้สะสมอาหารและพลังงานไว้ตลอดช่วงฤดูหนาว จึงพร้อมเป็นอาหารพิเศษต้อนรับฤดูกาลใหม่

ในตอไร ผู้คนจะพากันไปฉลองที่เทพฆาต (Devghat) ซึ่งเป็นสภาม่น้ำสามสาย ส่วนชุมชนประเพณี ก่อนหน้าวันงานสองสามวันจะมีเผือกขายทั่วทั้งหมู่บ้าน แม่บ้านจัดแจงทำความสะอาดบ้านเรือนและเอ่ยปากเชิญญาติสนิทและเพื่อนบ้านมารับประทานอาหารที่บ้านตน หนุ่มสาวนัดแนะกันเดินทางไปเทพฆาตซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 1 ชั่วโมงเพื่อร่วมงานฉลองและอาบน้ำที่นี่

วสันตปัณจมิ (Basant Panchami) คืองานเทศกาลต้อนรับฤดูใบไม้ผลิอย่างแท้จริงและสักการะเทพีสรสวดี เทพแห่งการเล่าเรียน ในกรุงกาฐมาณฑุมีการเฉลิมฉลอง ณ สถานที่สำคัญคือหनुมานโฆกาและสวญญานาถ ส่วนในประเพณี เด็กนักเรียน นักศึกษาจะนำเครื่องบูชาไปวัดในหมู่บ้าน โดยบัณฑิตหรือนักบวชประจำศาสนาฮินดูเป็นผู้นำสวด ภายในวันนี้เด็กโตอาจถือศีลอดเพื่อเป็นการบูชาพระนาง

ฟาลกุน (Falgun) ช่วงเดือนกุมภาพันธ์และมีนาคม

คิวารাত্রี (Shivaratri) คือวันประสูติของพระคิวะ หนึ่งในตรีมูรติ ผู้เป็นทั้งเทพแห่งการสร้างสรรค์และทำลายล้าง คิวารাত্রีเป็นเทศกาลที่ยิ่งใหญ่ใหญ่เทศกาลหนึ่งในเนปาล แต่สำหรับ

ประคตินคร ชาวบ้านเพียงนำเครื่องบูชาไปวัดพระศิวะและถวายเครื่องบูชาหน้าแท่นบูชาในบ้าน พร้อมกับถือศีลอด

ไชตระ (Chaitra) ช่วงเดือนมีนาคมและเมษายน

ไชตระดาส (Chaitra Dasain) จะจัดขึ้นช่วงปลายเดือนมีนาคม โดยมีพิธีกรรมเกิดขึ้นพร้อมกันสองอย่าง คือ พิธีบูชาพระนางทุรคา (Durga) ศักติของพระศิวะ ส่วนเที่ยงวันของวันเดียวกันนี้คือพิธีไชตระดาส ซึ่งจะจัดครั้งแรกของปี หลังจากนั้นอีกหกเดือนเต็มจะจัดขึ้นในเดือนกันยายนหรือเดือนตุลาคม เช่นกันที่วันนี้ ผู้คนจะนำเครื่องบูชาไปวัด สำนวณกิริยาและถือศีลอด

ไชตระปurnima (Chaitra Purnima) จัดขึ้นในคืนพระจันทร์เต็มดวง เพื่อบูชาพระนางสิริมหามายา พระมารดาของพระพุทธเจ้า โดยจัดขึ้น ณ ที่ประสูติของพระพุทธองค์ที่ลุมพินี ชาวบ้านบางส่วนที่เลื่อมใสและเคารพในพระพุทธเจ้าเดินทางไปลุมพินีเพื่อร่วมพิธีนี้ด้วยเช่นกัน

เบยซาค (Baisakh หรือวิสาขะ) ช่วงเดือนเมษายนและพฤษภาคม

เดือนนี้เป็นเดือนแห่งเทศกาลขึ้นปีใหม่ตามปฏิทินจันทรคติของเนปาล ทุกๆ บ้านในประคตินครมีอาหารพิเศษรับประทาน สมาชิกที่อยู่ไกลจะเดินทางกลับบ้านเพื่อพบปะญาติมิตร

มาตะติระสนาน (Matatirtha Snan) หรือวันแม่ ปกติแล้วจะจัดงานใหญ่ที่เมืองทานโกต (Thankot) ซึ่งเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ใกล้กรุงกาฐมาณฑุ ซึ่งในประคตินครนั้น จะมีการถือศีลอดเพื่อระลึกถึงพระคุณแม่ หากแม่เสียชีวิตไปแล้ว

เจสธะ (Jesth) ช่วงเดือนพฤษภาคมและมิถุนายน

สิทินาค (Sithinakha) หรือวันประสูติของพระกุมาร เทพเจ้าแห่งสงคราม โอรสของพระศิวะ ชาวบ้านจะเดินทางพร้อมเครื่องบูชาไปวัดศิวะ

อาซาด (Asadh หรืออาสาฬหะ) ช่วงเดือนมิถุนายนและกรกฎาคม

ตุลสิพิชโรปัน (Tulsi Bijropan) หรือประเพณีปลูกต้นกะเพรา ตูลสีหรือต้นกะเพราเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์แห่งองค์วิษณุ ในวันที่ ผู้หญิงจะปลูกต้นกะเพราไว้ในบริเวณบ้านเพื่อความเป็นสิริมงคล โดยในวันนี้จะมีการถือศีลอดและห้ามไม่ให้มีการเชือดสัตว์หรือกินเนื้อสัตว์ใดๆ

ศราวณ (Srawan) ช่วงเดือนกรกฎาคมและสิงหาคม

คริษณะจยันตี (Krisha Jayanti) คือวันเฉลิมฉลองวันประสูติของพระกฤษณะ ในประคตินครจะจัดงานขึ้นที่วัดพระกฤษณะ โดยผู้หญิงจะยื่นล้อมวงเครื่องบูชาซึ่งประกอบด้วยข้าวสาร

ดอกไม้ ผงแดง ผลไม้ ขนมหวานในกระทงใบไม้ ในมือถือประทีปน้ำมัน พร้อมกับสวดมนต์และร้องเพลงตลอดคืน

รักษากันธนะ (Raksha Bandhan) หรือ เทศกาลชโนปุนีมา (Janai Purnima) จะจัดขึ้นในคืนพระจันทร์เต็มดวง ผู้ชายวรรณะพราหมณ์และกษัตริย์ทุกคนจะต้องเปลี่ยนสายธูรา หรือสายยัชโญปวีตซึ่งพาดไว้ที่ไหล่ด้านซ้าย

นาคปักษ์ (Naga Panchami) เนื่องจากช่วงนี้เป็นช่วงเพาะปลูก จึงมีการทำพิธีบูชาผู้ให้ฝนหรือพญานาค เทพแห่งงู ชาวบ้านจะแขวนรูปนาคไว้ที่ประตูบ้าน

ภาดระ (Bhadra) ช่วงเดือนสิงหาคมและกันยายน

โคการณะเอานชี (Gokarna Aunshi) หรือวันพ่อ เช่นเดียวกับวันแม่ที่ผู้ที่ไม่เสียพ่อไปแล้วจะอาบน้ำชำระร่างกายและถือศีลอดเพื่อระลึกถึงพระคุณพ่อ

ฏีจ (Teej) ผู้หญิงในหมู่บ้านโดยเฉพาะผู้ที่แต่งงานแล้วจะสวม紗หรีสีแดงเดินทางไปวัดเพื่อทำพิธีบูชา เป็นงานเทศกาลของผู้หญิง

อัศวิน (Ashwin) ช่วงเดือนกันยายนถึงตุลาคม

ดาส (Dasain) หรือทุรคาบูชา (Durga Puja) เทศกาลนี้จะจัดต่อเนื่องกันถึงสิบวันเพื่อบูชาเทพีทุรกา ศักติหรือชายาของพระศิวะ ถือได้ว่าเป็นเทศกาลที่สำคัญที่สุดของชาวฮินดู ในประเทศอินเดียเช่นเดียวกับทุกพื้นที่ในเนปาลที่ผู้คนพากันหยุดกิจกรรมประจำวันประมาณเจ็ดถึงสิบวันเพื่อร่วมพิธี ชาวบ้านจะไปรวมตัวกันที่วัดทุรคาหรือวัดกาลีเพื่อประกอบพิธีบูชาพระนางด้วยการบูชาธูปและ

วิชัยทสมิหรือดาส (Vijaya Dasain) คือวันที่ผู้ชายที่มีอายุมากที่สุดในรอบครัวแตะมูฏิกะและอวยพรให้สมาชิกคนอื่นๆ ในครอบครัว

การ์ติก (Kartik) ช่วงเดือนตุลาคมถึงพฤศจิกายน

ติหาร (Tihar) หรือทีปาลีหรือทีวาลี (Diwali) คือเทศกาลจุดประทีปน้ำมัน เพื่อต้อนรับพระนางลักษมี เทวีแห่งความรุ่งเรืองเข้ามาในบ้าน ชาวบ้านจะจุดดวงประทีปไว้ตามกรอบหน้าต่างหรือประตู พร้อมกับवादรูปรอยเท้าเล็กๆ จากรั้วบ้านเข้าไปสู่ห้องต่างๆ ทั่วบ้าน ประหนึ่งว่าเป็นรอยเท้าของพระนางลักษมี ในยามค่ำคืนเล็กๆ และหนุ่มสาวจะรวมกลุ่มกันเพื่อรำยาและร้องเพลงอวยพรยังบ้านต่างๆ ทั่วหมู่บ้านตลอดสัปดาห์ โดยแต่ละบ้านจะมอบของขวัญเล็กๆ น้อย ได้แก่ ข้าวสาร ขนม เงิน ผลไม้เป็นของตอบแทน

ในวันสุดท้ายของเทศกาลดีฮาร์นี้ ชาวบ้านจะพาไปอาบน้ำชำระร่างกายที่แม่น้ำ สำหรับชาวประคตินคร พวกเขาจะเดินไปยังแม่น้ำรายนายณีทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของหมู่บ้าน ก่อนอาบน้ำ พวกเขาจะลอยกระทงใบไม้ซึ่งบรรจุเหรียญ ดอกไม้ ผลไม้ให้ลอยไปตามสายน้ำ พร้อมกับอธิษฐานให้สิ่งอุปมงคลจากไปพร้อมกับกระทง

โภฏิกะ (Bhai Tika) คือวันเจิมฏิกะให้พี่ชายน้องชาย จากพี่สาวน้องสาวซึ่งจัดขึ้นประมาณวันที่ห้าของสัปดาห์ดีวาตี ในวันที่ ไม่ว่าพี่ชายน้องชายจะอยู่ไกลเพียงใด พวกเขาจะเดินทางกลับบ้านเพื่อรับฏิกะจากพี่สาวน้องสาว พิธีกรรมนี้ในประคตินครจะจัดกันอย่างเรียบง่าย โดยจะปูเสื่อบนลานบ้าน พี่ชายน้องชายนั่งอยู่ตรงกลาง พ่อแม่หรือผู้อาวุโสเฝ้าดูความเรียบร้อยบนเก้าอี้ในบ้าน พี่สาวน้องสาวจะเดินรอบๆ วงเสื่อพร้อมกับขันน้ำและพวงมาลัยดาวเรือง เมื่อเดินครบสามรอบก็จะรินน้ำให้ผู้ที่อยู่กลางวงดื่ม พร้อมสวมพวงมาลัยให้ ก่อนเจิมฏิกะ พี่สาวคนโตจะทูปผลชาลิกรามมา (Shaligrama) ผลไม้แห่งองค์ศิวะที่ธรณีประตูให้แตก จากนั้นจึงเจิมฏิกะให้พี่ชายน้องชายพร้อมกล่าวอวยพร เมื่อเจิมเสร็จสิ้น เหล่าพี่ชายน้องชายจะแสดงความเคารพและขอบคุณด้วยการใช้น้ำผากสัมผัสที่เท้าของพี่สาวน้องสาว แล้วรับของขวัญเล็กๆ น้อยๆ เช่น หมวก ผ้าเช็ดหน้า ซึ่งพี่ชายน้องชายจะมีของขวัญมอบให้ตอบแทนเช่นกัน เช่น ขนม ผลไม้แห้ง เงินตามแต่กำลังทรัพย์ และเมื่อเสร็จพิธีจะรับประทานอาหารร่วมกันในบ้าน

มาร์กะ (Marga) ช่วงเดือนพฤศจิกายนและธันวาคม

ไม่มีเทศกาลใดๆ ในประคตินคร

โปช (Poush) ช่วงเดือนธันวาคมและมกราคม

ปีใหม่ของชาวเนวาร์จะนับตามปฏิทินของเนวาร์คือประมาณช่วงสิ้นเดือนธันวาคม ในวันที่ ชาวเนวาร์ที่ขานมโยมารีขึ้นจากแปงสาลี สอดไส้ด้วยน้ำตาลเคี้ยวกับมะพร้าวมอบให้เพื่อนบ้านและญาติสนิท

จากการพูดคุยกับชาวฮินดูและชาวเนวาร์ในประคตินคร ที่นี้ไม่ได้กีดกันไม่ให้ชาว กูรุงตามัง ทารูหรือผู้คนที่เชื้อชาติอื่นๆ เข้าร่วมงานเทศกาลเฉลิมฉลองแต่อย่างใด ผู้วิจัยพบว่าในวันสุดท้ายของเทศกาลดีฮาร์ คนทุกวรรณะ ทุกกลุ่มชาติพันธุ์จะเดินทางไปอาบน้ำและลอยกระทงที่แม่น้ำรายนายณี โดยไม่มีการแบ่งแยก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าชนกลุ่มน้อยในประคตินครเหล่านี้มีความเชื่อในพระเจ้าของชาวฮินดูเช่นกัน ส่วนพิธีกรรมอื่นๆ นั้น ขึ้นอยู่กับความศรัทธาของครอบครัวนั้นๆ ที่จะจัดให้มีขึ้นหรือไม่ เช่น ชาวเนวาร์และชาวทารูไม่ได้จัดพิธีโภฏิกะ

ไม่เพียงแต่งานเทศกาลเท่านั้น ที่แสดงถึงลักษณะวัฒนธรรมของชาวเนปาลว่า พวกเขามีการสื่อสารถึงเหล่าเทพและเทพีที่พวกเขาเคารพบูชา รวมถึงสิ่งมีอำนาจเหนือธรรมชาติรอบๆ ตัว หากแต่การสื่อสารของพวกเขายังแพร่ขยายไปถึงวิถีแห่งการดำเนินชีวิตตั้งแต่แรกเกิดจนถึงสิ้นชีวิตด้วยเช่นกัน

ประเพณีแห่งชีวิต

เมื่อเด็กเกิดมา ทั้งแม่และเด็กจะได้รับการดูแลอย่างดีเยี่ยม มีการจัดอาหารพิเศษบำรุงร่างกายผู้เป็นแม่วันละสามครั้งด้วยข้าว น้ำอ้อย เนยใส (ghee) บริสุทธ์และเนื้อสัตว์ และนมตัวด้วยน้ำมันมัสตาร์ด ซึ่งจะกินเวลานานเดือน

ส่วนตัวเด็ก จะกินแต่นมแม่ จนกระทั่งอายุครบ 7 เดือนจะมีพิธีให้ข้าวครั้งแรกหรือพิธี pasni โดยเด็กจะได้รับการป้อนข้าวบดและกล้วยบดนิดหน่อยจากพ่อ แม่ และญาติสนิท สมาชิกในครอบครัวและเพื่อนบ้านจะมาร่วมพิธีฉลองการเจริญวัยของเด็กด้วยการเจิมฎีกะให้เด็กที่หน้าผากและมอขของขวัญให้ บางบ้านอาจจะมีการเชิญพรหมณ์มาสวดมนต์อวยพรให้เด็กด้วย ในช่วงชีวิตของชาวเนปาลจะได้เข้าพิธี pasni สองครั้ง ครั้งที่สองคือเมื่ออายุ 77 ปี ในพิธีดังกล่าวนี้ จะขาดหญ้าโบโด หญ้าศักดิ์สิทธิ์ของพระคเณศ ซึ่งได้มาจากองคิษณู สัญลักษณ์แห่งอายุยืนยาวไม่ได้เลย

นอกจากนั้น ในการเลี้ยงดูเด็ก ยังมีข้อปฏิบัติอีกหลายอย่าง เพื่อเป็นการเสริมสร้างกำลังใจและให้มั่นใจว่าเด็กจะสามารถรอดชีวิตเจริญเติบโตสืบต่อไปได้ ทั้งนี้ จากอดีตถึงปัจจุบัน ความห่างไกลและขาดความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการแพทย์ ยังคงส่งผลให้อัตราการเสียชีวิตของทารกสูง จากสถิติปี พ.ศ. 2544 พบว่า ในจำนวนทารก 1,000 คน มีเพียง 814 คนเท่านั้นที่รอดชีวิต ซึ่งหมายความว่า อัตราส่วนของทารกที่เสียชีวิตมีถึงร้อยละแปดเลยทีเดียว

ภายหลังที่เด็กทารกคนแรกในบ้านเสียชีวิต จะมีการแก้เคล็ดให้เด็กคนที่สองที่เกิดตามมา ซึ่งถือเป็นประเพณีที่ต้องปฏิบัติ โดยจะวางเด็กไว้ที่ทางระบายน้ำของบ้าน จากนั้นจะมีผู้หญิงคนอื่นทำเป็นว่าพบเด็กคนนี้ แม่จริงๆ จะจ่ายเงินเพื่อซื้อเด็ก เหมือนกับว่าเด็กไม่ใช่ลูกจริงๆ ของนาง หรือในบางพื้นที่ เด็กจะถูกเลี้ยงดูโดยครอบครัวอื่น ซึ่งนักบรรพชีวินวิทยาจะเป็นผู้กำหนดให้ว่าเด็กจะอยู่กับครอบครัวนั้นนานเท่าใด

เด็กทารกวรรณะพรหมณ์และกษัตริย์ รวมทั้งชาวทากู ครูง โภเตทั้งหญิงและชายจะถูกเจาะหูเพื่อใส่ตุ้มหู ส่วนเด็กผู้หญิงนั้น จะเจาะจมูกด้วย ซึ่งเป็นประเพณีอันมีความเชื่อว่า รอยเจาะที่จมูกและใบหูนั้นจะแทงทะลุไปถึงหัวใจ อันจะช่วยสร้างความเข้มแข็งให้เด็กและป้องกันอำนาจชั่วร้าย นอกจากนี้ ชาวบ้านยังวางมิดไว้ใต้หมอนของทารก รวมทั้งแขวนเศษแหวนขึ้นเล็กๆ ไว้กับเสื้อผ้าเด็กอีกด้วย ประเพณีนิยมอีกอย่างหนึ่งในการป้องกันภัยจากอำนาจเหนือธรรมชาติให้

เด็ก นั่นคือ การทากาลจัน (Galjun) ซึ่งมีลักษณะเป็นเนื้อครีมเหนียวๆ สีดำที่ขอบตาของเด็ก ตามสรรพคุณทางยา กาลจันช่วยป้องกันไม่ให้เด็กเจ็บตาหรือตาแฉะ แต่ชาวบ้านเชื่อว่าขอบตาสีดำนั้นไม่น่ามอง ฝัวยัยจึงไม่สนใจตัวเด็กคนนี้

และเพื่อป้องกันเด็กจากดวงตาของปีศาจ ยามนำเด็กทารกออกนอกบ้าน โดยปกติแล้วจะพาเด็กออกนอกบ้าน เช่น ไปเยี่ยมครอบครัวตายายได้ก็ต่อเมื่อเด็กอายุครบเดือนไปแล้ว แม่เด็กจะถมน้ำลายบนนิ้ว และทาไปบนฝ่าเท้าของเด็ก จากนั้นก็เจิมเป็นฎีกาที่หน้าผากของเด็ก

เมื่อเด็กเติบโตอย่างเข้าสู่วัยรุ่น จะมีพิธีเฉลิมฉลองความเจริญวัย ต้อนรับและยอมรับเป็นสมาชิกของสังคม อีกทั้งเป็นการถ่ายทอดพิธีกรรมและระเบียบปฏิบัติของสังคมในฐานะที่พวกเขา กำลังจะผู้ใหญ่ในวันข้างหน้า

ในวัยนี้ เด็กหญิงเด็กชายจะไม่ได้เล่นกันอย่างสนิทสนมใกล้ชิดกันอย่างแต่ก่อน แม้พี่น้องกันก็ตาม สังคมฮินดูในประเพณีครุ รวมทั้งทุกที่ในเนปาลยังคงเข้มงวดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายอย่างมาก เด็กหญิงเด็กชายในวัยก่อนวัยรุ่นจะแยกกันเล่น และทำกิจกรรมของตนเอง รวมไปถึงวัยรุ่นและวัยรุ่นหนุ่มสาวด้วย เมื่อพวกเขาต้องทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น ปรีกษาเรื่องเรียนหรือยืมข้าวของ พวกเขาเหล่านี้ โดยเฉพาะเด็กผู้หญิงจะไม่ไปหาเด็กผู้ชายโดยลำพัง เธอจะมีน้องสาว พี่สาวหรือเพื่อนไปด้วย

ช่วงอายุประมาณ 10 –13 ปี ขณะที่เด็กผู้หญิงเริ่มมีประจำเดือนครั้งแรก เธอจะเข้าพิธี “เข้าถ้ำ” หรือ Gupha Bashne ซึ่งมาจากคติความเชื่อเรื่องประจำเดือน² ส่วนเด็กผู้ชายวรรณะพราหมณ์และกษัตริย์จะได้รับสายธูราหรือสายยัชโญปวีต ซึ่งถือว่าเป็นสายสิญจน์ศักดิ์สิทธิ์ ทำจากเส้นด้ายสีขาว 6 เส้นพันเข้าด้วยกันเป็นสายเดียว คล้องไว้ที่ไหล่ซ้ายตลอดและเพื่ออุทิศตนต่อพระศิวะ สายธูรานี้จะได้รับการเปลี่ยนใหม่ทุกปีในคืนพระจันทร์เต็มดวงของเทศกาลรักษพันธัน (Raksha Bandhan) หรือชโนปฐนิมา (Janai Purnima) นอกจากนั้นบางคนยังสวมสายสิญจน์ที่ว่านี้ที่ข้อมืออีกด้วย

จากวัยรุ่นเข้าสู่วัยครองเรือนหรือคฤหัสถ์ ซึ่งชาวประเพณีครุถือว่าเป็นช่วงที่สำคัญที่สุดในชีวิต ดังที่แม่เฒ่าชาวประเพณีครุวัยเจ็ดสิบห้าคนหนึ่งกล่าวว่า “ชีวิตจะไปรอดหรือไม่ ขึ้นอยู่กับการแต่งงานนี้แหละ ” เช่นเดียวกับความเห็นของประติภา ศรมาวัย 40 ปี แม่บ้านชาวฮินดูซึ่งลูกชายของเธอกำลังรักใคร่ชอบพอกับหญิงสาวที่พ่อของเธอมีภรรยาสองคน เธอกล่าวว่า “ เรื่องคู่ครองเป็นเรื่องใหญ่ คนรักของเราดีอย่างเดียวไม่พอ ครอบครัวญาติพี่น้องต้องไม่มีความด่างพร้อยเรื่องศีลธรรม คำพูดที่ว่า ลูกไม่ห่อนไม่ไกลต้นเป็นเรื่องจริง” ส่วนคนหนุ่มสาวเองในประเพณีครุก็มีมุมมองของพวกเขาเองไม่ต่างจากผู้ใหญ่ “ ผมก็พอมีผู้หญิงที่มองๆ ไว้อยู่บ้าง แต่สุดท้ายแล้ว เชื่อ

² ดูรายละเอียดในบทคดี ความเชื่อ

ใจแม่ดีที่สุด เพราะผู้ใหญ่ต้องเลือกสิ่งที่ดีที่สุดให้เรา” สม สุปิติ ชายหนุ่มวัยยี่สิบสองแสดง ความเห็นด้วยเรื่องการแต่งงานที่พ่อแม่จัดหาคู่ครองให้ แม้ว่ารูปลักษณ์ภายนอก เขาจะเป็นชาย หนุ่มทันสมัยสุดของหมู่บ้าน สมทำงานที่สำนักงานป่าไม้อำเภอบาตลุง ซึ่งห่างจากประโคนคร ประมาณห้าสิบกิโลเมตร เช่นเดียวกับ ศาธนา ซาลมา นักศึกษาวิชาชีพครูวัยยี่สิบเอ็ด ที่บอกว่า “ฉันไม่เคยคิดเรื่องคู่ครอง แม้ว่าบางครั้งจะเจอผู้ชายที่หน้าตาดีบ้าง แต่เพราะฉันเป็นผู้หญิง พ่อ แม่จะเป็นคนจัดหาให้ฉันเอง”

หนุ่มสาวชาวประโคนครจะแต่งงานเมื่อมีอายุเฉลี่ยประมาณ 19 –23 ปี โดยเฉพาะผู้หญิง ซึ่งบางครั้งเธอเข้าพิธีแต่งงานก่อนเรียนจบระดับอนุปริญญาหรือปริญญาตรีด้วยซ้ำ ภายในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา อายุเฉลี่ยของผู้หญิงชาวประโคนครที่เข้าพิธีแต่งงานประมาณ 19 ปี (ข้อมูลจาก คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน Village Development Committee) ในปี พ.ศ. 2544 มีเด็กสาว อายุ 17 ปีเข้าพิธีแต่งงานประมาณ 3 คน ลีลา ธงเคล หนึ่งในเด็กสาวสามคนที่เข้าพิธีแต่งงาน ขณะที่กำลังศึกษาวิชาชีพครูชั้นปีที่ 1 เล่าด้วยสีหน้ายิ้มแย้มว่า “ เธออาจไม่เชื่อว่าฉันอายุ 18 ปี แต่ถามแม่หรือเพื่อนๆ ของฉันก็ได้ ฉันต้องแต่งงานตอนอายุ 17 ตอนนั้นฉันคิดว่าฉันไม่พร้อม แต่ พ่อบอกว่า ฉันต้องแต่งเพราะถึงเวลาออกเรือนแล้ว แยกไปดูแลพี่ชายและหาเจ้าบ่าวให้ฉันแล้ว เจ้าบ่าวของฉันแก่กว่าฉัน 7 ปี เขาเป็นเพื่อนของญาติ เราเคยเจอกันครั้งเดียวก่อนแต่งงาน ฉัน บอกไม่ถูกว่ารู้สึกอย่างไรกับเขา แต่เมื่อแต่งงานไปแล้ว ฉันรู้ว่า ฉันรักเขามากเพราะนี่คือคนที่ พระเจ้าลิขิตมาให้ เขาก็รู้สึกอย่างนั้นเหมือนกัน” ปัจจุบันลีลาอายุ 18 ปี เธอกำลังฝึกสอนใน โรงเรียนประถมของหมู่บ้านอื่นทางทิศใต้ของประโคนคร ด้วยหน้าที่หลักคือการเรียน เธอจึงได้รับการอนุโลมให้พำนักอยู่บ้านพ่อแม่ แต่เมื่อเธอมีเวลาว่าง และเรียนจบ เธอจะต้องไปอยู่กับสามีซึ่ง เปิดร้านถ่ายรูปในตัวจังหวัดลุมพินี

ส่วนอัตราการหย่าร้างมีน้อยมากในประโคนคร ด้วยอัตราเพียง 0.01 เปอร์เซนต์ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา แต่อย่างไรก็ตาม สถิติดังกล่าวมาจากการจดทะเบียนหย่า เพราะในทางปฏิบัตินั้น การเลิกร้าง อาจจะเกิดขึ้นในทางพฤตินัย เช่น การกลับมาอยู่กับครอบครัวพ่อแม่ หรือญาติพี่น้องของฝ่ายหญิง และการมีภรรยาใหม่ของฝ่ายชาย โดยทั้งคู่แยกกันอยู่ ซึ่งเจ้าหน้าที่ คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้านประโคนครอธิบายเพิ่มเติมว่า เหตุการณ์ดังกล่าว ยังเกิดขึ้นน้อยมาก ทั้งนี้เพราะเหตุผลของความเลื่อมใสในบาปบุญคุณโทษและการยอมรับในคู่ชีวิตของตนตามที่พระ ผู้เป็นเจ้าได้เลือกสรรให้ ผ่านทางพ่อแม่ และญาติผู้ใหญ่ การเลิกร้างนั้นมีแต่ความเสียหายยับยั้ง และความโศกเศร้าอัปมงคลของครอบครัว และโดยเฉพาะผู้หญิง ดูเหมือนว่า ไม่ว่าจะมีสาเหตุใด จากการหย่าร้างเลิกร้าง ผู้หญิงจะยังเป็นฝ่ายเสียเปรียบ และเป็นฝ่ายที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้ผิด สำหรับสังคมฮินดูแล้ว การหย่าร้างเป็นการบอกสังคมได้เป็นอย่างดีว่า “เธอล้มเหลวกับการจัดการ ชีวิตและทำให้ใครๆ ยอมรับ” การยอมรับในที่นี้ ไม่ได้หมายถึงเฉพาะตัวสามี แต่หมายถึงครอบครัว

ของสามีด้วย เพราะเมื่อผู้หญิงแต่งงาน เธอจะเข้าไปเป็นลูกสาวอีกคนหนึ่งของบ้านสามี อำนาจ และการยอมรับในตัวเธอจะเกิดเพิ่มขึ้น เมื่อสามารถจัดการการงานต่างๆ ในบ้านโดยไม่มีที่ติ และ ปฏิบัติต่อทุกคนในบ้านด้วยดี นอกจากนั้น หากลูกคนแรกของเธอเป็นผู้ชาย การยอมรับในตัวเธอ จะเพิ่มขึ้นทวี

เนื่องด้วยถือว่าเด็กชายเป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจ การเผยแพร่วงศ์วานและแรงงานนอก บ้าน ดังนั้นกฎหมายและสังคมเนปาลจึงยอมรับให้การหย่าร้างนั้นมีเหตุผลพอเพียง หากว่าสามี ภรรยาแต่งงานกันถึง 10 ปีและภรรยาไม่สามารถให้บุตร โดยเฉพาะบุตรชายได้ โดยที่ภรรยาคน แรกอาจจะทำหน้าที่หาผู้หญิงคนอื่นร่วมด้วย และเลี้ยงดูเด็กที่เกิดจากภรรยาใหม่เช่นเดียวกับลูกที่ เกิดมาจากเธอ

จากการสอบถามพูดคุยผู้คนหลายช่วงวัยในประศตินครประมาณ 40 คน เกี่ยวกับการ เลือंकคู่ครอง พวกเขาก็ยังคงยึดถือในปรัชญาของ “พรหมลิขิต” และ “การแต่งงานมาถึงก่อนความ รัก” ดังนั้นพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่จะเป็นคนหาคู่ให้หนุ่มสาว และเมื่อถามถึงวัฒนธรรมที่หนุ่มสาว เป็นผู้เลือกคู่ครองเองที่เริ่มเข้ามาในหมู่บ้านผ่านละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์โฆษณาและดนตรี ชาวบ้านโดยเฉพาะผู้ใหญ่ที่มีครอบครัวแล้วจะพูดคล้ายกันว่า “ ความหิวหรือความมาจากหนัง เพลง นิยายมักจะจบลงด้วยเวลาสั้น แต่ความจริงจะอยู่นานกว่า” ส่วนหนุ่มสาวก็มักตอบว่า “แล้วแต่ครอบครัว”

ดังนั้นเมื่อถึงวัยอันเหมาะสม นั่นคือช่วง 19-24 ปี พ่อแม่และวงศ์ญาติก็เริ่มมองหาคู่ครอง ให้ลูกหลานของตน โดยพิจารณาจากวรรณะ การศึกษา อาชีพ ฐานะและนิสัยใจคอเป็นหลัก เมื่อ ได้คนที่เหมาะสม พวกเขาจะจัดการนัดหมายให้หนุ่มสาวได้ดูตัวกันก่อนประมาณสองสามครั้ง แล้วแต่ความทันสมัยของครอบครัว เพื่อดูความพึงใจของคนทั้งคู่ การดูตัว อาจจะไปมาหาสู่ยัง บ้านของฝ่ายหญิงฝ่ายชาย หรือผู้ใหญ่เปิดโอกาสให้หนุ่มสาวพบเจอกันนอกบ้าน เช่น ร้านน้ำชา สถานที่ท่องเที่ยว โดยมีพี่ๆ น้องๆ ติดตามไปด้วย หากไม่พึงใจกัน แต่ละฝ่ายอาจปฏิเสธได้ แต่หาก ต้องใจกัน ครอบครัวของคนทั้งคู่จะไปหานักบวชหรือบัณฑิตเพื่อกำหนดฤกษ์ยามและวันที่ เหมาะสมสำหรับพิธีแต่งงาน โดยทั่วไปมักจะจัดในช่วงปลายปีและต้นปี

พิธีแต่งงานในประศตินครจะเรียบง่ายหรือยิ่งใหญ่ขึ้นอยู่กับฐานะของครอบครัว โดยเฉพาะฝ่ายหญิง โดยทั่วไปแล้ว เจ้าสาวเป็นผู้มอบสินสอดให้เจ้าบ่าว รวมทั้งเป็นผู้ออก ค่าใช้จ่ายในการจัดงาน ฝ่ายเจ้าบ่าวเพียงจัดหาชุดวิวาห์และของขวัญมอบให้ฝ่ายหญิงเท่านั้น สินสอดอาจจะเป็นเงิน ทอง เพอร์นิเจอร์ต่างๆ เช่น เครื่องนอน เครื่องครัว โทรทัศน์ มอเตอร์ไซด์ แล้วแต่ความเห็นของครอบครัวฝ่ายชายและกำลังทรัพย์ของฝ่ายหญิง ปัจจุบัน ครอบครัวสมัยใหม่ หรือครอบครัวที่มีการศึกษาบางครอบครัวจะไม่มีกรเรียกร้องหรือยื่นข้อเสนอสินสอดจากฝ่าย หญิง เพราะมองว่าเป็นเรื่อง “ไม่เป็นธรรม” และ “ความรักและการเป็นครอบครัวเดียวกันไม่ได้

เกี่ยวข้องกับวัตถุ” ซึ่งจากการสอบถาม ครอบครัวหลายครอบครัวในประคตินครมีความคิดเห็นเช่นเดียวกัน แต่อย่างไรก็ตาม ครอบครัวฝ่ายหญิงจะยังคงจัดหาสินสอด เพื่อมอบเป็นของขวัญให้ลูกสาว เช่น เครื่องใช้ไฟฟ้า หรือเงินทอง ซึ่งชาวบ้านมีความเห็นว่า เพื่อเป็นหลักประกันได้ว่าเธอไม่ได้ไปตกกระกำลำบาก อีกทั้งทรัพย์สินเงินทองจะได้ช่วยในการเริ่มต้นสร้างครอบครัวใหม่ และเพื่อป้องกันการครหาว่า เธอ “ไปแต่ตัว”

ทั้งนี้ ในช่วงต้นปี พ.ศ. 2546 ลูกชายของครอบครัวที่ผู้วิจัยพักอาศัยขณะอยู่ในพื้นที่แต่งงาน ครอบครัวของเขาไม่ได้เรียกสินสอดจากฝ่ายหญิงเลยแม้แต่หน่วย

ในพิธีแต่งงาน ซึ่งมักจัดขึ้นที่บ้านเจ้าบ่าว เจ้าสาวจะแต่งตัวด้วย紗สำหรับสีแดง มีผ้าสีแดงบางๆ คลุมหน้า มือและเท้าจะบายด้วยเสนน่า สวมเครื่องประดับสวยงาม ส่วนเจ้าชายจะใส่สูทและสวมโบว์ หรือหมวกประจำชาติเนปาล ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความสุภาพเรียบร้อย และการให้เกียรติ อีกทั้งโบว์ยังเป็นส่วนประกอบของชุดประจำชาติ ในวงพิธีซึ่งล้อมรอบด้วยต้นกล้วยและสายสิญจน์มีเครื่องบูชาบวงสรวงเทพอยู่ตรงกลาง ได้แก่ ผงภูเกะ ดอกไม้ เครื่องหอม ประทีปน้ำมัน ผลไม้ ข้าวสาร เนยใส กล้วยาโโค สัญลักษณ์แห่งอายุยืนยาว บัณฑิตเป็นผู้สวดมนต์ให้พร แยกหรือนั่งอยู่รอบนอก เมื่อได้เวลาอันควร ฝ่ายชายจะเจิมภูเกะให้ฝ่ายหญิง เป็นการยอมรับว่าเธอคือภรรยาของเขา จากนั้นคู่บ่าวสาวจะผูกผ้าผืนยาวๆ ซึ่งในภาษาถิ่นเรียกว่า “ลักกันกาเทอ” เข้าด้วยกันที่เอวของทั้งสองฝ่าย และเดินรอบวงพิธีด้วยกันเจ็ดรอบ ผ้าผืนนี้เป็นสัญลักษณ์ของพิธีแต่งงานซึ่งได้ผูกชีวิตของคนทั้งคู่เข้าด้วยกันตลอดไป จากนั้นเจ้าสาวจะแช่เท้าในหม้อทองเหลือง พ่อแม่ของเธอจะจิบน้ำในนั้น เป็นการให้เกียรติและยอมรับว่าเธอคือบุตรที่ดี ส่วนตัวเจ้าสาวเองก็จะจิบน้ำในหม้อทองเหลืองที่แช่เท้าสามีเช่นกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเธอยอมรับ เทิดทูน ใหเกียรติและเคารพเขาตลอดไป ภรรยาชาวเนปาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวฮินดูยังคงทำเช่นนี้ในบางคืนของงานเทศกาลสำคัญๆ เธอจะรินน้ำจากเหยือกทองเหลืองผ่านเท้าสามีและจิบน้ำนั้น เพื่อแสดงความเคารพคู่สามีคือเทพเจ้าของเธอ

โดยทั่วไปแล้ว เจ้าสาวจะย้ายมาอยู่กับครอบครัวสามี ซึ่งเธอจะได้รับการปฏิบัติเป็นลูกสาวคนหนึ่งที่บ้าน หน้าที่ของเธอคือดูแลทุกข์สุขของบ้าน เช่น จัดการกับงานบ้านและการหุงหาอาหาร ในประคตินครก็ไม่ต่างจากชาวเนปาลทั่วไปที่ไม่อนุญาตให้หญิงสาวสมรสแล้วไปค้างคืนที่บ้านพ่อแม่ตนหรือนอกบ้านโดยไม่มีเหตุจำเป็น ยกเว้นงานเทศกาลสำคัญๆ เธอจะไปเยี่ยมเยียนพ่อแม่ ญาติพี่น้องได้เป็นครั้งคราวเท่านั้น นอกจากนั้น หน้าที่ที่สำคัญอีกอย่างคือการบูชาและบวงสรวงเทพทั้งในบ้านและนอกบ้าน ทุกๆ เข้าเมื่อเธอทำความสะอาดพื้นบ้านเสร็จ เธอจะต้องนำเครื่องบูชา ได้แก่ ดอกไม้ นมเปรี้ยว ประทีปน้ำมัน ข้าวสาร ผงภูเกะ เครื่องหอมไปวางไว้ที่แท่นบูชาในบ้านหรือในวัด ขณะที่กล่าวบทสวด เธอจะสั่นระฆังใบเล็กๆ เพื่อให้ช่วยนำพาบทสวดไปยังพระเจ้าด้วย

เมื่อผู้หญิงแต่งงานแล้ว สัญลักษณ์ของเธอคือสินธุ์หรือผงดงบนรอยแสดของผม ซึ่งสามี่จะเป็นผู้เจิมให้เธอทุกเช้า หากเขาไม่อยู่บ้านเธอก็จะเจิมด้วยตัวเธอเอง บางคนมีวงกลมสีแสดติดที่หน้าผาก แต่ไม่จำเป็นเสมอไปเท่าสินธุ์ นอกจากนั้นยังมีสร้อยคอทำจากลูกปัดลูกเล็กๆ สีสด ร้อยหลายๆ ชั้นสวมประดับคอ ส่วนผู้ชายไม่มีสัญลักษณ์ใดๆ บ่งบอกว่าแต่งงานแล้ว บางคนอาจสวมแหวนนิ้วซ้ายตามธรรมเนียมตะวันตก

หากสามี่เสียชีวิตหรือหย่าร้างไป เธอจะไม่แต่งสินธุ์อีก เพราะสินธุ์คือสัญลักษณ์แห่งสามี่ ซึ่งผู้หญิงบางคนจะเจิมไว้ที่หน้าผากแทนสีแสด

จากวัยเด็ก สู้วัยครองเรือนถึงวัยแก่เฒ่าจนความตายมาเยือน ศพของผู้ตายจะถูกห่อด้วยผ้าสีขาวและถูกหามด้วยแคร่ไม้ไผ่ไปที่สับแม่่น้ำหรือชายป่า โดยมีนักดนตรีชาวดาไม (Damai) หรือชาวบาดี (Badi) ซึ่งเป็นชาววรรณะต่ำเป่าปี่นำขบวน โดยเชื่อว่าเสียงปี่จะก้องไปถึงยมโลก ลูกๆ สามี่ ภรรยาและญาติพี่น้องจะรินน้ำล้างเท้าให้ผู้ตาย เพื่อป้องกันไม่ให้กลับมาเกิดในชาติภพที่ต่ำกว่า ต่อจากนั้น บุตรชายคนแรกของผู้ตายจะถือประทีปน้ำมันเดินวนรอบศพสามรอบและลงมือจุดไฟ โดยปกติแล้ว ก่อนจะเผา ต้องรอให้ลูกชายกลับมาพร้อมหน้า แต่ถ้าอยู่ไกลเกินไป และกลับมาไม่ทัน จะอนุโลมให้ลูกชายคนรองหรือญาติสนิทซึ่งเป็นชายเป็นผู้จุดไฟ ดังนั้นจะไม่มีงานศพข้ามคืนข้ามวันเช่นศาสนาพุทธในเมืองไทย ในวันแรกที่มีการตายเกิดขึ้นในบ้านและนับไปอีกสิบสามวัน จะมีพิธีสวดในบ้านโดยคณะภักษิต ซึ่งนั่งล้อมรอบวงเครื่องบูชา ที่ประกอบด้วยเครื่องบูชาอย่างละเล็กละน้อยในกระทงใบไม้ ได้แก่ หนากพลู่ ข้าวสาร ดอกดาวเรือง หญ้ากุสาซึ่งเป็นหญ้าศักดิ์สิทธิ์แห่งองค์วิษณุ และหญ้าโดโบ หญ้าแห่งพระคเณศ รวมทั้งขนมรูปวงกลมคล้ายโดนัท ซึ่งชาวบ้านเรียกว่าเชล โรตี (เป็นขนมที่ชาวบ้านนิยมทำขึ้นในงานเทศกาลและพิธีกรรมต่างๆ) ตลอดช่วงสิบสามวันนี้ ลูกชายของผู้ตายจะโกนหัวและนุ่งห่มแต่ผ้าดิบสีขาวเพื่อเป็นการไว้ทุกข์แก่ผู้ตาย สมาชิกในบ้านทุกคนทั้งหญิง ชายยกเว้นเด็กๆ จะถือศีลอด โดยรับประทานอาหารเฉพาะมือเย็นมือเดียว เพื่อบำเพ็ญกุศลให้ผู้ตาย ส่วนชาวบ้านอื่นๆ จะมาช่วยหุงหาอาหารเลี้ยงแขกที่มาในงาน โดยนำข้าวสารและเงินเล็กๆ น้อยๆ มามอบให้เจ้าภาพด้วย

เมื่อครบสิบสามวัน งานพิธีเสร็จสิ้น แต่ลูกๆ ของผู้ตายยังคงไว้ทุกข์ด้วยการสวมแต่เสื้อผ้าสีขาวเท่านั้น ในช่วง 1 ปีแห่งการไว้ทุกข์นี้ นอกจากสวมใส่เสื้อผ้าสีขาว เช่น สีขาว หรือสีนวล พวกเขาจะต้องต้องทั้งสัรรวมกาย วาจา ใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งลูกชายคนโต ส่วนคู่ชีวิตนั้น แม้ไม่ได้สวมเสื้อผ้าสีขาว แต่ก็เคร่งครัดในการปฏิบัติตนด้วยเช่นกัน พวกเขาจะงดเว้นการจัดงานหรือร่วมงานรื่นเริงทุกอย่างในบ้าน รวมทั้งเทศกาล งานประเพณีทุกชนิด

เมื่อครบปีของการตาย ญาติพี่น้องจะเดินทางมาชุมนุมกันเพื่อประกอบพิธีครอบปีการตายและออกทุกข์ ลูกชายทุกคนจะโกนหัวแต่เข้า โดยเว้นไว้เพียงหย่อมเล็กๆ คณะพราหมณ์กลับมาชุมนุมกันเช่นเดิม แต่จะจัดสวดมนต์เพียงวันเดียวเท่านั้น บทสวดทั้งงานศพและพิธี

ครบรอบปีเป็นภาษาสันสกฤต โดยเครื่องบูชาต่างๆ นั้นไม่ต่างจากงานพิธีศพ และสมาชิกในบ้าน
ร่วมถือศีลอดด้วยกัน ชาวบ้านใกล้เคียงจะช่วยกันหุงหาอาหาร ด้วยคติความเชื่อที่ว่า จะไม่มีการ
เข้าไปในครัวของผู้อื่น ชาวบ้านจึงเลือกใช้พื้นที่เล็กๆ นอกบ้านเป็นสถานที่สำหรับหุงหาอาหารเพื่อ
เลี้ยงครอบครัวเจ้าของงานและแขกผู้มาร่วมงาน ในขณะที่ผู้ชายและผู้หญิงช่วยกันหาฟืน ตักน้ำ
ปรุงอาหาร เด็กๆ จะช่วยกันเก็บดอกไม้ร้อยมาลัย รวมทั้งเก็บใบสาละเพื่อเย็บเป็นจวนขามบรรจุ
เครื่องพิธีและเป็นภาชนะใส่อาหาร อาหารในงานพิธีจะเป็นอาหารง่ายๆ เช่น ข้าวและผัดผัก ส่วน
ขนมคือเซต โรติ ขนมรูปวงกลมเหมือนโดนัท ทั้งนี้ อาหารในวันงานไม่มีเนื้อสัตว์ ในวันที่ ครอบครัว
และญาติสนิทของผู้ตายจะถือศีลอดอีกครั้ง

ในช่วงเย็นของพิธีสวด ชาวบ้านจะมานั่งร่วมพิธีด้วย โดยที่ลูกหลาน ญาติพี่น้องจะนั่งอยู่
ภายในวงพิธี พราหมณ์จะเริ่มต้นสวดมนต์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการขบไล่ความอัปมงคลและความ
โศกเศร้า หลังจากสวดมนต์ได้ระยะหนึ่ง ก็จะเผาเครื่องบูชาที่อยู่กลางวง ลูกหลานและญาติพี่น้อง
จะเดินไปรอบๆ วงและทำท่าทางเหมือนช่วยโหมไฟกลางวงให้ลุกโชนขึ้นเพื่อขบไล่ความอาดูรและ
ส่งดวงวิญญาณสู่สรวงสวรรค์จนไฟไหม้เครื่องบูชาหมดสิ้น พิธีเดินรอบวงจึงจบสิ้น จากนั้น จะทำ
พิธีบูชาลูกวัวตัวเมีย โดยการป้อนนม ป้อนขนมและสวมพวงมาลัยให้ ในทางศาสนาเชื่อว่าวัวตัว
เมียจะเป็นผู้นำทางผู้ตายสู่สวรรค์ โดยวัวจะช่วยนำทางผู้ตายข้ามแม่น้ำที่กั้นอยู่ระหว่างโลกมนุษย์
กับปรโลกจากนั้นจะมอบลูกวัวตัวนี้ให้หัวหน้าบัณฑิต พิธีครบปีการตายจบลงด้วยการเจิมฎีกะ
ให้แก่สมาชิกทุกคนในบ้านโดยลูกชายคนโตเป็นผู้เจิมพร้อมกับรับประทานอาหารมื้อแรกของวัน
ร่วมกัน

เป็นที่น่าสังเกตว่า ครัวที่ใช้หุงหาอาหารในงานพิธีทั้งสองพิธีนี้จะไม่ปะปนกับครัวที่เจ้า
บ้านใช้ประจำ โดยจะจัดที่นอกบ้านไว้ต่างหาก ใครจะเข้าไปในเขตครัวก็ได้ ยกเว้นผู้ที่อยู่ในวรรณะ
ต่ำกว่า ผู้เข้าไปในเขตครัวจะถูกห้ามไม่ให้ใส่เครื่องหนังใดๆ หรือรองเท้าเข้าเขตครัว ในครอบครัวที่
เคร่งครัด จะไม่อนุญาตให้คนนอกศาสนาเข้าร่วมพิธี และในการประกอบอาหาร ผู้เป็นหัวเรี่ยวหัว
แรงหลักคือเพื่อนบ้าน ซึ่งเป็นชาวชุมชนที่อยู่ในสังกัดวรรณะเดียวกัน ส่วนเจ้าของบ้านนั้นดูแล
กับรายละเอียดของงานพิธีและต้อนรับญาติพี่น้องและแขกที่เดินทางมาร่วมงาน งานพิธีเหล่านี้เป็น
โอกาสที่ชาวบ้านจะได้รับประทานอาหารร่วมกันโดยปรุงมาจากครัวเดียวกัน นโยบายของห้องครัวซึ่ง
เป็นสัญลักษณ์ของความเป็น “ครอบครัว” หรือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (consensus)
ถ่ายทอดผ่านการร่วมแรงร่วมใจทำงาน และการแจกจ่ายอาหารให้แขกผู้มาร่วมงาน ดังหนึ่งว่า
ชุมชนคือครอบครัวใหญ่นั้นเอง

รายละเอียดและปฏิสัมพันธ์เล็กๆ น้อยๆ ที่ไม่ได้เกิดขึ้นทั่วไป เช่น การรับข้าวสารและเงิน
ทองจากชาวชุมชน ไม่ว่าพวกเขาอยู่ในวรรณะใดก็ตาม (ผู้วิจัยเห็นชาวบ้านจากวรรณะกษัตริย์
ชาวทะกูรี ชาวเนวาร์ ชาวคุรุงและชาวตามังนำข้าวสารและเงินเล็กๆ น้อยมาร่วมงานวันครบรอบ

วันของพ่อของหัวหน้าครอบครัวที่ผู้วิจัยอาศัยอยู่ด้วย) รวมทั้งการนั่งร่วมอยู่ด้วยในพิธีสวด (แม้จะอยู่นอกวงออกไปก็ตาม) ทำให้เกิดการติดต่อสื่อสารกันระหว่างคนต่างวรรณะ ในความช่วยเหลือเล็กๆ น้อยๆ และความเห็นอกเห็นใจต่อความสูญเสีย ซึ่งเกิดขึ้นกับคนทุกวรรณะ

การบูชาขวัญ

พิธีกรรมทางศาสนาที่สำคัญอีกอย่างในประเพณีคือ การบูชาขวัญ ในประเพณีมีการบูชาขวัญ 2 ครั้ง คือในงานเทศกาลดะไลหรือทุคาบูชา โดยชาวบ้านจะรวมตัวกันในลานกว้างของหมู่บ้าน เช่น ลานโรงเรียนใกล้วัดเพื่อทำพิธีบูชาขวัญหรือเชือดคอกแพะตัวผู้ถวายนางกาลิ หรือทุคา ส่วนอีกครั้งคือช่วงก่อนฤดูกาลเพาะปลูก หากปีใดฝนมาล่า หรือไม่ตกเลย ชาวบ้านจะรวมตัวกันพร้อมเชิญคณะบัณฑิตมาสวดมนต์ขอพรและฝนจากองค์อินทร์ หรือพระอินทร์ เทพแห่งฝนที่วัดประจำหมู่บ้าน ในงานนี้จะมีการเชือดคอกแพะตัวผู้บูชาแก่พระอินทราด้วย โดยนักบวชหรือบัณฑิตเป็นผู้ลงมือเชือดคอกด้วยดาบกุรี ส่วนเนื้อแพะจะแจกจ่ายกันไปกินตามบ้าน ซึ่งในการบูชาขวัญนี้ ชาวฮินดูมีความศรัทธาว่า พวกเขาไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อบูชาองค์เทพเท่านั้น หากแต่ยังช่วยปลดปล่อยสัตว์รวมโลกที่เกิดมาในภพต่ำกว่า และผลบุญแห่งการอุทิศตนของสัตว์ตัวนั้น ในชาติหน้า พวกมันจะได้เกิดในภพที่สูงกว่าเดิม ส่วนงานพิธีกรรมอื่นๆ เช่น แต่งงาน งานศพหรือฉลองวันเกิด แม้ว่าชาวฮินดูบางส่วนนิยมบูชาขวัญเช่นกัน แต่สำหรับชาวประเพณีนั้น พวกเขานิยมทำพิธีบูชาขวัญเพียงสองครั้งตามที่ได้กล่าวไปแล้วเท่านั้น

การบูชาวัวตัวเมีย

ในคติฮินดู เชื่อว่าวัวตัวเมียเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ คือผู้นำทางดวงวิญญาณข้ามผ่านแม่น้ำสู่ประตูสวรรค์ อีกทั้งยังเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์และมั่งคั่ง เพราะนอกจากวัวจะมีนัยยะสำคัญทางศาสนา วัวยังมีสถานะเป็นแม่คนที่สองของมนุษย์ผู้มอบของขวัญ 5 อย่าง นั่นคือน้ำนม นมเปรี้ยว เนยใส มูลและปัสสาวะ

ชาวฮินดูทั้งในเนปาลและอินเดียมีประเพณีบูชาวัวมาแต่โบราณ เพราะในสังคมเกษตรกรรมนั้น วัวถือเป็นแรงงานสำคัญ น้ำนมและผลิตภัณฑ์จากนมเป็นแหล่งโปรตีน มูลวัวไม่เพียงให้ปุ๋ยแก่ไร่นา ชาวบ้านยังนำมาเป็นเชื้อเพลิง ผสมกับดินเหนียวเพื่อฉาบบนพื้นและฝาบ้าน โดยฝาบ้านที่ทำจากดินเหนียวผสมมูลวัวจะเก็บความร้อนจากแสงแดดในตอนกลางวัน เพื่อให้บ้านอบอุ่นในฤดูหนาวและเก็บความเย็นให้บ้านในฤดูร้อน นอกจากนี้ ในประเพณีและในพื้นที่ต่อโรหลายแห่ง ชาวบ้านยังนำมูลวัวมาผสมกับสมุนไพรเป็นยาห้ามเลือดหรือพอกแผลสด วัวตัวเมียจึงได้รับการยกย่องอย่างสูง จะไม่มีการใช้งานหรือทำร้ายเด็ดขาด ส่วนวัวตัวผู้ ได้รับการยกย่องว่าเป็นพาหนะของพระศิวะ ในวัดฮินดูทั่วไป จะพบรูปปั้นวัวตัวผู้นอนหมอบ ซึ่งเป็นรูปปั้นของว้วนทิ วัวพาหนะของพระศิวะนั้นเอง สำหรับวัวตัวผู้ ชาวบ้านใช้งานเช่นเดียวกับควาย แต่ไม่มี

การฆ่าหรือกินเนื้อเด็ดขาด ในสมัยกษัตริย์มัลละ ผู้ใดฆ่าวัวต้องโทษหนักถึงประหารชีวิต ปัจจุบันนี้ โทษลดเหลือลงเพียงปรับ 20,000 รูปี (ประมาณ 12,000 บาท) และจำคุก 2 ปี

ประเพณีบูชาวัวจะจัดขึ้นในวันที่สามของเทศกาลที่ปวลี โดยมีการทำความสะอาดวัว ทั้งตัวผู้และตัวเมีย ให้อาหารพิเศษ คือ นม เนยใส ขนมและผลไม้ พร้อมพวงมาลัยดาวเรืองและ เจริญภูกะให้

สำหรับชาวประคตินคร กับวิถีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก ชาวบ้านถือว่าตนอยู่ใน สถานภาพพึ่งพิงและอ่อนด้อย แม้ว่าพวกเขาอยู่กับองค์เทพและอำนาจเหนือธรรมชาติจะเป็น เครือข่ายเดียวกัน แต่ตนก็ไม่ได้เป็นเจ้าของธรรมชาติ ดังนั้น ตราบใดที่พวกเขายังคงความศรัทธา และปฏิบัติตามหลักธรรม คำสอน ตราบนั้นองค์เทพจะอำนวยพรและเกื้อหนุนให้พวกเขามี ความมั่นคงและดำรงชีวิตอย่างสุขสงบ

หากเมื่อพิจารณาขนบธรรมเนียมประเพณี ทั้งงานเทศกาลทางศาสนา ประเพณีของชีวิต การบูชาขัณฑ์และการบูชาวัว จะเห็นได้ว่ารายละเอียดของพิธีกรรมเหล่านี้ไม่ได้เป็นเพียงการสื่อสาร กับพระเจ้า อำนาจเหนือธรรมชาติและดวงวิญญาณเท่านั้น หากแต่พิธีกรรมยังเป็นการสื่อสารกับ สมาชิกในครอบครัว เพื่อนบ้าน ชุมชน รวมไปถึงสัตว์เลี้ยง เมื่อการบูชาทำให้ผู้บูชาเป็นหนึ่งใน เดียวกับองค์เทพ ขณะเดียวกัน การเข้าร่วมพิธีกรรมในบ้านระหว่างพี่ชาย น้องชาย พี่สาว น้องสาว อย่างใกล้ชิด ทำให้ช่องว่างของความแตกต่างระหว่างลูกสาว ลูกชายแคบลง หรือการร่วมแรงร่วม ใจในงานประเพณีต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการช่วยกันหุงหาอาหาร เก็บฟืน เย็บจานขาม หรือ แม้แต่ลง ขันซื้อแพะเพื่อประกอบพิธีบูชาขัณฑ์ก็ทำให้ชาวชุมชนมีความเป็นหนึ่งเดียวกันได้เช่นกัน เช่นเดียวกับประเพณีเลือนสภาพของเด็ก ทั้งประเพณีเข้าถ้ำหรือสวมสายธูร่า จิตสำนึกของความ เป็นสมาชิกคนหนึ่งของคนรอบครัวและชุมชนก็เกิดขึ้น รวมถึงการรับรู้ถึงภาระ การปฏิบัติตนใน สถานะสมาชิกคนหนึ่งของคนสังคม ซึ่งตามมาด้วยการยอมรับเงื่อนไข กฎเกณฑ์ของคนรอบครัวและ ระบบบรรทัดฐานที่ยังคงมีอยู่ เช่น การร่วมและประกอบพิธีกรรม การแต่งงานกับผู้ที่อยู่ในวรรณะ เดียวกัน ซึ่งผ่านการเห็นชอบจากครอบครัว รวมถึงรายละเอียดอื่นๆ ของการดำเนินชีวิต

ดังนั้น ความศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรมและการปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณี นอกเหนือจากจุดมุ่งหมายเพื่อให้เป็นที่พึ่งพอใจแก่องค์เทพ จึงเป็นการสร้างความสามัคคี ร่วมแรง ร่วมใจของชาวชุมชน การโน้มน้าวจิตใจคนรุ่นใหม่ให้ตระหนักถึงรากเหง้า และตำแหน่งแห่งหนของตนเอง รวมถึงเลื่อมใสในการทำกรรมดี ยึดถือในหลักคำสอนของศาสนา อันจะนำมาซึ่งความสงบ สุขในครอบครัวและชุมชน

บทที่ 5

การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและสวัสดิการชุมชน : แบ่งปันและพอเพียง

เนปาลเป็นประเทศที่มีลักษณะทางภูมิศาสตร์หลากหลาย ตั้งแต่เทือกเขาสูงถึง 29,028 ฟุต ซึ่งเป็นเทือกเขาที่สูงที่สุดในโลก จนถึงที่ราบต่ำสูงกว่าระดับน้ำทะเลเพียง 110 ฟุต โดยมีปริมาณแสงอาทิตย์และฝนเป็นปัจจัยหลักในการกำหนดสภาพภูมิอากาศ เทือกเขาสูงหรือเขตหิมาลัยจึงเป็นพื้นที่ที่ทุรกันดารที่มีผู้คนอาศัยอยู่น้อยนิด การแบ่งแยกชุมชนมนุษย์ออกจากธรรมชาติ ทำให้ภูเขาส่งผลกระทบทางลบและเป็นที่ยึดถือของเทพเจ้าทั้งหลาย ยอดเขาสูงหลายยอดจึงไม่อนุญาตให้คนภายนอกล่วงล้ำเข้าไป แนนอนว่าคณะปันเขาหรือนักท่องเที่ยวมองในแง่อันตรายด้านกายภาพ แต่ในความจริงของผู้นั้นท้องถิ่น การละเมิดดินแดนศักดิ์สิทธิ์ทำให้องค์เทพพิโรธ อันจะตามมาด้วยทุกข์เข็ญและภัยพิบัติทั่วถ้วน

แต่ขณะเดียวกัน เนินเขาขนาดกลางและพื้นที่ราบซึ่งเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำเกษตรมีผู้คนอพยพเข้ามาทำกินไม่ขาดสาย การหักร้างถางพงในเขตป่าดงดิบเพื่อตั้งรกรากเป็นสิ่งธรรมดาสามัญ พื้นที่ป่าในเขตภูเขาขนาดกลางและป่าในเขตตอไรเป็นพื้นที่ที่ทุกคนสามารถเข้าไปเก็บพืช ไม้ ไม้เห็ด หรือสัตว์โดยไม่ได้อำนาจของเทพภาวะสูงส่งเท่าผืนป่าหรือพื้นที่บนภูเขาขนาดสูง การเพิ่มขึ้นของประชากรและผลผลิตทางการเกษตรที่ลดลงของสองภูมิภาคนี้ทำให้ธรรมชาติยิ่งขาดความสมดุล เช่น การพังทลายของหน้าดินในพื้นที่เขาสูงในฤดูมรสุม พื้นที่ป่าหลายแห่งในเนปาลกว่าครึ่งถูกทำลายช่วงภายหลังปี ค.ศ. 1961 ซึ่งเป็นช่วงเวลาของการอพยพผู้คนจากภูเขาลงสู่พื้นที่ราบ

การแผ้วถางของชาวบ้านอาจจะไม่ใช่ตัวแปรสำคัญในการทรัพยากรป่าไม้ การใช้ชีวิตของผู้คนบนเขตภูเขาได้พยายามรักษาสมดุลของธรรมชาติและชุมชนมนุษย์โดยการทำตะพักนาขั้นบันได ซึ่งออกแบบเพื่อการอนุรักษ์หน้าดินในพื้นที่ซึ่งไม่มีการชลประทานและหน้าดินมีความบอบบาง ส่วนการปลูกพืชหมุนเวียน การเก็บของป่าและกฎชุมชนว่าด้วยการใช้ทรัพยากรจากป่าไม้ก็เป็นวิธีสร้างอาหารและอนุรักษ์ทรัพยากรซึ่งจัดการโดยชุมชนอย่างยั่งยืน แต่การรวมเอาพื้นที่ป่าเป็นทรัพย์สินของชาติในช่วงปี ค.ศ. 1957 นำมาซึ่งแผนการจัดการทรัพยากรป่าไม้จากส่วนกลางและการส่งเสริมการใช้สอยทรัพยากรอย่างเสรี ทำให้ชุมชนเริ่มห่างจากการดำเนินการอนุรักษ์โดยชุมชนเอง ซึ่งองค์การอนุรักษ์หลายแห่งมองว่าเป็นสาเหตุของการทำลายป่าครั้งยิ่งใหญ่ของชาติเลยทีเดียว

“Hariyo ban , Nepalko dhan” หรือ “ป่าสีเขียวคือทรัพย์สินของประเทศเนปาล” เป็นคำขวัญการอนุรักษ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงการสร้างจิตสำนึกชาวเนปาลต่อความมั่งคั่งและบุญคุณของ

ผืนป่าตอไร แต่ขณะเดียวกัน ก็สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดที่ว่า ทรัพยากรป่าไม้นั้นเป็นสมบัติของชาติ ซึ่งรัฐสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์จากความอุดมสมบูรณ์นี้

ก่อนหน้าปี ค.ศ.1950 ชาวเนปาลส่วนใหญ่ยังดำรงชีวิตบนพื้นที่เทือกเขา เมื่อรัฐมีนโยบายเปลี่ยนสภาพลักษณะทางวัฒนธรรม (culturally) และอัตลักษณ์ของชนเผ่า (ethnically) ที่อาศัยอยู่ในดินแดนตอไรหรือกระบวนการ Paharization (การนำเข้ามาของวัฒนธรรมวรรณะพราหมณ์วรรณะ刹ตริย์ ชาวทะกูรี มาสู่พื้นที่ตอไรเพื่อความมั่นคงของชาติจากผู้คนที่อพยพมาจากอินเดียและชนกลุ่มน้อยที่อาศัยอยู่ในที่ราบแห่งนี้) ขณะเดียวกับที่ประชากรบนเขตภูเขาขนาดกลางเพิ่มขึ้น ผู้คนเริ่มประสบปัญหาขาดแคลนพื้นที่เหมาะสมต่อการเพาะปลูก ผลผลิตที่ได้มีจำกัด รวมทั้งการเผชิญปัญหาการว่างงาน การจ้างงานและภาวะหนี้สิน การอพยพเคลื่อนย้ายจากพื้นที่เทือกเขาจึงมุ่งสู่ที่ราบใกล้แหล่งน้ำอย่างต่อเนื่อง

แม้ว่าป่าตอไรในยุคเริ่มแรกจะเป็นแผ่นดินอันตรายด้วยสัตว์น้อยใหญ่ตั้งแต่ช้างถึงยูง แต่การปราบปรามมาเลเรียในปี ค.ศ. 1960 และการจัดสรรที่ดินตามแผนพัฒนาหุบเขาราบติ อำเภอรัปติวัน (Rapti Valley Development Plan) ให้กับชาวถารูซึ่งเป็นคนท้องถิ่น ทำให้การโยกย้ายถิ่นฐานจากภูเขาสู่ที่ราบเริ่มขึ้นอย่างรวดเร็วพร้อมๆ กับการบุกรุกพื้นที่ป่าดิบ

The Department of Resettlement of His Majesty's Government of Nepal (DRHMG/N) หรือ กรมการจัดสรรหลักแหล่งทำกินแห่งราชอาณาจักรเนปาลจึงเป็นองค์กรหลักในการจัดสรรที่ดินให้ผู้อพยพจับจอง และแบ่งขายหากเป็นพื้นที่ขนาดใหญ่ ตามมาด้วยการจัดตั้งสวัสดิการชุมชนอย่างโรงเรียนและป่าชุมชน โดยแยกชุมชนออกจากพื้นที่ป่า แต่อนุญาตให้ชาวบ้านเข้าไปเก็บเกี่ยวผลิตได้บ้าง เช่น หนุ่ยหรือไม้แห้งที่ตกลงมาจากไม้ยืนต้น ชาวสารถารจัดสรรที่ดินใหม่นี้ได้รับทั้งผู้อพยพจากภูเขตอนกลาง (Parbatia) พม่า แคว้นฮัสสัมของอินเดีย รวมทั้งผู้คนจากภูมิภาคอื่นๆ เข้ามาทำมาหากินไม่ขาดสาย ส่งผลให้พื้นที่หลายส่วนในเขตตอไรแห้งแล้ง เสื่อมโทรมและมีการพังทลายของหน้าดินสูง ปัจจุบัน โครงการจัดสรรที่ดินจึงยังคงดำเนินการพร้อมกับการสร้างป่าเพิ่ม

การพัฒนาป่าชุมชนได้เริ่มอย่างจริงจังในปี ค.ศ. 1970 โดยกรมป่าไม้มียุทธศาสตร์การอนุรักษ์ที่ว่า “การดูแล ป้องกันและจัดการมาจากกลุ่มผู้ใช้” ซึ่งในระยะแรกได้มีการหารือร่วมกันถึงแผนการจัดการระหว่างเจ้าหน้าที่และผู้ใช้ประโยชน์จากป่าบนแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืน แม้ว่า ป่าชุมชนเนปาลที่ได้รับการจัดตั้งเป็นสถาบันจะมีอายุไม่มากนัก หากเทียบกับแนวทางการอนุรักษ์ของชาวบ้าน แต่ความสำเร็จของการดูแลป่าร่วมกันมาจากความสอดคล้องของปรัชญาการใช้อย่างพอเพียงและแบ่งปันที่มีมาช้านานของฝ่ายชุมชน และการให้กรรมสิทธิ์ดูแลจัดการจากรัฐบาล

จากกรณีศึกษาชุมชนประคตินคร ในยุคเริ่มแรกของการก่อตั้งหมู่บ้าน ผู้มาใหม่จะจับจองและตั้งหลักแหล่งอยู่ไม่ไกลจากผืนป่า ผลในวันนี้คือรอบๆ ป่ามีบ้านเรือนตั้งอยู่หนาแน่น แต่มีเขตแดนชัดเจนระหว่างพื้นที่ป่าและชุมชน จากข้อมูลของคณะกรรมการหมู่บ้าน ทุกครัวเรือนเป็นสมาชิกของป่าชุมชน โดยครอบครัวหนึ่งจ่ายค่าสมาชิกปีละ 50 รูปี (ประมาณ 30 บาท) เงินจำนวนนี้จะถูกจ่ายเป็นค่าเงินเดือนอาสาสมัครดูแลป่า 3 คน ที่มาจากการเลือกตั้งทุกๆ สี่ปี รวมทั้งเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับซื้อกล้าไม้ และอาหารในงานเลี้ยงสัตว์ป่า เช่น อ้อยและกล้วยสำหรับช้าง แรด ที่จัดขึ้นปีละสองวัน

ในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าชุมชน ชาวบ้านสามารถไปเก็บหาผลผลิตจากป่าได้ทุกวัน เช่น ใบไม้สำหรับสัตว์เลี้ยง หน่อ ฟืน หรือสมุนไพร และในแต่ละปีจะมีวันเปิดป่า 1 วัน ซึ่งชาวบ้านสามารถเข้าไปตัดไม้ที่ล้มมาใช้ประโยชน์ได้

อาสาสมัครดูแลป่าคือชาวบ้านในหมู่บ้านที่มีความเชี่ยวชาญเรื่องป่าดีกว่าคนอื่นๆ ทั้งทางด้านพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ รวมทั้งมีเวลาสอดคล้องดูแลความเรียบร้อยของป่า เช่น ตีตราไม้ล้ม ทำทางให้ชาวบ้านเข้าไปเก็บฟืนหรือหน่อเลี้ยงสัตว์ได้สะดวก รวมทั้งประสานงานกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้และตำรวจหากมีกรณีร้ายแรงซึ่งชุมชนจัดการไม่ได้ เช่น การลักลอบตัดไม้ หรือล่าสัตว์ ส่วนเจ้าหน้าที่ป่าไม้จะทำหน้าที่ฝ่ายวิชาการเป็นหลัก เช่น ให้ข้อมูลเรื่องป่า จัดการฝึกอบรมเรื่องไฟป่าหรือเทคนิคอื่นๆ ของการปลูกป่าและอนุรักษ์

ในส่วนชาวบ้าน ผู้ใช้ประโยชน์โดยตรงนั้น ก็ได้มีการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างพวกเขา กับป่าในลักษณะพึ่งพาและผูกพัน จนนำไปสู่วิธีคิดของการใช้ประโยชน์จากแหล่งทรัพยากรในชุมชนเท่าที่จำเป็นต่อการดำรงชีพและแบ่งปันกับเพื่อนบ้านในชุมชน

การเข้าป่าแต่ละครั้งของชาวบ้าน จึงไม่เพียงสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาด้านการอนุรักษ์ที่ซ่อนอยู่ในการเก็บเกี่ยวผลผลิตเท่านั้น แต่ยังแสดงถึงค่านิยมด้านเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน โดยผู้หญิงมีบทบาทสำคัญ

ป่าชุมชนของประคตินครมีเนื้อที่ 10 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ที่ใต้ของหมู่บ้าน โดยชาวประคตินครเก็บเกี่ยวผลผลิตและใช้ประโยชน์ร่วมกับชุมชนอื่นที่ตั้งอยู่รอบๆ ผืนป่า

ในฤดูหนาว พืชพรรณเขตร้อนในป่าชุมชนแห่งนี้เขียวครึ้มไปด้วยใบ ไม้พุ่มและวัชพืชต่างๆ และมีดอกไม้สีสดแทรกเป็นระยะๆ ซึ่งในฤดูร้อน ใบไม้แห้งที่ผลัดลงสู่พื้นทำให้ป่าดูโปร่งตา หากแต่มีดอกของไม้พวกตะแบกตัดกับฟ้าสีคราม และในฤดูมรสุม ยอดและใบอ่อนจะผลิขึ้นมาใหม่เป็นความเขียวกระจ่าง สาละ (Sal) หรือพะยอม (Shorea robusta) ส้าน (Dillenia pentagyna) จั้ว (Bombax Ceiba) จามุน (Zyzygium Cumini) รกฟ้า (Terminalia alata) สมอพิเภก (Terminalia belerica) ซึ่งพบได้ทั่วไป ไม้พวกตะแบก (Lagerstroemia parviflora) และไม้ชิงสุ (Sisso) เป็นไม้เด่นในป่าแห่งนี้ ส่วนไม้พองหาได้ตามชายป่า

แต่ไม่ว่าฤดูไหน ป่าชุมชนของประจวบคีรีขันธ์เป็นเหมือนห้างสรรพสินค้าของผู้หญิงในหมู่บ้าน โดยสามารถเลือกหาพื้นเพื่อเป็นเชื้อเพลิง ใบไม้และหญ้าสำหรับวัว ควายและแพะ ใบไม้เพื่อทำ ถ้วยชามในงานพิธี น้ำผึ้ง เปลือกไม้ สมุนไพรรวมทั้งพืชผักอื่นๆ ได้หมุนเวียนกันไปตลอดปี ในขณะที่ผู้ชายส่วนใหญ่อาจเข้าป่าเพียงปีละ 2-3 ครั้งในช่วงวันเปิดป่าเพื่อให้ไปลากไม้ที่ลี้ภัยมาใช้ในการ ประโยชน์ หรือจับผึ้งบนไม้สูง ส่วนหมอสมุนไพรซึ่งเป็นผู้ชายจะเข้าป่าเพื่อเก็บสมุนไพรเป็นประจำ อยู่แล้ว ซึ่งอาจมีพื้นหรือหญ้าสำหรับสัตว์เลี้ยงติดมือมาบ้าง

เมื่อผู้หญิงต้องเดินทางเข้าไปในดงไม้เขียวครึ้มในฤดูหนาว ฝ่าหยดน้ำในฤดูมรสุม หรือเหยียบใบไม้แห้งกรอบสีน้ำตาลปนแดงในฤดูร้อน และแม้ว่าป่าคือที่ทำงานแห่งที่สองและมีมีดโค้งงอคู่มือติดไปด้วย แต่ความปลอดภัยและการพึ่งพากันทำให้พวกเธอจะไม่เข้าป่าคนเดียว ผู้หญิงจะนัดหมายและจับกลุ่มกันเข้าป่าแต่ละครั้ง เพราะจะได้ช่วยกันระวังอันตรายจากสัตว์ ช่วยทอนไม้ ช่วยกันหาไม้ที่ลี้ภัย ซึ่งไม้ลี้ภัยนั้น ไม่มีใครสามารถนำตันไปได้ แต่ตัดกิ่งก้านหรือถากเปลือกของไม้ที่ลี้ภัยไปได้บ้าง เก็บพื้น ตัดหญ้าและช่วยส่งข่าวของที่ทำได้ขึ้นหลังเพื่อน คนที่นำตะกร้าไป เพื่อนจะช่วยเก็บพื้นท่อนเล็กใส่ตะกร้า แต่สำหรับคนที่ไม่มีตะกร้า ก็จะได้แบ่งปันพื้นท่อนใหญ่ หรือเพื่อนๆ จะช่วยกันรวบรวมพื้นและใบไม้สำหรับสัตว์เข้าเป็นมัดๆ เพื่อให้สะดวกแก่การแบกขึ้นหลังกลับบ้าน

ไม่เพียงแต่ช่วยกันระแวดระวังภัยในป่า หรือช่วยกันมองหาผลผลิต แต่การเข้าป่าแต่ละครั้งของผู้หญิงยังเป็นการเข้าสังคมในกลุ่มผู้หญิงด้วยกัน พูดคุย ปรัชชาหาหรือถึงเรื่องต่างๆ ในครอบครัว หรือเรื่องต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน

การเข้าป่าแต่ละครั้ง ชาวบ้านจะนำมีด ตะกร้าไม้ไผ่หรือโคโก หรือบางคนใช้เพียงเชือกซึ่งทำหน้าที่ได้ไม่ต่างจากตะกร้า โดยจะมัดผลผลิตแบกไว้บนหลังและคาดสายเชือกไว้ที่หน้าผาก เช่นเดียวกับที่ใส่ของไว้ในตะกร้าจะมีสายคาดบนหน้าผากเช่นกัน โดยสายคาดจะทำหน้าที่เป็นเครื่องผ่อนแรง และคนอื่นจะเป็นผู้ช่วยเวลาที่ผู้แบกยกของขึ้นหลังและทรงตัวขึ้น

ในการเก็บเกี่ยว กลุ่มผู้หญิงจะนำผลผลิตออกจากป่าคราวหนึ่งพอใช้ประมาณสองถึงสามวัน ซึ่งหมายความว่า พวกเธอจะต้องเดินทางไปมาพร้อมกับสัมภาระหนักอึ้งระหว่างบ้านกับป่า สัปดาห์ละสองถึงสี่ครั้ง เป็นระยะเวลาประมาณเที่ยวละ 1-2 กิโลเมตรหรืออาจจะ 5 กิโลเมตร สำหรับบางคนที่บ้านอยู่ไกลป่าชุมชน อีกทั้งการเข้าป่ายังพรวนเวลาจากงานบ้านที่มีให้ทำล้นมือ แต่ในมุมมองของผู้หญิงชาวประจวบคีรีขันธ์ การเข้าป่าบ่อยครั้งไม่ได้เบียดเบียนงานบ้านแต่อย่างใด อีกทั้งยังไม่เห็นความจำเป็นของการสะสมพื้นหรืออาหารสัตว์เลี้ยง นอกจากในฤดูมรสุม ซึ่งฝนที่ตกลงมาติดต่อกันทำให้ลำบากต่อการเดินทางเข้าป่า อีกทั้งพื้นที่ได้เปียกชุ่มน้ำฝน

การไม่สะสมผลผลิตนั้นไม่ได้มาจากการไม่มีพื้นที่เก็บข้าวของเหล่านั้น หากแต่เป็นเพราะมีพื้นที่หล่นลงมาจากกิ่งไม้ใหญ่ พุ่มไม้ที่ผลิบานและหญ้าที่งอกงามอยู่ทุกเมื่อเชิ้อวัน การสะสมพื้น

หรือไปไม่สำหรับแพะจึงเกิดขึ้นเฉพาะฤดูกาลดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น อีกทั้งทรัพยากรที่ได้มาจากป่าไม่ใช่ของสำหรับค้าขาย ยกเว้นว่าจะเป็นของหายาก เช่น น้ำผึ้งหรือสมุนไพรบางอย่าง นอกจากนั้น แรงงานของผู้หญิงในการเข้าป่าแต่ละครั้งไม่ได้เอื้อต่อการนำผลผลิตออกมาครวละมากมาย ต่างจากการมีรถกระบะ รถอีแต๋น หรือเครื่องมืออื่นๆ ที่สามารถเก็บและบรรทุกผลผลิตได้ครวละมากๆ

แม้แต่บางครอบครัวที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ห่างจากป่าชุมชน และผู้หญิงบางคนที่ต้องเดินประมาณสามกิโลเมตรพร้อมแบกพื้หนักประมาณสิบลีตรัมบนบ่าวันแล้ววันเล่าก็ยังไม่เห็นความหมายของการสะสม ซึ่งในมุมมองของสังคมทุนนิยม อาจเป็นความขาดแคลน เกียจคร้าน ตระกตร้าและยากจน

แต่ในความจริงของผู้คนที่ยังชีพด้วยความเรียบง่าย คือ การใช้ทรัพยากรให้เพียงพอกับความต้องการ หากเกินการสะสมหรือหาแต่ละครั้งมากๆ ทรัพยากรจะหมดไปอย่างรวดเร็วและเกิดความเห็นแก่ตัวขึ้น ซึ่งการเข้าป่าบ่อยครั้งไม่ได้ทำให้งานประจำเสียไป เพราะการเข้าไปหาผลผลิตในป่าชุมชนก็นับได้ว่าเป็นงานประจำอย่างหนึ่ง อีกทั้งเป็นการแบ่งทรัพยากรให้คนอื่นๆ ในชุมชน และสำคัญที่สุด ชาวบ้านยังคงมีความหวังใจว่า ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนนั้นมีให้เก็บหาไม่หมดสิ้น

บทที่ 6

เกษตรกรรม : การเกษตรแบบพออยู่พอกินกับยุคสมัย

แม้ว่าโดยรวม เนปาลเป็นประเทศที่ไม่สามารถผลิตอาหารได้เพียงพอต่อความต้องการของคนทั้งชาติ ประเทศต้องนำเข้าผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรจากประเทศเพื่อนบ้านอย่างจีนและอินเดีย แต่สำหรับพื้นที่ราบของตอไรตะวันตกอย่างอำเภอทาลปราสีแล้ว ที่ราบโล่งจนมองเห็นเส้นขอบฟ้าอีกด้านและแม่น้ำใหญ่หลายสายคือทุ่งทอง หากขยันทำกินก็จะไม่อดตาย

ประคตินครเป็นหนึ่งในชุมชนอีกมากมายของเนปาลที่ยังคงเป็นชุมชนพึ่งพาตนเอง เช่นเดียวกับชุมชนอีกหลายชุมชนบนเขตหิมาลัย ชาวบ้านสามารถผลิตอาหารรองรับความต้องการของผู้คนในชุมชนได้เพียงพอ ข้าวเจ้าและข้าวสาลีจากไร่นา น้ำมันจากเมล็ดมัสตาร์ด มันฝรั่งจากท้องทุ่ง น้ำมันจากวัวและควาย เนื้อจากแพะและไก่ พืชผักจากพื้นที่เล็กๆ ในบ้าน โดยความเพียรพยายามของชาวบ้านในการหมุนเวียนผลิตอาหารตลอดปี

ความโชคดีของประคตินครมาจากที่ตั้งที่อยู่ในเขตตอไรตะวันตก ซึ่งเป็นที่ราบลุ่มประกอบไปด้วยตะกอนดินและทราย มีอากาศร้อนจัดในฤดูร้อนช่วงเดือนมีนาคม – พฤษภาคม โดยอุณหภูมิสูงถึง 38 องศาเซลเซียส ส่วนฤดูหนาวช่วงเดือนตุลาคม – กุมภาพันธ์ อากาศไม่หนาวเย็นมากนัก หากเปรียบเทียบกับภูมิภาคอื่นๆ อุณหภูมิต่ำสุดที่ -10 องศาเซลเซียส ฤดูฝนหรือมรสุมอยู่ในช่วงมิถุนายนถึงกันยายน การเพาะปลูกจึงทำได้ตลอดปี ตามปฏิทินการเกษตรของชาวประคตินคร ดังนี้

เดือนมกราคม ซึ่งอยู่กลางฤดูหนาว ชาวบ้านจะเริ่มกร่องหว่านเมล็ดผักกาดเขียว, ดอกกะหล่ำและบร็อคโคลี่ ช่วงนี้เป็นช่วงที่ข้าวถูกเก็บเกี่ยวเสร็จสิ้น ข้าวถูกขนไปเก็บที่บ้านเพื่อเตรียมนวด ส่วนวัวควายได้พักช่วงสั้นๆ ก่อนทำงานหนักคือนวดข้าว ทิวทัศน์ของประคตินครช่วงนี้เต็มไปด้วยความสดใสของทุ่งดอกมัสตาร์ดสีเหลืองตัดกับท้องฟ้าสีคราม หากพืชผลจำพวกผักเขียวหรือผักทองแก่จัดชาวบ้านปล่อยให้แห้งคาข้าวอยู่บนหลังคา เพื่อน้ำที่ระเหยออกไปจากผลทำให้รสชาติของพืชผลดีขึ้น

เดือนกุมภาพันธ์ เดือนนี้ยังอยู่ในฤดูหนาว ทว่าอากาศเริ่มอุ่นขึ้น ชาวนานวดและผัดข้าวเสร็จแล้ว โรงสีประจำหมู่บ้านทำงานทั้งวันและชาวนาได้กินข้าวใหม่ ดอกมัสตาร์ดเริ่มโรยและออกฝัก สัตว์เลี้ยงนอนเคี้ยวเอื้องอยู่ในคอก ช่วงนี้เป็นช่วงพักดินเตรียมปลูกข้าว แต่งานปลูกผักและเลี้ยงสัตว์ของแม่บ้านก็ยังคงดำเนินการอยู่ เป็นช่วงที่แม่บ้านเก็บผลผลิตในสวน เช่น หัวผักกาดและผักกาดเขียวมาทำผักตากแห้ง ส่วนข้าวโพดที่เก็บไว้ตั้งแต่เดือนมิถุนายน-สิงหาคมแห้งได้ที่ในช่วงนี้ ชาวบ้านจะนำข้าวโพดที่ผึ่งลมไว้บนที่สูงลงมาแกะเมล็ดออก บดทำแป้งข้าวโพดหรือคั่วเป็นอาหารว่าง ข้าวโพดที่ปลูกกันในประคตินครและดินแดนตอไรเป็นข้าวโพดเนื้อแข็ง ไม่หวาน พวกเขาใช้มือ

แกะ โดยมีเทคนิคง่ายๆ ด้วยการนำผักข้าวโพดที่แกะเมล็ดออกหมดแล้วถูกับผักข้าวโพดที่ต้องการแกะ ส่วนแกนที่เหลือนำมาเป็นเชื้อเพลิงทำอาหาร

เดือนมีนาคม ฤดูร้อนมาถึงในเดือนนี้ อากาศเริ่มอุ่นสบาย งานแกะเมล็ดข้าวโพดที่ยังเหลือไม่อุ่นวายนัก แต่เมล็ดมัสตาร์ดแก่ได้ที่ในช่วงเดือนนี้ ผักสีเขียวเปลี่ยนเป็นสีดำ งานที่เพิ่มขึ้นมาก่อนเมล็ดมัสตาร์ดแก่ได้ที่พร้อมเก็บคือไล่นกกานไไร่ ซึ่งเป็นหน้าที่ของเด็กๆ ถึงแม้ประคตินครจะมีพื้นที่ใกล้ป่า แต่ก็ไม่มีนกมารบกวนผลผลิตจนถึงขั้นเสียหายขาดทุน เจ้าของไร่มัสตาร์ดบางคนไม่ได้ไล่นกเสียด้วยซ้ำ บางคนบอกว่า “แบ่งให้นกกินบ้าง” ส่วนผู้หญิงในหมู่บ้านอุ่นวายนกับการตากผลผลิตเช่น ผักกาดเขียวและหัวผักกาดเพื่อทำผักแห้งสำหรับหน้าหนาวปีถัดไป ส่วนไร่ที่เก็บผักมัสตาร์ดได้แล้ว เจ้าของจะเก็บผักด้วยมือมากองไว้ตามลานบ้าน แล้วแกะเมล็ดออก ตากบนกระสอบก่อนนำไปสียังโรงสี น้ำมันสดๆ ที่ได้จากเมล็ดมัสตาร์ดปรุงอาหารอร่อยมาก นอกจากนั้นถั่วกินเมล็ดบางชนิดก็แก่จัดในช่วงนี้ ชวนบ้านจะถอนมาทั้งต้นแล้วผึ่งแดดไว้ให้แห้งเพื่อให้่ายต่อการแกะเมล็ดแล้วนำไปตากอีกครั้งหนึ่ง ส่วนต้นถั่วใช้เป็นเชื้อเพลิง หมักเป็นปุ๋ย ข้าวสาลีและมันฝรั่งก็พร้อมเก็บในช่วงนี้เช่นกัน พืชที่ปลูกช่วงนี้คือ ข้าวโพด โดยปลูกในที่นา หรือปลูกในที่ดินที่ปลูกมัสตาร์ด

เดือนเมษายน อากาศร้อน งานเก็บเกี่ยวเสร็จสิ้น โรงสีเมล็ดมัสตาร์ดสีเมล็ดเพื่อทำน้ำมัน งานปลูกข้าวโพดยังมีอยู่ ชาวไร่ถอนหญ้าในไร่ข้าวโพด

เดือนพฤษภาคม ฤดูมรสุมเริ่มมาเยือนพร้อมกับการหว่านกล้าทั้งข้าวเจ้า แม้ว่าฝนตกแต่อากาศยังคงร้อนอบอ้าว

เดือนมิถุนายน ดูแลต้นข้าวอ่อน ส่วนแปลงผักในบ้านจะลงเมล็ดผักทองและผักเขียว

เดือนกรกฎาคม ทอยเอากล้าข้าวไปปลูกในนา เก็บเกี่ยวข้าวโพด บางบ้านเริ่มปลูกมัสตาร์ด ช่วงนี้เด็กๆ จะได้กินข้าวโพดปิ้งสดๆ จากไร่ ตามถนนหนทางทั้งในเมืองและตลาดในชนบทจะมีแม่ค้าปิ้งข้าวโพดสดๆ บนเตาถ่านขาย

เดือนสิงหาคม จับศัตรูพืชและใส่ปุ๋ยในนาข้าว เก็บข้าวโพด นำข้าวโพดทั้งเปลือกมาแขวนไว้บนที่สูงเพื่อให้แห้งสนิท โดยชาวบ้านจะปักเสาสองต้นไว้ที่ลานบ้าน แล้วแขวนข้าวโพดไว้รอบจนแห้งแข็งในช่วงฤดูหนาว จึงนำมาแกะเมล็ดไม่เป็นแป้ง หรือคั่วเป็นข้าวโพดคั่ว

เดือนกันยายน ข้าวเริ่มออกรวง ปลูกมัสตาร์ด เดือนนี้เป็นเดือนแห่งการฉลองเทศกาลดัส (Dasain) หรือทศคาบูชา ซึ่งยาวนานถึง 10 วัน เป็นเทศกาลสำคัญสุดของชาวฮินดูในรอบปี ทุกคนในครอบครัวจะประกอบพิธีบูชาเจ้าแม่ทศคาร่วมกัน ผู้คนจะหยุดกิจกรรมประจำวันประมาณเจ็ดถึงสิบวันเพื่อฉลองเทศกาลดังกล่าว

เดือนตุลาคม ปลูกหัวผักกาดและแครอท

เดือนพฤศจิกายน อากาศเริ่มหนาว มัสตาร์ดเริ่มผลิดอก พักทองกับฟักเขียวแก่ได้ที่ แต่ชาวบ้านมักจะปล่อยให้ชั่วแห้งคาต้นพร้อมกับปล่อยให้ผลตากแห้งอยู่บนพื้นดินหรือหลังคาโดยไม่เก็บเกี่ยว ถึงปลายเดือนได้เวลาเก็บข้าว ปลูกข้าวสาลี

เดือนธันวาคม ลำเลียงข้าวกลับบ้าน นวดและฝัดข้าว มัสตาร์ดบานออกดอกเหลืองลอมมั่วทุ่ง ปลูกมันฝรั่ง

เห็นได้ว่า ข้าวเจ้า ข้าวสาลี มัสตาร์ด ข้าวโพดและมันฝรั่งเป็นพืชที่ปลูกตามปฏิทินการเพาะปลูก หัวผักกาดและแครอทปลูกช่วงเริ่มหน้าหนาว ผักกาดเขียว ดอกกะหล่ำ บร็อคโคลี่นั้นจะเติบโตได้ดีในยามอากาศค่อนข้างหนาว พักทองกับฟักเขียวปลูกช่วงมรสุมและแห้งคาต้นมาจนถึงฤดูร้อน ส่วนผักอื่นๆ ที่กินประจำวัน เช่น ชิง, อ้อย, ผักกาดเขียว, ถั่ว ฯลฯ ก็จะถูกตลอดทั้งปี เช่นเดียวกับสัตว์ที่เลี้ยงไว้กินเนื้ออย่างไก่และแพะ ในอดีตชาวบ้านจะไม่ลงมือฆ่าไก่ด้วยตัวเอง โดยจะขายให้คนฆ่าสัตว์ ปัจจุบันเริ่มมีการฆ่าไก่กันเองในบ้าน เช่นเดียวกับเก็บไข่จากไก่ในบ้านมากิน ส่วนสัตว์ใหญ่อย่างวัวและควาย ครอบครัวยินดีมีจุดมุ่งหมายในการเลี้ยง คือใช้งานและให้นมให้ปุยเท่านั้น โดยจะใช้แรงงานจากวัวตัวผู้ ควายทั้งตัวเมียและตัวผู้ ส่วนนม ชาวประคตินครบริโภคจากจากควายเพียงอย่างเดียว

มูลสัตว์ที่ร่วงลงดินระหว่างไถนาทำให้ได้ปุ๋ยธรรมชาติ พบว่าชาวประคตินครแทบจะเสียเงินเพียงร้อยละสองจากรายจ่ายครัวเรือนทั้งหมดในการซื้อปุ๋ยและยาฆ่าแมลง โดยชาวบ้านให้ข้อมูลว่าปุ๋ยส่วนใหญ่ของพวกเขาคือมูลสัตว์ ซึ่งจะทยอยนำไปหว่านในนาเป็นครั้งคราว ส่วนศัตรูพืชที่มีอยู่ เช่น ตั๊กแตน นกหรือแมลงอื่นๆ ไม่ใช่ปัญหาสำคัญ เพราะไม่ได้มีชุมชุม สำหรับฝูงนกนั้น การป้องกันของชาวบ้านมีง่าย ๆ คือใช้หุ่นไล่กาปักในนาหรือให้ไล่

ในระหว่างการทำวิจัย ซึ่งอยู่ในช่วงต้นเดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนกุมภาพันธ์ ตรงกับฤดูหนาวของเนปาล ชาวบ้านในประคตินครเก็บเกี่ยวผลผลิตสูงสุดท้ายของปี คือ ข้าวเจ้าและเมล็ดมัสตาร์ดเสร็จสิ้นแล้ว ส่วนข้าวโพดยังคงพอมีเหลือประปราย ไม่ชุกเหมือนช่วงกลางปี ท้องนาเต็มไปด้วยฟางข้าวที่รอการตัดเอามาสานเป็นเสื่อหรือขายให้พ่อค้าที่มารับซื้อถึงที่ ชาวบ้านบางคนตัดฟางมาฝัดแดดไว้ตามที่ว่างในหมู่บ้าน ผู้วิจัยได้เข้าร่วมกิจกรรมทางการเกษตรกับชาวบ้านคือ นวดข้าว ฝัดข้าว แกะเมล็ดมัสตาร์ด แกะข้าวโพด รีดนมและเก็บผัก

ในการเก็บเกี่ยวข้าว ชาวนาประคตินครใช้มีดลักษณะรูปร่างเหมือนเคียวในการตัดต้นข้าว โดยตัดให้รวงมีความยาวเกือบหนึ่งเมตร เพื่อสะดวกในการฟาดหลังจากนวด แล้วรวบรวมข้าวหลายรวงเข้าด้วยกันโดยมัดด้วยฟาง หลังฝัดแดดไว้ในนาประมาณสองสามวัน ข้าวจะถูกลำเลียงไปเก็บไว้ที่ลานบ้าน ต่อจากนั้นจึงลงมือนวดด้วยการวางมัดข้าวให้ทั่วลาน แล้วเทียมวัวหรือควาย ซึ่งอาจจะมีสี่ตัวหรือมากถึงสิบตัวเข้าเป็นแถวโดยผูกเชือกไว้กับเสาต้นหนึ่งซึ่งเป็นหลักตรงกลางวง มีคนควบคุมแถววัวควายหนึ่งคนโดยจะถือไม้ไล่ตามหลังให้วัวควายเดินวนไปรอบๆ หลักในการ

นวดข้าวนี้ จะสวมตะกร้อครอบปากวัวควายเอาไว้ กันไม่ให้กินฟางหรือรวงข้าวซึ่งจะทำให้เพื่อนร่วมแถวตัวอื่นๆ เสียจังหวะ เมื่อนวดเสร็จแล้วก็จะนำฟางที่เหลือจากที่วัวควายเหยียบมาฟาดข้าวหลายๆ ครั้งกับไถะเตี้ยๆ กลางลานให้เมล็ดข้าวร่วงจนหมดรวง จากนั้นจึงนำข้าวเปลือกเก็บใส่ภาชนะที่สานจากไม้ไผ่หรือป่านจากดินเหนียว เมื่อจะสีเป็นข้าวสารจึงบรรทุกไปโรงสีคราวละคระสอบ

ในกระบวนการเพาะปลูกข้าวตั้งแต่หว่านเมล็ดข้าวเป็นกล้า ย้ายกล้าไปปลูกในนา ดูแลศัตรูพืช จนข้าวออกรวง เก็บเกี่ยว นวด ฟาดข้าว สีจนเสร็จสิ้นกลายเป็นข้าวสารในหม้อนั้น แรงงานสำคัญของเกษตรกรประคตินครคือสมาชิกในครัวเรือนนั่นเอง รองลงมาคือแรงงานจากเพื่อนบ้านที่หมุนเวียนกันมาลงแรง เช่นเดียวกับกับการปลูกมัสตาร์ด ข้าวโพด มันฝรั่ง รวมทั้งเครื่องเทศที่ปลูกกันคราวละมากๆ ซึ่งแรงงานในบ้านไม่พอเช่นกัน ข้อต่างกันระหว่างการปลูกพืชดังกล่าวกับการปลูกข้าวคือ เด็กๆ ลูกหลานเพื่อนบ้านจะเป็นแรงงานมากกว่าผู้ใหญ่ ทั้งนี้เพราะว่าการปลูกและเก็บเกี่ยวข้าวโพด, มัสตาร์ดและมันฝรั่งไม่ได้ใช้ทักษะและความชำนาญมากเท่าการปลูกข้าว ทั้งนี้ ด้วยอาหารคือความมั่นคงของชีวิต ชาวบ้านตลอดจนเด็กเล็กๆ จะรู้จักซื้อพืชพันธุ์ผักต่างๆ วิธีการปลูกตลอดจนถึงการดูแลสัตว์เลี้ยง

การเกษตรของประคตินครมีจุดมุ่งหมายทำกินแต่พอเพียงในครัวเรือน ดังนั้นชาวบ้านจึงยังยึดระบบเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม ใช้วัวและควายในการไถนาและนวดข้าว โดยเทียมแอกและคันไถเช่นเดียวกับในเมืองไทยสมัยที่ยังไม่ได้มีรถไถเดินตามและรถนวดข้าว ส่วนพืชพรรณที่เพาะปลูกมีความหลากหลายตามความต้องการของครอบครัว สัตว์เลี้ยงเช่นควาย วัว แพะ ไก่ที่เลี้ยงไว้ มีจุดมุ่งหมายไว้ใช้งานและความต้องการเนื้อ นมของคนในบ้านและชุมชน การซื้อขายทางการเกษตรที่นี้จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อผลผลิตที่ได้มานั้นเหลือเกินความต้องการ

ดังนั้น ในประคตินครจึงมีรถไถเพียงสามคันเท่านั้น จากการสอบถามเจ้าของรถทั้งสามครอบครัวพบว่า เป็นครอบครัวที่มีที่ดินมากกว่าคนอื่นๆ ในชุมชนและมีลูกหลานมาก จึงต้องการเพิ่มผลผลิตจากผืนดินของตนให้พอเพียงกับความต้องการของคนทั้งบ้าน อีกทั้งวัวและควายที่มีอยู่ไม่สามารถไถนาหรือนวดข้าวได้หมด ต้องจ้างหรือขอแรงจากบ้านอื่นจึงตัดสินใจซื้อรถไถ

ในส่วนของหนี้สินที่เกิดจากการทำการเกษตรนั้น จากการสอบถามชาวบ้านและเจ้าหน้าที่สหกรณ์สนับสนุนการเกษตร พบว่า หนี้สินส่วนใหญ่ของชาวบ้านไม่ได้มาจากภาคเกษตร เช่น การซื้อปุ๋ย หรือเครื่องมืออำนวยความสะดวก หากแต่มาจากการกู้เงินเพื่อปรับปรุงบ้านและซื้อที่ดินทำการเกษตร หากแต่เป็นทีขนาดเล็ก เพื่ออยู่อาศัยและทำการเกษตรภายในครัวเรือน

สำหรับไม้ยืนต้นและพืชสวนอื่นๆ ชาวประคตินครยังไม่ให้ความสนใจนัก พวกเขาให้ความสำคัญกับการผลิตอาหารประจำมื้อมากกว่า เช่น ข้าว มันฝรั่ง ผัก น้ำมัน ไม้ยืนต้นที่มีในบ้านนั้น ชาวบ้านหวังเพียงผลเล็กๆ น้อยๆ และร่มเงา ผลไม้อย่างขนุน ลิ้นจี่ มะม่วง พลัม จึงไม่ได้รับ

การดูแลมากเท่าที่ทำได้ แต่ปัจจุบัน ได้มีเจ้าหน้าที่การเกษตรและเจ้าหน้าที่สหกรณ์เพื่อการเกษตร สนับสนุนการปลูกไม้ยืนต้นมากขึ้น

ส่วนสัตว์เลี้ยง ชาวประคตินครไม่ได้เสียเงินกับการซื้ออาหารสัตว์สำเร็จรูป พวกเขาใช้เศษอาหารและใบไม้ใบหญ้าที่มีอยู่ในครัวเรือนและป่าชุมชนในการเลี้ยงวัว ควาย แพะ ไก่ จะเห็นว่าแทบทุกบ้านในประคตินครมีลอมฟางตั้งอยู่ในบริเวณบ้านเพื่อเป็นอาหารของวัว ควาย ส่วนอาหารของแพะนั้น ชาวบ้านจะตัดใบไม้จากป่าชุมชนแล้วรวบเป็นกำแขวนไว้ในคอก ซึ่งแพะสามารถเงยหน้ากินใบไม้ได้ตลอดเวลา หรือบางครั้งปล่อยให้หากินเองตามละแวกบ้าน นอกจากบ้านแต่ละหลังจะเลี้ยงแพะไว้หลังละตัวสองตัว ชาวบ้านนิยมเลี้ยงไก่เช่นกัน อาหารหลักของไก่คือข้าวเปลือกและเศษอาหาร เป็ดและแกะมีเลี้ยงกันในบ้านของชาวถารูเท่านั้น เช่นเดียวกับหมู ซึ่งมีเลี้ยงเพียงหยิบมือในละแวกบ้านของชาวถารู และชาวครูง

ชาวอินดูในประคตินครไม่นิยมบริโภคสัตว์น้ำ ซึ่งต่างจากชาวถารู โภเต ดาไมและชากีปลา หอยและกุ้งแห้งตัวเล็กๆ ที่มีขายในตลาดนัดจึงมีไว้สำหรับคนบางกลุ่มเท่านั้น ซึ่งสัตว์น้ำสามารถจับได้จากแม่น้ำสามสายที่ไหลรอบหมู่บ้าน โดยเฉพาะในฤดูมรสุม

ความสำคัญของการทำการเกษตรไม่เพียงแต่เป็นเรื่องของปากท้องเท่านั้น ในส่วนของครอบครัว การเกษตรแบบดั้งเดิมที่มีอยู่ในประคตินครเชื่อให้สมาชิกทุกวัยในครอบครัวมีความสัมพันธ์กันมากขึ้น ได้เห็นความสำคัญและตระหนักถึงความมีอยู่ของครอบครัวจากบทบาทหน้าที่ จากการแบ่งงานกันทำ สามี พี่ชายและน้องชายทำงานในทุ่ง ขณะที่ภรรยา พี่สาว น้องสาวทำงานในบ้าน ส่วนสมาชิกรุ่นเล็กอย่างลูกหลานก็ได้รับการถ่ายทอดการทำการเกษตรและสำนึกในผืนดินของปู่ย่าตายายว่าเป็นที่มาของอาหารเลี้ยงคนทั้งบ้านและสัตว์เลี้ยง ซึ่งการเกษตรแผนใหม่ที่อาศัยการว่าจ้างไม่ได้ทำหน้าที่ในส่วนนี้

นอกจากนั้น การทำการเกษตรแบบดั้งเดิมของประคตินครยังช่วยเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในชุมชน ชาวบ้านยังมีการช่วยเหลือ ช่วยกันทำงานในที่นา รวมทั้งแลกเปลี่ยนวัวควายในการนวดข้าวหรือไถนา เช่น หากการนวดข้าวครั้งหนึ่งใช้วัวมากถึงแปดตัว บ้านที่มีวัวหรือควายเพียงสองสามตัวก็จะนำสัตว์เลี้ยงมารวมกันและทยอยนวดข้าวจนหมดทุกบ้าน

สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ระบบเกษตรแบบยังชีพนี้มีความสัมพันธ์กับเทคโนโลยีการผลิตและระบบตลาดน้อยมาก พวกเขาถูกจูงใจให้มีความพอเพียงและพอใจกับวิถีชีวิตเรียบง่ายกับ อาหารที่ผลิตขึ้นเองและผลตอบแทนที่ไม่ได้อยู่ในรูปเงินตรา

ความสัมพันธ์ระหว่างชาวประคตินครกับสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นผ่านการรู้จักและใช้ประโยชน์จากดิน อากาศ ปริมาณ อีกทั้งการรักษาความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวและในชุมชน การสำนึกในบุญคุณของสัตว์เลี้ยงที่ทำงานหนักไม่แพ้เจ้าของด้วยการดูแลเอาใจใส่อย่าง

ดี เป็นสิ่งที่ชาวบ้านยึดมั่นและตระหนักดีว่า คุณค่าเหล่านี้เป็นสิ่งที่จะทำให้พวกเขาดำรงชีวิตอยู่ได้ แม้ว่าโลกภายนอกจะมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร

ข้อสังเกตอย่างหนึ่งจากการที่ผู้วิจัยอยู่ในพื้นที่ นั่นคือ ชาวบ้านตระหนักถึงประโยชน์ของการมีที่ดินเพื่อการผลิตอาหารกินเอง ตัวอย่างที่สามารถสนับสนุนข้อสังเกตนี้คือ คนที่มีที่ดินญาติกับกับผลผลิตจากที่ดินของเขา คนที่มีดินน้อยพูดถึงความไม่พอเพียงของผลผลิตและการต้องจ่ายเงินเพิ่ม ขณะที่ผู้อพยพมาใหม่ที่ได้รับการจัดสรรที่ดินเพียงน้อยนิดนั้น พูดเป็นเสียงเดียวกันว่า ปัญหาของเขา คือไม่มีที่ดินทำกิน ซึ่งพวกเขาต้องการให้ทางรัฐบาลจัดสรรที่ดินทำกินเพียงพอกับความ ต้องการ ซึ่งผู้อพยพเหล่านี้อยู่ในวาระด่ำ มีการศึกษาน้อย อาชีพส่วนใหญ่คือ รับจ้าง

ผู้วิจัยได้เดินทางกลับไปประเทศอินเดียอีกครั้งในเดือนกรกฎาคม 2546 พบว่ามีครูสองสาม คนในประเทศซื้อที่ดินจากชาวบ้านภายในหมู่บ้าน จากการพูดคุย พวกเขาบอกว่า ที่ดินของพวกเขาที่มีอยู่ในปัจจุบันไม่พอจะปลูกข้าว เลี้ยงสัตว์หรือปลูกผักให้เพียงพอความต้องการของครอบครัว พวกเขาเป็นหนี้ร้านค้าในหมู่บ้านด้วยระบบสินเชื่อ นั่นคือ ชื่อน้ำมัน ข้าวสาร เส้นไหม แป้งสาลี สบู่ซักผ้าและสินค้าอื่นๆ จากร้านค้า แล้วชำระเงินเมื่อเงินเดือนออก ทำให้พวกเขาไม่สามารถมีเงินเหลือเก็บได้ในแต่ละเดือน และถ้าเขาเก็บเกี่ยวผลผลิตได้จากที่ดินของเขาเอง เขาจะสามารถประหยัดรายจ่ายไปได้มาก

สำหรับอนาคตของลูกหลาน ชาวชุมชนรุ่นปู่ย่าตายาย และรุ่นพ่อแม่ไม่ถึงร้อยละ 50 ที่ตอบว่า ไม่อยากให้ลูกหลานทำนาทำไร่เป็นหลัก ด้วยเหตุผลส่วนใหญ่คือเป็นงานหนักและลำบาก พวกเขาอยากให้ลูกหลานประกอบอาชีพราชการหรือทำธุรกิจมากกว่า ส่วนอาชีพเกษตรกรรมนั้น ทำเป็นอาชีพเสริม

ส่วนครอบครัวที่อยากให้ลูกหลานยังคงดำรงอาชีพเกษตรกรรมนั้น พวกเขาให้เหตุผลว่า รู้สึกเสียดายที่ดิน ไม่อยากขายให้คนอื่นและไม่อยากให้ทิ้งร้างไว้ อาชีพเกษตรกรรมแม้จะเหนื่อย แต่ก็ยังเป็นอาชีพที่มีเกียรติ มีความสุข ไม่ขึ้นกับใคร ทำมากก็ได้มาก และมีอาหารที่มีประโยชน์กิน

มีคนแก่เฒ่าในชุมชนบางรายแสดงความเป็นห่วงว่า ต่อไปจะไม่มีใครทำการเกษตร เช่นเดียวกับพวกเขา และที่ดินในประเทศอินเดียก็จะกลายเป็นโรงงานอุตสาหกรรมตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจของชาติที่มีนโยบายลงทุนและขยายเขตอุตสาหกรรมในต่อไป ในเมื่อการทำนาทำไร่ นั้นไม่มีรายได้เป็นตัวเงิน แต่คนรุ่นใหม่ช่วงมีรายจ่ายเพิ่มขึ้นมากมาย เช่น ค่าเล่าเรียน ค่าเสื้อผ้า หรือ ข้าวของใหม่ๆ เช่น เครื่องสำอาง เทปเพลง

จริงอยู่ว่าอาชีพของชาวประเทศอินเดียคือเกษตรกร การทำเกษตรแบบดั้งเดิมและความสามารถในการพึ่งพาตนเองด้านอาหารทำให้ดูเหมือนว่าประเทศอินเดียเป็นชุมชนในฝัน แต่ขณะเดียวกันยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป ค่านิยมก็เปลี่ยนตาม เด็กรุ่นใหม่ต้องการไปเรียนโรงเรียนและเรียนในชั้นสูงขึ้น ซึ่งอาศัยเงินเป็นปัจจัยหลัก การทำเกษตรเพื่อยังชีพอย่างเดียวจึงไม่เพียงพอ

ทางออกของชาวบ้านจึงเป็นการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม, ค้าขายและอาชีพอื่นๆ ที่มีค่าตอบแทนเป็นตัวเงิน แนวโน้มอาชีพของชาวประคตินครรุ่นหลังจึงเริ่มเบี่ยงเบนไปจากการทำการเกษตรกรรมเพื่อยังชีพเพียงอย่างเดียว โดยแต่มีความสัมพันธ์กับค่านิยมและการศึกษาที่เข้ามาในหมู่บ้าน อีกทั้งผู้ที่ทำการเกษตรแต่อย่างเดียวยังเริ่มมองหาอาชีพเสริมเพื่อผลตอบแทนที่เป็นตัวเงิน เช่น รับจ้าง ค้าขาย ขับรถ เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม ที่ดินและการผลิตอาหารเองยังเป็นคุณค่าที่ชาวประคตินครให้ความสำคัญไม่เปลี่ยนแปลง

บทที่ 7

การสาธารณสุข : บุญคุณแห่งสมุนไพรและพลังใจ

โดยพื้นฐานแล้ว ไม่ว่าผู้คนมุมใดของโลกมีวิถีคิดคล้ายคลึงกันเกี่ยวกับสาเหตุของโรคภัยไข้เจ็บ นั่นก็คือ โรคภัยไข้เจ็บเกิดจากพลังอำนาจบางอย่างที่เป็นพื้นฐานของความเชื่อและการจัดรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม อำนาจที่ก่อให้เกิดความเจ็บป่วยจึงแบ่งได้ออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ อำนาจตามธรรมชาติและอำนาจเหนือธรรมชาติ ดังนั้นในยุคก่อนความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทางการแพทย์ ผู้คนจึงใช้พิธีกรรมและพลังจิตควบคู่ไปกับสมุนไพรที่หาได้ในการบำบัดความเจ็บไข้

ในยุคเริ่มต้นการก่อตั้งชุมชนประคตินคร โรคภัยไข้เจ็บของผู้คนในชุมชนพึ่งพาการรักษาด้วยพิธีกรรม เวทมนต์คาถาตามแนวคิดของการใช้พลังจิตและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติ ทั้งนี้ เพราะความก้าวหน้าทางสาธารณสุขที่ยังมีอยู่จำกัดด้วยระยะทางจากเมืองและการศึกษาของผู้คนในชุมชน

หมอผีหรือผากรี (jhankri) จึงเป็นผู้รักษาอาการป่วยไข้โดยการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ควบคู่กันไปกับทำให้ยาสมุนไพร พิธีกรรมได้ก่อให้เกิดความมั่นคงทางจิตใจแก่ผู้ป่วยและคนใกล้ชิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนที่ขาดแคลนแพทย์ และห่างไกลความช่วยเหลือด้านสุขภาพอนามัยจากรัฐ

ปัจจุบัน แม้ว่าไม่มีผากรีหรือหมอผีในชุมชนประคตินคร มีเพียงคนทำพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ และดูดวงชะตาราศีเล็กๆ น้อยๆ แต่ภูมิปัญญาด้านสมุนไพรและแนวคิดด้านพลังใจยังคงสืบทอดมาจนถึงทุกวันนี้ เพราะประคตินครตั้งอยู่ในพื้นที่ที่ตอไร่ซึ่งเป็นเขตร้อน และมีความหลากหลายทางพืชพรรณที่ให้สรรพคุณทางเภสัช

หมอยาสมุนไพรหรือไวทยา (vaidya) ของประคตินครมีอยู่ด้วยกัน 3 คน (โดยในช่วง 3 เดือนของการทำวิจัย หมอยา 2 รายได้เดินทางออกนอกพื้นที่) ซึ่งทั้งสามท่านได้สืบทอดสายความรู้สมุนไพรมาจากบรรพบุรุษ และมีความมุ่งหมายจะสืบทอดความรู้ต่อไปยังลูกๆ โดยเฉพาะลูกชาย ซึ่งสำหรับหมอยาชาวประคตินคร “สมุนไพร” หรือชรพุตติ (jariputti) นั้นไม่เพียงแค่พืช สัตว์ แร่ธาตุต่างๆ จากป่าเขาเท่านั้น แต่ผักหญ้า ต้นไม้ เครื่องเทศ และอาหารต่างๆ ในครัวเรือนก็ถือเป็นสมุนไพรด้วย เพราะมีคุณสมบัติทางยาได้เช่นกัน

ความเจ็บป่วยของชาวประคตินครไม่ซับซ้อนนัก ส่วนใหญ่เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาล เช่น มีอาการของไข้หวัด ปวดหัว ปวดเมื่อยตามร่างกายและท้องอืดท้องเฟ้อในฤดูหนาว และมรสุม ส่วนในฤดูร้อนจะมีอาการร้อนในและโรคที่เกี่ยวกับระบบทางเดินอาหาร ความแข็งแรงของร่างกายและโรคภัยไข้เจ็บเป็นผลมาจากการดำรงชีวิตที่เรียบง่ายของชาวบ้าน การทำงานหนัก

กลางแจ้งคือการออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ การรับประทานอาหารง่าย ๆ ด้วยผักและเนื้อที่ผลิตเองในชุมชน ไม่เร่งรีบและเคร่งเครียดเหมือนเมืองใหญ่

ในปัจจุบันที่มีถนนและมีการติดต่อสื่อสารกับโลกภายนอก สามารถแบ่งการบำบัดรักษาโรคภัยไข้เจ็บของชาวประคตินครออกเป็น 3 กลุ่ม นั่นคือ กลุ่มที่หนึ่งจะเดินทางไปร้านขายยาแผนปัจจุบันในตลาดที่มีอยู่สองร้าน บอกเล่าอาการป่วยไข้และซื้อยาจากคนขาย กลุ่มที่สองเดินทางไปสถานีอนามัยซึ่งอยู่ห่างจากชุมชนออกไปประมาณห้ากิโลเมตร ปรึกษากับเจ้าหน้าที่และรับยา ซึ่งชาวบ้านเล่าว่า มักจะได้รับเพียงยาแก้ปวดธรรมดาหรือยาบำรุงเท่านั้น ส่วนกลุ่มสุดท้ายจะเดินทางไปบ้านหมอยา หรือถึงความป่วยไข้ และจ่ายเงินค่ารักษาในอัตราประมาณ 25 – 300 รูปี (ประมาณ 15 – 180 บาท) ตามอาการและความยากง่ายของการจัดหาและปรุงยา

ส่วนกรรมวิธีในการเยียวยาความป่วยไข้ แม้ที่สุดแล้ว คือ การจ่ายยาเพื่อบรรเทาและรักษาเช่นกันทั้งสามกลุ่ม แต่ในการรักษาด้วยสมุนไพร ผู้ป่วยจะเดินทางไปบ้านหมออย่างง่าย ๆ ไม่มีพิธีรีตอง ต่างจากการเดินทางไปตลาดหรือสถานีอนามัย ซึ่งชาวบ้านมักจะเปลี่ยนเสื้อผ้าให้ดูเป็นทางการขึ้นและพูดจาเป็นการงานเป็นงาน หากการพบหมอยาที่การรักษามีความเป็นกันเอง หมอยาจะให้ภรรยาหรือลูกสาวก่อไฟต้มน้ำเลียงผู้มาเยือนตามธรรมเนียมของคนท้องถิ่น สอบถามทุกข์สุขก่อนถามอาการ ขณะเดียวกันนั้น ครอบครัวหมอยา เพื่อนบ้าน และเด็กๆ ก็จะมาร่วมวงสนทนาด้วย ระหว่างจิบชาาก็จะสนทนาถึงสาเหตุและวิธีการรักษา อาหารที่แสดงต่ออาการรวมทั้งการดูแลสุขภาพสำหรับคนที่ไม่ได้เจ็บป่วยในช่วงเวลานั้นๆ

ระหว่างบทสนทนาและการอยู่ท่ามกลางวงล้อมของครอบครัวหมอยา เพื่อนบ้านและเด็กๆ ทำให้ผู้ป่วยและชาวชุมชนรู้สึกได้ว่า ความเจ็บไข้ได้ป่วยไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องส่วนตัว หากแต่เป็นเรื่องของส่วนรวมที่จะห่วงใย ดูแลทุกข์สุขของผู้ป่วยด้วย อีกทั้งความเป็นกันเองและใกล้ชิดกับชาวชุมชนอื่นๆ ของผู้ป่วยมีส่วนให้ผู้ป่วยรับรู้ได้ว่า ความเจ็บป่วยของตนเป็นเรื่องธรรมดาสามัญและไม่ได้ถูกทอดทิ้งจากครอบครัวหรือสังคมแต่อย่างใด

แม้ว่าปัจจุบันจะไม่มีประกอบพิธีทางไสยศาสตร์ควบคู่ไปกับการจ่ายยาอีกต่อไปหรือหากมีก็เพียงน้อยนิด แต่ด้วยพื้นฐานความศรัทธาในศาสนาฮินดูที่เชื่อว่าเทพเจ้าประทานและสถิตอยู่ในทุกสิ่ง ซึ่งช่วยให้ผู้ป่วยมีกำลังใจหายจากอาการเจ็บป่วยเร็ววัน หมอยาจึงมีพิธีกรรมเล็กๆ น้อยๆ เช่น สวดภาวนาหรือให้ผู้ป่วยทำพิธีบูชาต่างๆ เช่น งดเว้นเนื้อสัตว์ หรือบูชาเทพเจ้า ส่วนตัวหมอยาเองก็มีพิธีเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตัวเองด้วย เช่น ทำพิธีบูชาเทวีกาลิ (Devi Kali) และเทพเจ้าแห่งภูเขาศรีที่ประทานสมุนไพรและคุ้มครองขณะเดินป่าเก็บสมุนไพร โดยจะทำพิธีทั้งครอบครัวด้วยการถวายดอกไม้ ผงสีแดง ข้าวตอกและสวดภาวนาในรุ่งเช้าของวันเดินทางเข้าป่า

การรักษาด้วยยาสมุนไพรจึงไม่ใช่เรื่องของหมอกับคนไข้เท่านั้น แต่ยังเป็นเรื่องของชุมชนและความศรัทธาในศาสนา อีกทั้งยังเป็นการรักษาที่เยียวยาทั้งร่างกายและจิตใจควบคู่กันไป

ส่วนใหญ่หมอยาได้สมุนไพรจากป่าชุมชนที่ตั้งอยู่ทางตอนใต้และบริเวณภูเขาแถบเมืองลัมจูในจังหวัดลุมพินี (ห่างจากชุมชนประมาณ 15 กิโลเมตร) โดยออกเดินทางเข้าป่าประมาณเดือนละ 2-3 ครั้ง นอกจากนั้น ยังมีสมุนไพรบางชนิดที่ปลูกไว้ใช้งานเองในบริเวณบ้าน

ไม่เพียงแต่หมอยาจะใช้สมุนไพรในชุมชนเท่านั้น ยังได้นำสมุนไพรส่วนหนึ่งส่งขายยังร้านยาแผนโบราณในกรุงการุญมาณฑุและแลกเปลี่ยนสมุนไพรจากพื้นที่อื่นๆ ในชมรมหมอยาสมุนไพรแห่งจิตวัน ซึ่งเป็นกลุ่มหมอยาสมุนไพรในเขตตอไร ก่อตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ ข้อมูลข่าวสาร รวมทั้งส่งเสริมให้สมุนไพรเป็นการแพทย์ทางเลือกเพื่อการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาด้านสาธารณสุขในตอไรและระดับประเทศ

ทุกวันนี้ การรวมกลุ่มของหมอยาสมุนไพร การส่งเสริมการแพทย์ทางเลือกของรัฐบาลและองค์กรพัฒนาเอกชน รวมทั้งการสร้างจิตสำนึกเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นของเยาวชนเป็นการต่อสู้อย่างเงียบๆ กับการมาถึงของถนน โทรศัพท์ และคนหนุ่มสาวที่เดินทางไปเมืองใหญ่และอินเดีย คำนิยมการใช้ยาจากอินเดียและจีน ซึ่งดำเนินการอุตสาหกรรมผลิตยาอย่างเป็นล่ำเป็นสัน แม้เพียงบำบัดอาการป่วยไข้เล็กๆ น้อยๆ ซึ่งค่านิยมดังกล่าวเกิดขึ้นทั่วประเทศไม่เพียงแต่ในพื้นที่ประเทศตอไรเท่านั้น ซึ่งค่านิยมใหม่นี้ส่งผลให้ความหวังใจในการรักษาอาการป่วยไข้เริ่มสั่นคลอน

“ยาที่นำเข้ามาจากจีนและอินเดียราคาถูกกว่ายาที่ผลิตในยุโรปหรืออเมริกา บางทีก็หมดอายุแล้ว แถมยังมีสารเคมี ส่วนยาที่นำเข้ามาจากจีนและอินเดีย ราคาถูกแต่คุณภาพไม่ดีนัก” วินธ ใจศรี ครูสอนภาษาอังกฤษของโรงเรียนประจำหมู่บ้านให้ความเห็นเรื่องยาซึ่งอธิบายถึงแนวโน้มยาสมุนไพรในชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งครอบครัวของเขาพึ่งยาแผนปัจจุบันมากกว่าสมุนไพร “แม้เราจะยอมรับว่า ยาสมุนไพรไม่เกิดพิษกับร่างกาย เราก็ไม่แน่ใจในประสิทธิภาพของมันนัก”

ความเห็นของวินธเป็นตัวอย่างความเชื่อมั่นต่อยาสมุนไพรของประชาชนชาวเนปาลได้เป็นอย่างดี อาจเป็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมส่งผลต่อความซับซ้อนและสาเหตุหลากหลายของโรคภัย ซึ่งความก้าวหน้าของการคิดค้นสรรพคุณของสมุนไพรไม่สามารถตามทัน อีกทั้งอิทธิพลของการโฆษณาประชาสัมพันธ์ ซึ่งมีส่วนลดทอนความเชื่อถือในตัวยาสมุนไพรของหมอยาเล็กๆ คนหนึ่ง การดำรงอยู่ของภูมิปัญญาด้านเภสัชและพลังจิตของหมอยาสมุนไพรท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ที่แทรกซึมไปทั่วทุกมุมโลกแม้แต่พื้นที่เล็กๆ อย่างชุมชนประเทศตอไรจึงเป็นเรื่องที่ต้องขบคิดและทำการค้นคว้าต่อไป

บทที่ 8

อาหารและการบริโภค : วัฒนธรรมที่ซ่อนอยู่ในรสชาติ

ไม่ต่างจากมุมอื่นๆ ของโลกที่ส่วนใหญ่แล้ว พื้นปลูกอาหารในบ้านเป็นมุมของผู้หญิง และดูเหมือนว่าพื้นที่ที่มุมนี้ของบ้านในประเพณีคนจะเป็นโลกของผู้หญิงโดยเฉพาะ แม้ว่าจะไม่มีกฎเกณฑ์หรือจารีตใดๆ ห้ามไม่ให้ผู้ชายเข้าครัวก็ตาม

ในขณะที่ผู้ชายทำงานหนักในทุ่ง ผู้หญิงเป็นผู้รับผิดชอบงานบ้าน เลี้ยงสัตว์ เก็บเกี่ยว รวมทั้งบริหารพื้นที่ที่มีอยู่ในบริเวณบ้านให้เป็นประโยชน์ด้วยการปลูกพืชผัก ผลไม้และเครื่องเทศ เพื่อเป็นอาหารแก่คนทั้งบ้าน พื้นที่การทำงานของผู้หญิงจึงจำกัดแค่บริเวณบ้าน ไร่นาและป่าชุมชน ขณะที่ผู้ชายไม่มีเส้นขอบเขตพื้นที่ทำงาน แต่สำหรับชาวประเพณีคน นี่คือการแบ่งหน้าที่อย่างลงตัวตามบทบาททางเพศ กลับมา ครมา แม่บ้านชาวประเพณีคนคือตัวแทนความภูมิใจของผู้หญิงจากห้องครัวเมื่อกล่าวว่า “ผู้หญิงคือผู้สร้างความแข็งแรงและสุขภาพดีแก่สมาชิกทุกคนในครอบครัว”

นอกเหนือจากความสัมพันธ์ของการเป็นผู้ให้สิ่งดี ๆ แก่สมาชิกครอบครัว ความภูมิใจของผู้หญิงประเพณีคนและผู้หญิงเนปาลยังมาจากการเป็นผู้ครอบครองพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของบ้าน เพราะในความเชื่อของศาสนาฮินดู ห้องครัวคือที่ที่ศักดิ์สิทธิ์และสำคัญที่สุด ทั้งนี้ ความศักดิ์สิทธิ์ของห้องครัวคือ เป็นที่ที่มี “ไฟ” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งการชำระล้างและการทำลายล้าง อีกนัยหนึ่ง ห้องครัวเป็นสัญลักษณ์ของความเป็น “ครอบครัว” หรือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (consensus) ของครอบครัวนั้นๆ ดังนั้น ในบ้านหลังหนึ่งของชาวเนปาล ไม่ว่าจะมีความเชื่อหรือศรัทธาใดก็ตาม หรือมีครอบครัวเล็กหลายครอบครัวซ้อนกันอยู่ในความเป็นครอบครัวใหญ่ (เช่น มีครอบครัวของลูกชายคนโต, ครอบครัวของลูกชายคนเล็ก, ครอบครัวของอาอยู่รวมกัน) แต่ในบ้านจะมีห้องครัวเพียงห้องเดียวเท่านั้น การมีครัวแยกออกไป หมายถึง ความแตกแยก ความไม่ปรองดองกันของเครือญาติพี่น้องที่อาศัยอยู่ในหลังคาเดียวกัน

แต่บทบาทของผู้หญิงไม่เพียงจำกัดอยู่ในครัวเท่านั้น นอกจากการดูแลอาหารการกินของสมาชิกในครัวเรือนแล้ว บทบาทของผู้หญิงยังแผ่ขยายมาถึงเศรษฐกิจของบ้านและชุมชนด้วย จากการผลิตและจำหน่ายอาหารรวมทั้งสินค้าอื่นๆ ในตลาดนัด ตลาดกลางหมู่บ้าน และร้านค้าเล็กๆ ซึ่งพวกเขาเป็นเจ้าของด้วย

จากการสอบถามแม่บ้านชาวประเพณีคนจำนวน 60 หลังคาเรือน พบว่ารายจ่ายส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน หดเปลี่ยนไปกับเครื่องอุปโภคบริโภคที่ผลิตเองไม่ได้ในท้องถิ่น เช่น สับปะรดผ่า, ไม้ขีดไฟ, สบู่ก้อนและยาสระผม ในส่วนของอาหารนั้น แม่บ้านจ่ายเงินไปกับเกลือ น้ำตาล ใบชา ถั่วและเครื่องเทศบางชนิดมากที่สุด ทั้งนี้ แม่บ้านจากครอบครัวที่ไม่มีที่ดินทำกิน

หรือมีที่ดินไม่มากนัก จะต้องจ่ายเงินไปกับข้าวสารและน้ำมันพืชเพิ่มอีกด้วย (ชาวประคตินครใช้น้ำมันจากเมล็ดมัสตาร์ด) รวมทั้งพืชผักบางอย่างด้วย ส่วนเชื้อเพลิงนั้นเก็บหาได้เป็นประจำจากป่าชุมชนยกเว้นในฤดูมรสุม แต่ไม่ว่าที่ดินอันเป็นที่ตั้งของบ้านจะเล็กแคบสักเท่าใด แม่บ้านประคตินครจะพยายามใช้พื้นที่เหล่านั้นให้เป็นประโยชน์ด้วยการปลูกผักสวนครัว เช่น ผักชี ถั่วซึ่งต้องการเพียงเสาหรือหลังคาไว้เลื้อยเกาะ หัวผักกาดสองสามต้น มะเขือเทศหรือผักกาดเขียว เพราะสำหรับแม่บ้านประคตินครแล้ว สวนครัวเล็กๆ น้อยๆ หมายถึงการประหยัดเงินได้จำนวนหนึ่ง

และสำหรับผู้ที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง โดยเฉพาะเจ้าของที่ดินรายใหญ่แล้ว พวกเขาสามารถพึ่งพาตนเองในเรื่องของอาหารด้วยการปลูกข้าว มัสตาร์ด ข้าวโพด ถั่วและพืชผักอื่นๆ พร้อมกันนั้นก็เลี้ยงไก่ แพะ และวัว ควายไปด้วย ผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคในครัวเรือนจะขายกันในละแวกบ้านหรือนำไปขายที่ตลาดนัดที่มีสัปดาห์ละหนึ่งครั้ง

ตลาดนัดเป็นศูนย์กลางแลกเปลี่ยนมากกว่าเป็นที่ซื้อขาย ขณะที่แม่บ้านชาวประคตินครซื้อหม้ออะลูมิเนียม ผ้าและเครื่องเทศ พ่อค้าจากถิ่นอื่นก็ซื้อผักสดหรือน้ำมันมัสตาร์ดของท้องถิ่นตอบแทน ส่วนตลาดกลางหมู่บ้านเป็นเหมือนที่พิเศษที่เชื่อมเมืองเข้ากับหมู่บ้าน ได้รับฟังข้อมูลข่าวสารใหม่ๆ จากร้านขายยาที่ให้บริการโทรศัพท์ด้วย ถกเถียงเรื่องการเมืองในร้านน้ำชาและหาซื้อสินค้าจากเมือง เช่น แผ่นจอบ เครื่องเขียนหรือสีทาบ้าน ขณะเดียวกัน ร้านค้าย่อยที่มีผักผลไม้เล็กๆ น้อยๆ วางขาย พร้อมกับบะหมี่สำเร็จรูปและขนมกรุบกรอบเป็นที่โปรดปรานของเด็กๆ มากกว่าแม่บ้าน เพราะราคาพืชผักที่สูงกว่าตลาดนัด และไม่สดเท่าที่ควรทำให้กิจการร้านค้าในหมู่บ้านไม่ประสบความสำเร็จนัก ความแตกต่างของสินค้าและพฤติกรรมการซื้อขายทำให้ผู้ชายมักจับกลุ่มกันในตลาด ขณะที่ตลาดนัดเป็นที่ทางของผู้หญิง ส่วนร้านค้าปลีกเป็นที่พิเศษสำหรับเด็กๆ

นอกจากนั้น ตลาดยังทำหน้าที่เป็นสถานที่เพื่อการพบปะเจอะเจอกันระหว่างหนุ่มสาวในหมู่บ้าน ในชุมชนที่ยังยึดมั่นและให้ความสำคัญยิ่งกับการมีชีวิตร่วมกัน แต่คงความเข้มงวดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงผู้ชาย การไปตลาดแต่ละครั้งของชายหนุ่มและหญิงสาว จึงไม่ใช่เพียงการไปซื้อของ แต่ยังมีโอกาสพบเพื่อนต่างเพศที่ต้องใจด้วย และสำหรับหญิงสาวชาวประคตินคร "การไปตลาด" จึงมักไปกันเป็นกลุ่ม รวมทั้งเปลี่ยนเครื่องแต่งกาย หวีผม แต่งหน้าให้ดูดีกว่าเดิม

ตลาดนัดของประคตินครคึกคักตั้งแต่รุ่งเช้าจนถึงยามพลบ คนซื้อคนขายส่วนใหญ่เป็นคนในท้องถิ่น ส่วนพ่อค้าแม่ค้าที่มาจากถิ่นอื่นไม่กี่รายนั้นคุ้นเคยกับชาวบ้านเป็นอย่างดี พืชผักที่วางขายบนพื้นดินมาจากไร่นาตามฤดูกาล โดยจะเป็นพันธุ์ที่แตกต่างจากของชาวบ้าน เช่น มะเขือเทศ มันฝรั่ง กะหล่ำปลี บร็อคโคลี่ บวบ ถั่วต่างๆ หัวหอม พริกหวาน เป็นต้น เครื่องเทศหรือมาซาลา (masala) ซึ่งเป็นส่วนประกอบหลักของอาหารเนปาล เช่น กานพลู ผงขมิ้น ยี่ห่วย พริกไทย บรรจุในกระสอบ คนขายจะใช้กระป๋องนมเป็นเครื่องตวง ผลไม้ในฤดูหนาวคือส้มสีทองผลเล็ก ๆ กับกล้วยยืนพื้น พร้อมมีขนมหวานสองสามชนิดและของขบเคี้ยวเช่น ถั่วคั่วกับข้าวพองปรุณรส

ส่วนเนื้อและนมไม่มีขายในตลาดนัด เพราะมีร้านขายเนื้อในหมู่บ้านอยู่แล้ว นมนั้นมีขายแต่เช้าตรู่ตามบ้านที่มีควายหลายตัว นอกจากนั้นยังมีสินค้าอื่นๆ เช่น เมล็ดพันธุ์ผัก ใบชา น้ำตาล ผักดอง สบู่ซักผ้า ซึ่งราคาสินค้าทุกอย่างต่ำกว่าปกติที่ขายกันในตลาดหรือร้านค้าปลีก แถมยังต่อรองได้ตามชอบ

ตลาดของประจวบคีรีขันธ์ไม่ว่าจะเป็นตลาดกลางหมู่บ้าน ร้านค้าเล็กๆ และตลาดนัดจึงไม่ได้ทำหน้าที่เพียงศูนย์รวมสินค้าอุปโภคบริโภคเท่านั้น หากยังเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นแลกเปลี่ยนกันซื้อสินค้าหรือแนะนำเคล็ดลับและสูตรอาหารใหม่ๆ รวมทั้งถ่ายทอดวิชาการครัวผ่านแม่สู่ลูกสาว และที่น่าสนใจคือความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างวรรณะ ต่างเผ่าพันธุ์ผ่านกลไกการตลาด เช่น การอุดหนุนสินค้า การว่าจ้างทำอาหารบางอย่าง เช่น หน่อไม้ดอง ผักแห้ง เป็นต้น

ในการไปตลาดนัดครั้งหนึ่งๆ ของแม่บ้านประจวบคีรีขันธ์ พวกเขาจะซื้อสินค้าเพียงพอต่อการใช้ในช่วงสัปดาห์หนึ่งๆ วัฒนธรรมสะสมอาหารมีเพียงการถนอมอาหารเท่านั้น ส่วนตู้เย็นเป็นสินค้าแปลกใหม่ที่ยังไม่มีใครมองเห็นความสำคัญ นอกจากร้านขายน้ำชาที่ต้องเก็บนมสดไว้ในที่เย็นจัด โดยแม่บ้านคนหนึ่งให้ความเห็นว่า “พวกเราไม่มีเงิน และคิดไม่ออกว่าจะเอาอะไรแช่ ผักก็ได้อยู่บนดิน นมสดก็มีให้กินทุกวัน ส่วนเนื้อเราก็กินนานๆ ครั้ง”

อาหารของชาวประจวบคีรีขันธ์จึงถูกปากคนกินอยู่เสมอด้วยความสดใหม่ของพืชผัก กรรมวิธีการปรุงเรียบง่ายที่ให้รสชาติเดิมของอาหารด้วยเครื่องปรุงหลักคือเกลือและเครื่องเทศ พร้อมกับบรศมือคนปรุงที่ใส่ทั้งความตั้งใจและสำนึกในหน้าที่ที่เป็นผู้ดูแลความเป็นอยู่ของสมาชิกทุกคนในครอบครัว

งานหุงหาอาหารในประจวบคีรีขันธ์ไม่ต่างจากพื้นที่อื่นๆ ทิวของเนปาลนั่นคือ เริ่มต้นตั้งแต่เช้ามีด มือแรกของวันคือ เจีย (chiya) หรือชาเนปาลกับนมและมาซาลา (เครื่องเทศ) ชาช่วยให้ร่างกายตื่นเต็มที่ เครื่องเทศสร้างความอบอุ่นให้ร่างกาย ส่วนนมให้พลังงานสำหรับแรงงานที่เสียไปกับการตักน้ำ ทำความสะอาดบ้านและงานในทุ่ง มือต่อมาหรือมือเที่ยงเริ่มที่สับไม้งาเข้าประกอบไปด้วย บาตร (ข้าว), ดาล (แกงถั่ว) และตอร์การ์ (แกงผัก) โดยมีอะจาตหรือจัตนีเพิ่มรสชาติความเปรี้ยวและเผ็ด ตามมาด้วยมือบ่าย เป็นอาหารว่างมือเบาๆ ประกอบด้วยข้าวเม่าหรือข้าวพองและชา ส่วนมือเย็นล่าช้าถึงสองหรือสามทุ่ม ซึ่งเป็นเวลาที่สมาชิกทุกคนในครอบครัวกลับจากท้องทุ่ง แม้ว่าจะใช้แรงงานมาทั้งวัน แต่อาหารมือเย็นของประจวบคีรีขันธ์กลับเป็นอาหารเบาๆ ประกอบด้วยโรตีสีแผ่นแบนๆ พร้อมผัดผักหนึ่งจานและจัตนี ซึ่งชาวบ้านให้ข้อมูลว่า โรตีย่อยง่ายและทำให้การนอนหลับพักผ่อนเป็นไปอย่างสบาย เนื่องจากกระเพาะไม่ต้องทำงานหนัก

อาหารง่ายๆ แต่ละมื้อของชาวประคตินครนั้นจะกินพอประมาณ ไม่อึดมากเกินไปจนแน่นท้อง แต่จะปล่อยให้ส่วนหนึ่งในท้องว่าง ซึ่งระบบย่อยอาหารจะทำงานได้ดีขึ้น¹

ข้าว โรตีสี ดาล ตอร์การีและชาเป็นอาหารหลักของชาวประคตินครและตอไรซึ่งกินกันอยู่ทุกเมื่อเชิวัน ถั่วทั้งชนิดฝักสดและเมล็ดแห้ง ผักกาดเขียว มันฝรั่ง แป้งสาลีและเครื่องเทศเช่น ขิง กระเทียม หอม ลูกกระวาน ยี่หระ คือส่วนประกอบเย็นพื้น โดยมีพืชผักอื่นๆ หมุนเวียนกันไปตามฤดูกาล ส่วนเนื้อสัตว์นั้นนิยมกินกันในโอกาสสำคัญ ในรายละเอียดของการครัว การปรุงและการเลือกเครื่องปรุงสอดคล้องกับความเชื่อในศาสนาฮินดู โดยแฝงสุขภาพดีที่มาจากความสมดุลระหว่างร่างกายและจิตใจ

ตามความเชื่อของศาสนาฮินดู อาหารแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะตามคุณสมบัติและปริมาณของอาหารนั้นๆ คือ อย่างแรกคือ สัตวิก (sattvic) ซึ่งเปรียบได้กับอาหารของนักพรต ซึ่งเป็นอาหารบริสุทธิ์ ให้รสนุ่มนวล สร้างความสงบและยกระดับความรู้แจ้ง ซึ่งได้แก่พืชต่างๆ ที่เติบโตเหนือระดับพื้นดินและรสไม่จัด อย่างที่สองคือราจาสิก (rajasic) เป็นอาหารของกษัตริย์หรือทหาร มีคุณสมบัติให้กำลังวังชา และความตื่นตัวทั้งร่างกายและจิตใจ เช่น เนื้อแพะ ไก่และไข่ รวมทั้งอาหารที่มีรสจัดทุกชนิด ส่วนอาหารอย่างที่สองคือ ทามาสิก (tamasic) หรืออาหารของภูตผีและยักษ์ ซึ่งจะเป็นลักษณะของความเฉื่อยชา ซลาดเขลา และขาดการควบคุมตัวเอง อาหารในกลุ่มนี้มักจะเป็นพืชที่เติบโตในดินเนื้อสัตว์ใหญ่ รวมทั้งอาหารหมักดองและเหล้า²

ชาวฮินดูทั่วไปเชื่อว่าอาหารแต่ละอย่างที่กินเข้าไปจะส่งผลถึงอารมณ์และพฤติกรรมของคนกิน และคนทุกคนก็ไม่สามารถจะเป็นนักพรตหรือกษัตริย์ได้ อีกทั้งอาหารแต่ละชนิดก็มีคุณสมบัติปะปนกัน เช่น กระเทียมเป็นได้ทั้งราจาสิกและทามาสิก ดังนั้นในการปรุงอาหาร ชาวฮินดูจะเลือกส่วนผสมต่างๆ เพื่อให้สมดุลกันตามลักษณะของส่วนประกอบอาหารนั้นๆ รวมทั้งเลือกอาหารให้เหมาะกับฤดูกาล เช่น หยุดความเผ็ดร้อนของพริกและเครื่องเทศในแกงเผ็ดด้วยความเย็นของนมเปรี้ยว หรือปรุงซุปรี่ที่มีไขมันสูงในฤดูหนาว โดยเฉพาะอาหารของชาวฮินดูเนปาล ซึ่งขึ้นชื่อด้านความกลมกล่อมของรสชาติและสัดส่วนที่เหมาะสมของเครื่องปรุง

ย้อนกลับมาที่ประคตินคร ข้อได้เปรียบของชาวบ้านที่นี่คืออาหารใหม่สดจากการเกษตรแบบดั้งเดิม เพาะปลูกตามฤดูกาล และเติบโตตามข้อจำกัดของปริมาณน้ำฝน, อุณหภูมิ, ความชื้นของอากาศและดินขณะนั้น ส่วนสิ่งแปลกปลอมอย่างปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงไม่มีประโยชน์สำหรับแปลงผักเล็กๆ ที่ให้ประโยชน์เฉพาะครัวเรือนและขายบ้างในท้องถิ่น

¹ Indra Majupria 1997 : 39.

² Per Lowdin 1998 :31.

เมื่อพืชผักที่ปลูกหรือควายให้นมมากเกินไปจนเกินความต้องการ ผลตามมาคือการถนอมอาหาร ผักกาดเขียว, หัวผักกาดทั้งต้นและใบนำมาตากแห้งอัดใส่ขวดโหลหรือไหใบย่อมและผึ่งแดดให้แห้งสนิทก็กรอบไว้ต้มชุปกินในฤดูหนาว, หน่อไม้ในฤดูมรสุม, มะม่วงในหน้าร้อน, หัวผักกาดในหน้าหนาวจะนำมาหมักกับเครื่องเทศและพริกเป็นจัตนี้ ส่วนนมจะแปรรูปเป็นนมเปรี้ยวพร้อมดื่ม ซึ่งชาวบ้านปั้นเองในถังไม้ เนยบริสุทธิ์หรือเนยใส (ghee) สำหรับปรุงอาหารหรือคลุกข้าวกินกับข้าวอื่นๆ ตามปกติ นอกจากนั้นเนยไสยังใช้ยังเป็นเครื่องบูชาเทพ รวมทั้งเป็นเชื้อเพลิงของตะเกียงน้ำมันที่ใช้ในงานพิธีต่างๆ ด้วย

ในส่วนของเนื้อสัตว์ ชาวเนปาลจะกินเฉพาะเนื้อสัตว์ตัวผู้เท่านั้น เช่นเดียวกับการบูชาโยคีก็จะใช้เฉพาะสัตว์ตัวผู้ แม้ว่าจะไม่มีใครบอกได้ว่าเนื้อที่กินเข้าไปเป็นสัตว์เพศไหน แต่คนซื้อก็จะเชื่อใจคนขายเนื้อ เนื้อที่กินทั่วไปในเนปาลคือแพะ แกะและไก่ ชาวฮินดูไม่กินเนื้อควาย แต่พอมียายสำหรับผู้คนเชื้อสายทิเบต-พม่า (Tibeto-Burman) เช่น ชาวคุรุง เนวาร์ รวมทั้งผู้ที่ถูกจัดว่าอยู่ในวรรณะต่ำ เช่นเดียวกับสัตว์น้ำ ซึ่งผู้คนจากวรรณะพราหมณ์ไม่นิยมกิน ส่วนอาหารทะเลเป็นของหายากและราคาแพง

ในการปรุงอาหารและการกินซึ่งขึ้นอยู่กับความเชื่อในศาสนานั้น ในแต่ละเดือนจะมีการงดเว้นการขายและกินเนื้อสามวัน คือที่ท้องฟ้ามืดที่สุดหรือคืนเดือนมืดและวันแรมสิบเอ็ดค่ำ (ekadsi) ของทั้งสองปักษ์ นอกจากนั้นในงานเทศกาลอื่นๆ ที่เกี่ยวกับศาสนาเช่น งานฉลองมหาศิวาราตรี (Maha Shivaratri), เทศกาลฟาลกุน (Falgun) และเทศกาลกฤษณชยันตี (Krishna Jayanti) เป็นต้น

ร้านขายเนื้อในประเศตินครมีสองร้าน คือร้านที่ขายทั้งเนื้อแพะและเนื้อไก่หนึ่งร้าน กับร้านที่ขายเฉพาะเนื้อควาย ส่วนปลา กุ้ง หอยนั้น นานๆ จะมีชาวทารูซึ่งเชี่ยวชาญการจับสัตว์น้ำจะนำมาขายในตลาด ส่วนสัตว์น้ำตากแห้งมีขายในตลาดนัด ชาวบ้านทั่วไปจะกินเนื้อประมาณเดือนละ 2 ครั้ง ซึ่งมักจะถือเป็นโอกาสพิเศษของบ้าน เช่น มีแขกมาเยี่ยมหรือฉลองที่สมาชิกในครอบครัวอยู่กันพร้อมหน้า ด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจและความนิยมของสมาชิกในบ้าน

สำหรับวรรณะพราหมณ์แล้ว เรื่องอาหารและการกินถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติอย่างหนึ่งที่สำคัญเช่นเดียวกับการบูชาเทพเจ้า เพราะในพฤติกรรมทุกอย่างจะชี้วัดความศรัทธาของผู้คนที่มีต่อองค์เทพและศาสนา รวมทั้งการตระหนักถึงคุณค่าของตนเอง ส่วนผู้คนวรรณะและเผ่าอื่นๆ จากการศึกษานี้ในประเศตินคร พบว่าวรรณะกษัตริย์และชาวเนวาร์มีความเชื่อในการบริโภคเช่นเดียวกับวรรณะพราหมณ์ แต่ไม่เคร่งครัดนัก พวกเขากินเนื้อควายและมีน้อยรายที่เป็นมังสวิวัติ ส่วนชาวคุรุง กามิและทารูไม่เคร่งครัดกับห้องครัวและกฎระเบียบการกินเท่าใดนัก บุคคลภายนอก รวมทั้งสัตว์เลื้อยสามารถเดินเข้าไปในครัวได้ ห้องครัวเปิดโล่งและไม่สะอาดเท่าห้องครัวของพวกเขาพราหมณ์

แม้โลกเนปาลปัจจุบันจะเปิดรับวัฒนธรรมตะวันตกและมีการติดต่อสื่อสารกับโลกภายนอก แต่สำหรับชาวชนบททั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตตอไร่ที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย คนจากวรรณะพราหมณ์ โดยเฉพาะพราหมณ์ลำดับที่หนึ่ง (อุปาธยาย) จะกินอาหารที่ปรุงเองในบ้าน หรืออาหารที่ปรุงจากคนวรรณะเสมอกันเท่านั้น พวกเขาจะไม่รับอาหารหรือน้ำจากคนภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากคนวรรณะต่ำกว่า เช่นเดียวกับชนเผ่าอื่นๆ ที่ไม่ได้นับถือศาสนาฮินดู ถูกจัดอยู่ในวรรณะต่ำเช่นกัน (ดูรายละเอียดได้จากหัวข้อวรรณะ)

ก่อนลงมือกินและหลังมื้ออาหาร ไม่ว่ามือใดก็ตาม พวกเขาจะล้างมือ ล้างเท้า บ้วนปากทุกครั้ง ทั้งนี้เพราะชาวเนปาลกินด้วยมือ ส่วนใหญ่ทุกคนในบ้านจะกินอาหารพร้อมกัน โดยมีคนทำอาหารมือนั้นๆ ซึ่งมักจะเป็นแม่บ้านหรือลูกสะใภ้คนโตหรือลูกสาวเป็นผู้ดูแลความเรียบร้อย เช่น ตักและเติมอาหาร รินน้ำ คนในวงข้าวไม่จำเป็นต้องลุกขึ้น เพียงเอ่ยปากบอกความต้องการกับผู้ดูแลข้าวเท่านั้น เมื่อทุกคนอิ่มหน้า คนบริการจะกินเป็นคนสุดท้าย ส่วนหน้าที่ล้างครีวและทำความสะอาดภาชนะ ผู้หญิงของบ้านจะช่วยกัน โดยจะไม่มีการทิ้งไว้ข้ามมือเด็ดขาด

ในประเพณีการเท่าที่ผู้วิจัยได้เห็น บ้านแทบทุกหลังยังไม่มีโต๊ะกินข้าว ชาวบ้านมักจะนั่งยองๆ หรือไม่ก็นั่งบนเสื่อฟางผืนเล็กๆ บนพื้นครัว หรือบางครั้งนั่งบนเก้าอี้ โดยมีจานอาหารรูปร่างเหมือนถาดหลุมใส่ข้าว แกง เครื่องเคียงวางตรงหน้า พร้อมแก้วน้ำ ผู้ดูแลจะเป็นคนเติมอาหารให้เมื่อพร้อมหรือร้องขอ ทั้งนี้ชาวเนปาลจะยึดถือกับ “อาหารที่มีมลทิน” หรือ Jutho ซึ่งเป็นอาหารที่ผ่านการชิมมาแล้วโดยช้อนหรือส้อมไม่ว่าของใครก็ตาม นอกจากนี้อาหารที่มีมลทิน ยังเป็นอาหารที่ปรุงจากคนวรรณะต่ำกว่าด้วย ซึ่งพวกเขาจะไม่แตะต้องอาหารจานที่มีมลทิน และจะไม่มีการกินร่วมจานร่วมช้อนเดียวกัน ยกเว้นสามีภรรยาเท่านั้น นอกจากนั้น ในการดื่ม น้ำ หากว่าไม่มีแก้วพอจำนวนคน ชาวบ้านจะใส่น้ำในเหยือก เมื่อจะดื่ม พวกเขาจะเงยหน้าขึ้นและอ้าปาก แล้วรินน้ำจากเหยือกเข้าปากโดยไม่ให้ภาชนะสัมผัสริมฝีปากเลย ซึ่งเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่รู้จักกันแต่เด็กเล็กๆ

มือนั้นจะมีอยู่ 2 มือ คือมือเทียงและมือเย็น ส่วนมือขวาและซ้ายมีเพียงน้ำชาและของว่างเล็กๆ น้อยๆ หรืออาจไม่มีเลย ผู้หญิงฝ่ายหรือคนที่กำลังบำเพ็ญบุญจะไม่กินมือเย็น

นอกจากนั้น ในวันซึ่งถือเป็นวันบูชาต่างๆ เช่นวันแรมสิบเอ็ดค่ำ(Ekadsī) ทุกๆ สองสัปดาห์ตามปฏิทินจันทรคติ หรือวันพระจันทร์เต็มดวง (purnima) ในฤดูมรสุม รวมทั้งโอกาสและวันสำคัญต่างๆ ชาวฮินดูนิยมถือศีลอดหรือถือพรต (vratas) ด้วยการงดเว้นอาหาร จะกินเฉพาะมือเย็นเท่านั้น แต่อนุโลมสำหรับธัญพืช ผลไม้และชาไม่ใส่นมรวมทั้งอาหารบางชนิดที่ไม่ได้ปรุงรส เช่น เผือกต้มไม่ใส่น้ำตาล การถือศีลอดนี้ เป็นการสำรวมตนจากกิเลสและเข้าถึงความทุกข์ยากของเพื่อนมนุษย์

การกินอยู่ของชาวประเพณีที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ และยอมรับในสิ่งที่ธรรมชาติจัดทำให้ทำให้ชาวประเพณีเข้าใจหลักโภชนาการที่ถูกต้อง พวกเขาพอใจกับอาหารที่มีอยู่ภายในท้องถิ่น

และหมูนเวียนให้กินตามฤดูกาล เพราะนอกจากกำลังวังชาที่ได้จากอาหาร ยังหมายถึงความสมดุลของร่างกายซึ่งได้จากการกินที่ใกล้ชิดธรรมชาติ ชาวบ้านจึงนับถืออาหารโดยปราศจากการเหยียดหยาม อาหารได้รับการยกย่องว่าเป็นบ่อเกิดแห่งกำลังวังชาและความสดชื่นแจ่มใส ถ้ากินทิ้งขว้างหรือปรุงโดยปราศจากความเคารพ คุณสมบัติของอาหาร เรียวแรงและความเบิกบานใดๆ ก็หายไปในพริบตา ความรู้สึกนี้ได้ถ่ายทอดผ่านความยินดีและเจริญอาหารของคนกิน กับความสุขและความเอาใจใส่ของคนปรุงซึ่งทำหน้าที่ตักเติมเก็บล้างด้วย

จากการเก็บข้อมูลในพื้นที่ เมื่อผู้วิจัยพูดคุยถึงเรื่องอาหารการกิน พ่อบ้านและแม่บ้านที่ให้สัมภาษณ์จะยกย่องถึงคุณภาพของอาหารที่ตนผลิตได้ ทั้งในแง่ความใหม่สดและประโยชน์ และจะเปรียบเทียบกับอาหารที่มีขายในตลาดว่า ของตนมีคุณภาพดีกว่า เพราะตนคัดเมล็ดพันธุ์เอง ปลูกเอง ดูแลเอง ซึ่งแนวคิดนี้ได้ถ่ายทอดไปยังคนรุ่นลูก รุ่นหลานด้วยการให้พวกเขาเป็นแรงงาน และมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเกษตร และปลูกฝังความเป็นจริงของคุณภาพอาหารที่ผลิตเอง

ตัวอย่างหนึ่ง คือการสัมภาษณ์เกษตรกรอายุ 80 ปี รายหนึ่งที่เป็นเจ้าของไร่มีสตาร์ด ขณะที่ผู้วิจัยช่วยแกะเมล็ดออกจากฝัก เขาพยายามอธิบายเป็นภาษาอังกฤษว่า หัวน้ำมันมีสตาร์ด (Master oil) นั่นคืออะไร และเขาภูมิใจที่เป็นเจ้าของที่ดินที่ผลิตน้ำมันได้อร่อย ซึ่งครอบครัวของเขาไม่เคยซื้อน้ำมันมีสตาร์ดที่บรรจุน้ำมันในถุงพลาสติกมาใช้เลย และจบคำอธิบายว่า ถ้าอยากได้ของดี ก็ต้องทำเอง (อาหารในประเพณีนครเทพทุกชนิดมีส่วนผสมของน้ำมันมีสตาร์ด)

เห็นได้ว่าในอาหารแต่ละคำ จึงไม่ใช่เพียงการกินเพื่อดำรงชีวิต แต่ยังเป็นเรื่องของเศรษฐกิจ, ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน, อาชีพ, สังคม, ความเชื่อและบทบาททางเพศ ซึ่งบอกเล่าเรื่องราวทางวัฒนธรรมของเจ้าของอาหารนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี

แต่ขณะเดียวกันกับความเปลี่ยนแปลงที่เข้ามาสู่ชุมชนเล็กๆ วันแล้ววันเล่า ภาพโฆษณาจากจอโทรทัศน์และหนังสือพิมพ์ของอาหารสำเร็จรูปอย่าง เครื่องเทศ (มาซาลา) บรรจุกล่อง, บะหมี่ปรุงเสร็จในสามนาที และเครื่องปรุงรสอื่นๆ ในบรรจุภัณฑ์ใก้หิ้ว เน้นการประหยัดเวลาและทันสมัย ทำให้แม่บ้านไม่น้อยหันมาใช้ผลิตภัณฑ์เหล่านี้ควบคู่ไปกับเครื่องเทศที่ผลิตเองทุกกระบวนการ เริ่มต้นจากการปลูก, ตากแห้งจนถึงการผสมใส่ในอาหาร โดยคนทำกับข้าวจะผสมเครื่องเทศสำเร็จรูปเหล่านี้เข้ากับเครื่องเทศที่ตนผสมเอง และบางครั้งจะใช้ผลิตภัณฑ์ดังกล่าวล้วนๆ ซึ่งเมื่อสอบถามรสชาติกับคนปรุง ส่วนใหญ่จะตอบว่า รสชาติดีขึ้นกว่าเดิม

ความรีบเร่งและเวลาเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับชีวิตเมือง ขณะที่ความเป็นอยู่ในชนบทเป็นไปอย่างเรียบง่ายและยืดหยุ่น เวลาไม่ให้เหลือเพื่อหากไม่ใช้ก็เลยกินไปน้ก แต่ด้วยอิทธิพลของโฆษณาที่เห็นบ่อยครั้งสลับข่าวสถานการณ์ประจำวันและละครชีวิตทางโทรทัศน์, หนังสือพิมพ์และโปสเตอร์ซึ่งผู้ผลิตจะติดให้เห็นชัดเจนในที่ชุมชน ด้วยภาพและสีสันสวยงาม เช่น ด้านหน้ากล่องของผงปรุงมาซาลายี่ห้อหนึ่งเป็นรูปแกงมาซาลาไก่ มีไก่ชิ้นโต หน้าตาน่ากิน หรือซองบะหมี่

สำเร็จรูปที่มีมะขามเทศผสมขึ้นไก่, ไข่ต้มและผักวางประดับหน้า นอกจากนั้น ยังมีตัวอย่างของโฆษณาที่สามารถใช้หลักจิตวิทยาผูกมัดใจคนในวัฒนธรรมฮินดูได้อย่างแยบยลและแนบเนียน นั่นคือ โฆษณาเครื่องเทศสำเร็จรูปยี่ห้อหนึ่งทางโทรทัศน์ ผู้แสดงฝ่ายหญิงกำลังอยู่ในระหว่างถูกดูตัวจากฝ่ายชาย งานนี้เธอต้องแสดงฝีมือการปรุงอาหาร ซึ่งแน่นอนว่า หากฝีมือเธอไม่เป็นที่ประจักษ์ เธออาจจะพลาดการแต่งงานและถูกนินทาได้ว่า ไม่เหมาะจะถูกลือเป็นภรรยา ขณะที่เธอนั่งกลุ่มอยู่ในครัว ก็มีมือวิเศษยื่นกล่องเครื่องเทศสำเร็จรูปให้ ผลออกมาคือ ด้วยอาหารมือนั้น (เครื่องเทศสำเร็จรูปกล่องนี้ทำอาหารได้หลายอย่าง) ครอบครัวยายชายและว่าที่เจ้าบ่าวพึงพอใจตัวเธอและตกลงแต่งงานด้วย (การแต่งงานในเนปาลยังถือเป็นเรื่องสำคัญสำหรับผู้หญิงทุกคน โดยเฉพาะในสังคมชนบท หากเธอไม่สามารถหาคู่ได้ หรือตกลงอยู่เป็นโสด เมื่อถึงวัยหนึ่งคืออายุมากกว่า 25 ขึ้นไป จะถูกสังคมมองเป็นเรื่องผิดปกติในแง่ลบ)

ไม่เพียงแต่โฆษณาเครื่องเทศสำเร็จรูปที่ทำให้สาว ๆ หรือแม่บ้านอยากเพิ่มฝีมือในการทำกับข้าว น้ำอัดลมที่เข้ามาในหมู่บ้านพร้อมๆ กับมะขามเทศสำเร็จรูปและขนมกรุบกรอบกำลังเป็นที่นิยมในหมู่เด็ก ๆ และคนหนุ่มสาว สินค้าเหล่านี้ไม่ได้สื่อในแง่การบริโภคอย่างเดียว แต่ในโฆษณาทางหนังสือพิมพ์และโทรทัศน์นั้นสื่อถึงสัญลักษณ์ของความทันสมัย ความสะดวกสบายและความร่ำรวยเช่นกัน

อิทธิพลเหล่านี้ทำให้สินค้าที่ความเป็นจริงไม่ได้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชาวบ้านขายได้รูปแบบการใช้ชีวิตที่มีให้เห็นผ่านสื่อที่ชาวบ้านรับรู้ได้ข้างเดียว ข้าวของและผลิตภัณฑ์แปลกหน้าเริ่มเข้ามาวางแทรกบนชั้นวางของในตลาดของหมู่บ้าน พร้อมๆ กับโรงงานอุตสาหกรรมที่มองหาทำเลแถบตอไร ด้วยที่ตั้งไม่ไกลจากอินเดียและแรงงานราคาถูก และเป็นเรื่องน่าเศร้าที่ว่า บริเวณร้านค้าเล็กๆ ในพื้นที่ชายขอบของหมู่บ้านที่กลุ่มคนวรรณะต่ำอาศัยอยู่นั้น มีน้ำอัดลมหลายชนิดวางขาย ทั้งๆ ที่พวกเขาอยู่ห่างไกลจากแหล่งน้ำสะอาดและไม่มีไฟฟ้าไปถึง ซึ่งพวกเขายังคงดื่มน้ำจากบ่อหรือกอน้ำโดยไม่มีการต้ม

แม้ว่าชาวประคตินครพยายามผลิตอาหารของพวกเขาเอง และใช้เงินซื้อสินค้า “สินเปลื้อง” แต่น้อยด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจและภูมิปัญญาของการประกอบอาหาร แต่ขณะเดียวกัน ชาวบ้านยังไม่ได้ตระหนักถึงค่านิยมและอิทธิพลของสิ่งแปลกใหม่ที่มาสู่ชุมชนผ่านสื่อและระบบตลาด หรือความสะดวกสบายและความทันสมัยที่กำลังพรากผู้คนให้ออกห่างจากธรรมชาติ และเอกลักษณ์เฉพาะของอาหารที่เหมาะสมกับคนในพื้นที่หนึ่งๆ จะไม่มีเหลืออยู่

บทที่ 9

หัตถกรรมและเทคโนโลยีพื้นบ้าน : ปัญญาอยู่ที่สมองและสองมือ

ในยุคเริ่มต้นของการก่อตั้งชุมชนประคตินคร ผู้คนที่อพยพมารุ่นแรกๆ มองเห็นสภาพแวดล้อมรอบตัวเขาชัดเจนอยู่สามสิ่ง นั่นคือ ป่าไม้, แม่น้ำและทุ่งหญ้าสีน้ำตาล ความเฉลียวฉลาดของคนมาใหม่ที่ต้องวางชีวิตของพวกเขาในวิถีของธรรมชาติก็คือ สร้างทุกสิ่งทุกอย่างที่ต้องกินต้องใช้ด้วยสองมือและทรัพยากรประดามีใกล้ตัว ที่สามารถเก็บหาได้โดยไม่ต้องจ่ายเงินหรือพึ่งพาชุมชนภายนอก

คนเฒ่าคนแก่หรือคนรุ่นแรกของประคตินครซึ่งมีอายุเฉลี่ยประมาณ 60 ปีขึ้นไปแล้วว่า เมื่อทราบข่าวการจัดสรรที่ดิน พวกเขาพากันเดินเท้าลงมาจากภูเขา ส่วนใหญ่ในการเดินทางครั้งแรก พวกเขาจะมากันแต่พวกผู้ชายหรือคู่ชีวิต ทั้งเด็กๆ ไว้กับญาติข้างหลัง สัมภาระของพวกเขาทั้งหมดอยู่ในตะกร้าโดโกที่สะพายหลัง มีมีดโค้งงอหรือโซรา (sora), หม้อข้าว ข้าวโพดแห้ง ถั่วเมล็ดแห้ง ข้าวสาร แป้งสาลี น้ำมัน เกลือและใบชา เมื่อจับจองที่ดินและปักปันเรียบร้อยแล้ว พวกเขาจึงไปรวบรวมครัวมาอยู่ด้วยกัน ส่วนทรัพย์สินบนภูเขา เช่น วัว ควาย แพะ ไก่ จะยกให้ญาติพี่น้องหรือขายต่อให้ผู้ที่ยังสมัครใจจะอยู่บนที่สูง วินท ใจศรี ครูภาษาอังกฤษของโรงเรียนมัธยม ซึ่งเป็นคนรุ่นที่สองของประคตินคร วินทอพยพครอบครัวมาอยู่ที่ประคตินครเมื่อ 16 ปีก่อน พื้นเพของวินทคือหมู่บ้านซึ่งสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 7,500 ฟุตในเขตจังหวัดกันดากิ (Gandaki) ในแต่ละปีหมู่บ้านถูกตัดขาดจากโลกภายนอกถึงหกเดือนด้วยฝนและมรสุม “ผมอยากเห็นอนาคตของลูกๆ พวกเขาควรได้เรียนสูงๆ เมื่อเจ็บไข้ก็ได้ไปพบหมอ ผมจึงทำเรื่องย้ายมาที่นี่ ผมกับภรรยาเดินทางมาก่อน ลูกสามคนอยู่กับย่า พอสร้างบ้านเสร็จ ก็ย้ายมาอยู่ด้วยกัน” วินทมีลูกทั้งหมด 5 คน สองคนหลังเกิดในประคตินคร ครอบครัวของวินทดูเหมือนจะโชคดีกว่าครอบครัวรุ่นแรกของประคตินคร ในเมื่อยุคแรกยังไม่มีถนน พวกเขาต้องแรมทางนานสัปดาห์ทั้งไปและกลับบ้านเกิด

ปัจจุบันบ้านของผู้บุกเบิกยุคแรกที่สร้างหยาบๆ ด้วยไม้ไผ่และใบหญ้าไม่มีเหลืออีกแล้ว แต่บ้านปูนสีขาวหกหลังของซาฮิบซึ่งเป็นชาวชุมชนดั้งเดิมและเป็นเจ้าของที่ดินรายใหญ่ในประคตินครยังคงอยู่ บ้านหกหลังนี้มีมาตั้งแต่เริ่มก่อร่างชุมชน ปัจจุบันซาฮิบเสียชีวิตไปแล้ว

ชาวบ้านประคตินครเล่าว่า ข้าวของแทบทุกอย่างในบ้าน รวมทั้งบ้านทั้งหลังนั้นมาจากน้ำพักน้ำแรงของพวกเขาทั้งสิ้น เมื่อถามผู้ใหญ่อายุเฉลี่ย 40 ปี และเด็กอายุไม่เกิน 15 ปี อย่างละ 10 คน ว่าอะไรบ้างที่ไม่ใช่สิ่งประดิษฐ์จากหมู่บ้าน พวกเขาตอบว่า รถไถ (ในหมู่บ้านมี 3 คัน) เครื่องสีข้าวและเมล็ดมัสตาร์ด รถยนต์ มอเตอร์ไซด์ จักรยาน และแน่นอนว่า พวกเขาลิ้มรสถึงน้ำจาม ชาม เสื้อผ้า เชือก กระเบื้องและตะปู ซึ่งนานครั้งๆ ที่พวกเขาจะใช้เงินจ่ายข้าวของเหล่านี้

และสำหรับบางคน ของใช้ดังกล่าวรับใช้เจ้าของไปจนชั่วชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาชนะในครัวเรือนที่มักทำจากทองเหลืองเนื้อหนัก

ในส่วนของการขายของที่ชาวประจวบคีรีขันธ์ผลิตขึ้นมาเอง เมื่อถามคนกลุ่มเดิม คำแรกที่พวกเขาตอบโดยไม่ได้นัดหมายกันคือ “หลายอย่าง” และเมื่อขอให้พวกเขายกตัวอย่างคนละ 5 อย่างที่เห็นเด่นชัด พวกเขาตอบดังนี้ บ้าน ตะกร้าโคโก กระดัง กระบุง เต้าไฟ ที่รองนั่งในครัว จาน เสื่อ ตะกร้าครอบปากวัว เรือ คันไถ เตียง ตู้ เหยือกน้ำ เกวียน หลังคา คอกสัตว์ โถงเก็บข้าวเปลือก โม้และเครื่องปั้นนมเปรี้ยว ข้อสังเกตที่น่าสนใจอย่างหนึ่งคือ กลุ่มผู้ใหญ่จะยกตัวอย่างถึงถ้วยและจานจากใบสำละ (sal) ที่นิยมใช้กันในงานพิธีและใช้บรรจุผัก ผลไม้วางขายในตลาดนัดด้วย

งานฝีมือจากชาวบ้านมีหลักการประดิษฐ์อยู่สองอย่าง นั่นคือ ความต้องการใช้งานและวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น โดยมีไม้ ไม้ ดินเหนียวและฟางเป็นหลัก ซึ่งแยกตามหมวดวัสดุดังนี้

ไม้ : เกวียน คันไถ เตียง ตู้ แก้ว ี เครื่องปั้นนมเปรี้ยว เรือ

ไม้ : ตะกร้าโคโก กระดัง กระบุง โถงเก็บข้าวเปลือก ตะกร้าครอบปากวัว (สำหรับครอบปากวัวควายยามไถนาหรือนวดข้าว) คอกสัตว์ อุปกรณ์จับสัตว์น้ำของชาวประมง

ดินเหนียว : บ้าน เต้าไฟ โถงเก็บข้าวเปลือก โม้

ฟาง : ที่รองนั่ง เสื่อ

ใบไม้ ใบหญ้า : หลังคา จาน ถ้วย

วัสดุพื้นฐาน 4 อย่างที่กล่าวมาข้างต้น เก็บหาได้ภายในหมู่บ้านตามฤดูกาล ไม้มาจากป่าชุมชนที่อนุญาตให้ชาวบ้านเข้าไปลากไม้ล้มจากป่าได้ปีละ 1 วัน ส่วนไม้ไผ่นั้น มีในป่าชุมชนและเริ่มปลูกตามบ้านเรือนพร้อมกับก่อตั้งหมู่บ้าน ดินเหนียวได้จากฝั่งแม่น้ำ ในการใช้งานชาวบ้านจะปนกับมูลวัว ควายให้มีความแข็งแรงมากขึ้น ถ้าเป็นสิ่งของขนาดใหญ่ที่ต้องการความคงทนและอายุการใช้งานนาน เช่น ฝายบ้าน, โถงเก็บข้าวเปลือก จะมีโครงไม้ไผ่อยู่ข้างใน ส่วนฟางตัดมาจากทุ่งนาภายหลังเก็บเกี่ยวแล้วเสร็จ โดยฝั่งแดดให้แห้ง นำมาแช่น้ำให้อ่อนนุ่ม แล้วสานเป็นเสื่อหรือที่รองนั่งรูปทรงต่างๆ ตามชอบ

ตัวอย่างสิ่งประดิษฐ์ในประจวบคีรีขันธ์ที่น่าสนใจ ด้วยการนำหลักวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์นั้นคือ เครื่องปั้นนมเปรี้ยวและโม้ ส่วนถ้วยจานใบไม้ ถึงแม้จะเป็นงานหัตถกรรมอายุสั้น แต่ภาชนะจากธรรมชาติเหล่านี้สามารถบอกเล่าความผูกพันระหว่างคนกับธรรมชาติและสภาพสังคมของชาวประจวบคีรีขันธ์ได้อย่างดี

เครื่องปั้นนมเปรี้ยว

แรงงานสำคัญทางการเกษตรของชาวประจวบคตินครคือวัวและควาย ถึงแม้วัวและควายจะให้นม แต่ชาวบ้านนิยมกินนมจากควายเท่านั้น บ้านที่มีควายตัวเมียสองตัวขึ้นไป นมที่รีดได้ในแต่ละวันทั้งเช้าและเย็นจะมีปริมาณมากกว่า 5 ลิตร เด็กๆ ในบ้านมีโอกาสดื่มนมวันละ 2 ครั้งคือเช้าและเย็น ส่วนผู้ใหญ่จะดื่มเฉพาะที่ผสมในน้ำชาเท่านั้น ดังนั้น นมที่เหลือจึงแบ่งไปทำเนยใสหรือปั่นเป็นนมเปรี้ยวเก็บไว้ได้นาน ทั้งเนยใสใช้ปรุงกับข้าว คลุกข้าว หรือเป็นเชื้อเพลิงในตะเกียงน้ำมัน นมเปรี้ยวดื่มแก้กระหาย อีกทั้งยังช่วยให้ระบบย่อยอาหารทำงานดีขึ้น

ในสัปดาห์หนึ่ง แม่บ้านชาวประจวบคตินครจะปั่นนมเปรี้ยวประมาณ 1-2 ครั้ง ด้วยเครื่องปั่นพื้นบ้าน ประกอบด้วยหม้อทรงสูงที่ทำจากไม้และไม้ยาวๆ ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวปั่น ไม้สูงอันนี้จะผูกไว้กับเชือกอย่างแน่นหนา โดยปลายเชือกด้านหนึ่งยึดไว้กับตะปู เมื่อต้องการปั่นนมเปรี้ยว ก็นำนมที่ต้มแล้วมาใส่หม้อ เติมน้ำต้มสุกและเชือนมเปรี้ยวซึ่งก็คือนมเปรี้ยวที่แบ่งไว้จากครั้งที่แล้วลงไป จากนั้นจึงประกอบเครื่องปั่น โดยนำไม้ปั่นมาวางในหม้อ เอาเชือกอีกอันมาชิงกับไม้ให้อยู่ระดับเดียวกับมือ ผู้ปั่นนั่งเหยียดเท้า โดยเท้าทั้งสองข้างประคองหม้อปั่น แล้วดึงเชือกที่นำมาชิงปลายไม้ไปมาเป็นจังหวะด้วยมือทั้งสองข้าง ซึ่งแต่ละครั้งที่ดึงเชือก ปลายไม้ที่อยู่ในหม้อจะทำหน้าที่ปั่นให้นม น้ำและเชือนมเปรี้ยวรวมกันเป็นเนื้อเดียว ประมาณชั่วโหม่ง ส่วนผสมในหม้อจะกระจายเป็นเม็ดๆ นอนอยู่กันหม้อ ข้างบนเป็นน้ำเจื่อน้ำนม มีรสเปรี้ยวพร้อมกิน นมเปรี้ยวในหม้อเก็บไว้ได้ประมาณ 2-3 วัน หม้อไม้จะเก็บความเย็นไว้ ทำให้นมไม่บูดเสียแม้ไม่ได้แช่ตู้เย็น

ไม้ดินเหนียว

ไม้ของชาวประจวบคตินครมีรูปร่างและวิธีการใช้งานไม่ต่างจากไม้หินที่ชาวบ้านของไทยใช้ไม้แบ่งทำขนม ต่างกันที่รูปทรงของไม้ประจวบคตินครทำจากดินเหนียว มีลักษณะกลมมนกว่า ส่วนฐานติดกับพื้นดิน อาจเป็นเพราะว่าอาหารที่ชาวประจวบคตินครนำมาใช้กับไม้มีลักษณะแข็งกว่า เช่น เมล็ดข้าวโพดแห้ง ขณะที่เมล็ดพืชของไทย อย่าง ถั่วดำหรือข้าวเหนียวจะนำไปแช่น้ำให้อ่อนนุ่มก่อน ดังนั้นตัวฐานของไม้ประจวบคตินครต้องมีความแข็งแรงทนทาน เคลื่อนย้ายไม่ได้ เมื่อจะใช้งาน ผู้ไม่จะหยอดเมล็ดพืชลงในช่องบนฝาไม้ จากนั้นก็หมุนฝาไม้ไปเรื่อยๆ เมล็ดข้าวโพดที่ผ่านการบดจะไหลออกมาจากฐาน

ถ้วยชามใบไม้

ในงานพิธีกรรมต่างๆ ที่มีคนนอกครอบครัวมาร่วมงานด้วย เช่น งานแต่งงาน งานศพ งานเหล่านี้ต้องใช้ถ้วยชามและภาชนะจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นสำหรับใส่เครื่องบูชาหรือใส่อาหารเลี้ยงแขก ผู้หญิงและเด็กจะพากันไปเก็บใบสาละเพื่อเย็บเป็นภาชนะใส่อาหารให้แขกรวมทั้งใส่เครื่องบูชา

ชาวประคตินครหรือชาวชนบททั่วไปในเนปาลจะเย็บถ้วยชามขึ้นจากใบสาละที่เก็บหาได้ตลอดปีจากป่าชุมชน ซึ่งเป็นใบไม้ขนาดใหญ่ ทรงกลมคล้ายใบสักของไทย แต่ผิวมันเรียบและสีเข้มกว่า เพียงประกบใบไม้สองใบเข้าด้วยกัน โดยให้ใต้ใบชนกัน และกลัดด้วยไม้กลัดที่เหลาขึ้นง่าย ๆ จากตอกไม้ประมาณ 5-6 มุม ก็เสร็จเรียบร้อยแล้ว ต้องการขนาดเล็กใหญ่แค่ไหนเลือกได้จากขนาดของใบไม้

น่าสังเกตว่า ในงานพิธีต่างๆ ของประคตินครเช่น งานศพ งานแต่งงาน หรืองานฉลองใดๆ ตามแต่ ผู้ชายจะทำหน้าที่ตักน้ำ ผ่าพื้น หุงข้าวและทำกับข้าวซึ่งใช้หม้อใบใหญ่ โดยชาวบ้านจะทำครัวกลางแจ้ง พื้นที่ในบ้านเป็นของญาติและสมาชิกในครอบครัวเท่านั้น ส่วนผู้หญิงและเด็กๆ จะทำงานที่ขนาดเล็กที่ต้องการความประณีต เช่น ร้อยมาลัยและเย็บถ้วยชาม ผู้หญิงจะนั่งเป็นกลุ่มๆ พูดคุยกันสนุกสนานขณะเย็บถ้วยชาม ลูกเล็กๆ ที่นำมาเลี้ยงด้วยจะนั่งเล่นใบไม้อยู่ข้างๆ ส่วนเด็กผู้หญิงวัยย่างวัยรุ่นจะได้รับการสอนงานไปในตัว

ส่วนถ้วยชามใบไม้ที่ใช้กันตามตลาดนัด การเย็บจะไม่ประณีตเท่าใช้ในงานพิธี ในประคตินครนั้น ถุงพลาสติคยังคงเป็นสินค้าฟุ่มเฟือย เมื่อแม่บ้านหรือใครสักคนไปตลาด พวกเขาจะนำถุงผ้าเนื้อหยาบหรือถุงทำจากป่านไปด้วย ผักที่ซื้อมาอย่างกะหล่ำปลี หัวผักกาด มะเขือม่วง แครอท ไม้มีความจำเป็นต้องใส่ถุงพลาสติค เมื่อซั้กิโลเสร็จก็ใส่ถุงผ้าได้เลย ส่วนผักขนาดย่อมลงมาจำพวกพริก มะเขือเทศ หอม และผักอื่นๆ เมื่อซั้กเสร็จจะใส่รวมกันในถุงพลาสติคใบเดียวกัน หรือถ้าซื้อต่างร้าน ทุกคนซื้อและคนขายพร้อมใจกันหยิบผักใส่ลงในถุงผักจากร้านอื่น อาหารที่วางในถ้วยชามใบไม้ได้แก่ พริก ขนมห้าง มันและเผือกต้ม คนซื้อไม่จำเป็นต้องสัมผัสเพื่อตรวจสอบคุณภาพสินค้า เพราะความจริงใจของคนขายผ่านให้เห็นอยู่บนถ้วยชามใบไม้แล้ว

และเมื่อผ่านการใช้งาน ถ้วยชามใบไม้เหล่านี้จะถูกทิ้งขว้างเกลื่อนพื้น ไม่ช้าจะถูกแดดเผาเปลี่ยนเป็นสีน้ำตาลและเน่าเปื่อยเป็นปุ๋ยกลับคืนสู่ธรรมชาติเช่นเดิม

กว่าสี่สิบปีแล้วที่ดินนมาถึงหมู่บ้านและเชื่อมโยงของประคตินครเข้ากับกรุงกาฐมาณฑุด้วยระยะเวลาเพียงห้าชั่วโมง ส่วนบุตรวัลซึ่งเป็นเมืองอุตสาหกรรมขนาดย่อมอยู่ไกลเพียงสามชั่วโมงเท่านั้น แต่เด็กๆ ชาวประคตินครรุ่นที่สามวันนี้อยู่ถูกคนรุ่นแรกฝึกให้ใช้โดโกและเชือกคาดหลัง ซึ่งเทคนิคการแขวนตะกร้ากับข้าวของบนหลังโดยน้ำหนักอยู่ที่หน้าผากนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย หากไม่ได้ฝึกแต่ยังเล็ก ๆ

และแม้โลกจะเปลี่ยนไปแค่ไหน แต่งานฝีมือในประคตินการ์ทุกชิ้นยังคงรูปแบบเดิมไม่ต่างจากเริ่มต้นหมู่บ้าน “ไม่ต่างจากเดิมหรอก” ผู้มาตั้งรกรากรุ่นแรกกล่าวย้ำ นั่นคือ มีจุดมุ่งหมายการใช้สอยเป็นหลัก ผู้ชายรับผิดชอบงานฝีมือที่ต้องใช้แรงงาน เช่น สร้างโครงบ้าน เหวียน คันไถ เรือ ทำหม้อปั้นนมจากไม้ ส่วนงานละเอียดอ่อนใช้ความประณีตเป็นของผู้หญิง เช่น การทอเสื่อ

ทำที่ร่อนนั่ง เย็บถ้วยชาม ส่วนงานที่ต้องใช้ทักษะและความรู้เฉพาะตัวอย่าง เครื่องปั้นนมเปรี้ยว ไห เก็บผลผลิต ตะกร้าโคโกนั้นมีช่างฝีมืออยู่ในบริเวณหมู่บ้านใกล้เคียง

งานหัตถกรรมที่มีอยู่ประคตินครเป็นงานเรียบง่าย ใช้วัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น ไม่มีการ ตกแต่งเพิ่มเติม และที่สำคัญตอบสนองความต้องการการใช้งานจริง ความคงอยู่ของงาน หัตถกรรมที่ชาวบ้านยังคงผลิตอย่างต่อเนื่องชี้ให้เห็นถึงการพึ่งพาตนเองด้านข้าวของเครื่องใช้ การ สัมพันธ์ของผู้นั้นในชุมชน เช่น การหยิบยืมหรือให้เปล่าวัสดุอย่างฟาง ไม้ การช่วยกันเย็บจานชาม ยามที่ความต้องการใช้มีสูง (แม้ส่วนใหญ่ความสัมพันธ์ดังกล่าวจะมีอยู่ในกลุ่มคนวรรณะเดียวกัน เผ่าพันธุ์เดียวกันก็ตาม) อีกทั้งทั้งความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจ พ่อค้าไม่มีทุนพอจะเงินลงทุนผลิตก จิงใช้ใบไม้แทน หรือใส่สินค้ารวมกันในถุงเดียว ส่วนกล่องโฟมย้งนั้นไม่มีใช้ในหมู่บ้าน ขณะที่คน ชื้อก็ยังไม่เห็นความจำเป็นของการมีถุงหลายใบ นอกจากนี้ชาวบ้านยังคงมีเวลาปั้นนมเปรี้ยว โม่ แป้งข้าวโพดกินเอง ขณะที่ในเมืองใหญ่มีนมเปรี้ยวและแป้งข้าวโพดสำเร็จรูปวางขาย นอกจากการ ทำของใช้อื่น เช่นสานเสื่อหรือที่นั่งใช้เอง (ชาวบ้านเนปาลกินข้าวกับพื้น โดยนั่งบนเสื่อฟาง หรือบาง คนนั่งยองๆ) ซึ่งมาจากเหตุผลการไม่มีกำลังซื้อ (ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ได้รับผลตอบแทนจากงานที่ ทำในรูปเงินตรา เพราะทำการเกษตรแบบยังชีพ) และการบริหารเวลาของชาวบ้านจากการเกษตร หรืองานหลักในครัวเรือน และสุดท้ายการผลิตงานหัตถกรรมในบ้านเป็นกลไกสำคัญในการสืบ ทอดความรู้ทักษะจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่น

เห็นได้ว่า เบื้องหลังที่ซ่อนอยู่หลังจุดมุ่งหมายของการใช้งานของงานหัตถกรรมและ เทคโนโลยีพื้นบ้านนั้น หากศึกษาลึกลงไปในรายละเอียดของงานแต่ละชิ้น สามารถบอกถึงผ่าน สภาพแวดล้อม และสภาพสังคมของชุมชนได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นระบบเศรษฐกิจ ระบบ นิเวศน์ การรวมกลุ่ม วิธีการอนุรักษ์ และวัฒนธรรมระหว่างเพศเป็นต้น ซึ่งควรค่าแก่การศึกษา เพิ่มเติมต่อไป

บทที่ 10

ศิลปะ : คือความเรียบง่าย

ประคตินครเป็นชุมชนใหม่ที่มีอายุไม่ถึง 50 ปี ไม่ได้เป็นชุมชนเก่าแก่แต่อย่างใด อีกทั้งผู้คนในหมู่บ้านต่างอพยพมาจากต่างที่ต่างถิ่น ความเป็นเอกภาพและการพัฒนาด้านศิลปะจึงยังไม่เกิดขึ้น ชาวบ้านใช้เวลาส่วนใหญ่พัฒนาชีวิตความเป็นอยู่เพื่อให้มีผลิตผลพอเพียงกับความต้องการของคนในบ้าน ศิลปะของชาวประคตินครจึงปรากฏในรูปแบบที่เรียบง่ายเฉพาะในงานเทศกาลและพิธีกรรมเท่านั้น เช่น การร่ายมาลัย ความงามอันจะเกิดอารมณ์สะเทือนใจและหวั่นไหวไปตามเจตนารมณ์ของผู้สร้างงานนั้น ขึ้นอยู่กับมุมมองของผู้มองเป็นสำคัญ

การร่ายมาลัยบูชาองค์เทพในงานพิธีกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นงานเล็กหรือใหญ่ ล้วนมีพื้นฐานมาจากความเรียบง่ายและไม่ัดแปลงให้เปลี่ยนไปจากรูปทรงเดิมของดอกไม้ หรือใบไม้ นั้นๆ มากนัก ดอกไม้และใบไม้ที่ใช้มีอยู่ตามบ้านเรือนและข้างทาง โดยยึดหลักการเลือกสีให้สอดคล้องกับเรื่องราวและเหตุผลของพิธีกรรม

สีขาว คือสีแห่งความสะอาด บริสุทธิ์ มีศีลธรรม ได้จากดอกกุหลาบ ดอกพุด

สีแดง คือสีแห่งความเข้มแข็ง ความร่าเริง อำนาจและความศักดิ์สิทธิ์ ได้จากดอกชบา ใบอ่อนของต้นคริสต์มาส ถือได้ว่าสีชมพูอยู่ในหมวดของสีแดง

สีเหลือง สีแห่งความเคารพ ศรัทธา ได้จากดอกดาวเรืองเป็นหลัก สีส้มอยู่ในหมวดของสีนี้เช่นกัน

นอกจากนั้น การเลือกใช้สีตามความหมายของสามสีหลักยังมีส่วนต่อการแต่งกายและการทาสีบ้านเรือนของผู้คนในประคตินครอีกด้วย เมื่อไปงานพิธีเกี่ยวกับความเศร้า พวกเขาไม่ใช้เสื้อผ้าสีสด เช่น สีแดง หากใช้สีอ่อนๆ แทน เช่น สีขาว สีนวล สีน้ำตาลและสีน้ำเงิน ตรงกันข้ามกับงานรื่นเริง เช่น เทศกาลปีปาวลี ผู้หญิงไม่ว่าวัยใดนิยมสวมใส่สำหรับสีแดงหรือสีชมพูเจิดจ้าในช่วงวันนี้นั้นเช่นเดียวกับสีสันของเครื่องประดับ อีกทั้งความหมายของสีแดงในเชิงของความเข้มแข็งและความศักดิ์สิทธิ์จึงเป็นที่มาของสีบ้านเรือนชาวฮินดูในประคตินครและเนปาลทั่วไป โดยเชื่อว่าสีสันที่ฉาบไว้นี้จะป้องกันความชั่วร้ายจากภายนอกไม่ให้ย่างกรายเข้าไปในบ้าน เช่นเดียวกับภูิกะที่เจิมบนหน้าผาก จะนิยมใช้กันเพียง 2 สีคือสีแดงและสีเหลืองเท่านั้น ส่วนเครื่องนุ่งห่มของบัณฑิตจะแบ่งบอกถึงความสำรวมและการยึดมั่นในศีลธรรมด้วยสีขาวหรือสีของผ้าดิบ นั่นคือสีน้ำตาลอ่อนจางเช่นเดียวกับเครื่องนุ่งห่มของโยคีหรือนักพรต ที่ใช้สีเหลืองหรือสีส้ม ซึ่งเป็นสีแห่งความเคารพศรัทธา

บทที่ 11

การถ่ายทอด : อดีตถึงอนาคต

ด้วยพื้นฐานสังคมเกษตรกรรมดั้งเดิมของประจักษ์นคร ซึ่งยังคงอาศัยแรงงานคนและสัตว์ เป็นสำคัญ ประกอบกับความเชื่อในศาสนาฮินดู ที่ให้คุณค่าของความกตัญญูและเคารพพ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ดุจพระเจ้า ลักษณะครอบครัวของชุมชนจึงเป็นครอบครัวขยาย เมื่อลูกชายแต่งงาน ถ้า เขามาหาภรรยาในหมู่บ้าน เขาจะนำภรรยาเข้ามาอยู่ในบ้านพ่อแม่ ส่วนลูกชายคนอื่นๆ ก็ ประพฤติเช่นเดียวกัน โดยชาวบ้านจะขยายพื้นที่ในบ้านเพิ่ม หรือไม่ก็ปลูกบ้านอยู่ในบริเวณ เดียวกับบ้านพ่อแม่ ส่วนลูกสาว เมื่อแต่งงานแล้วจะไปอยู่กับครอบครัวของสามี

ลักษณะครอบครัวขยายเช่นนี้ไม่ได้จำกัดอยู่ในชุมชนชนบทเท่านั้น หากแต่ในเมืองใหญ่ เช่น กรุงเทพมหานครก็เป็นเช่นเดียวกัน ลักษณะบ้านเรือนของชาวประจักษ์นครมักจะเป็นบ้านสองชั้น หรือชั้นเดียว ทำจากไม้และดิน เมื่อมีสมาชิกเพิ่ม ชาวบ้านจะขยายบ้านออกในแนวราบ เพราะไม่มี ความจำกัดเรื่องพื้นที่ ต่างจากบ้านของคนในเมืองทำด้วยอิฐและปูน ด้วยข้อจำกัดของที่ดิน พวกเขาจะสร้างสองชั้นขึ้นไป ส่วนของหลังคาจะแบนราบพร้อมจะขยายต่อเป็นชั้นที่สองที่สาม เพื่อ รองรับสมาชิกที่เพิ่มขึ้นของครอบครัว

ดังนั้น ในครอบครัวและชุมชนของชาวเนปาล จึงมีคนทุกเพศทุกวัยอยู่ร่วมกัน ระหว่างคน แก่และเด็กไม่มีความแปลกแยกต่อกัน เพราะเมื่อพ่อแม่ ลูกหลานที่โตแล้วช่วยกันอยู่กับการทำงาน ในทุ่งหรือในครัว เด็กๆ จะถูกทิ้งให้อยู่กับคนแก่หรือพี่ๆ แม้แต่ญาติ หรือเพื่อนบ้าน ความผูกพันใน ครอบครัวและชุมชนจึงมีสูงกว่าครอบครัวเดี่ยว ส่งผลให้เกิดการถ่ายทอดประสบการณ์ แนวความคิด วัฒนธรรม ประเพณี และกฎเกณฑ์ต่างๆ ของสังคมอย่างมีประสิทธิภาพและไม่ขาด ช่วง ซึ่งไม่ต่างจากชุมชนอื่นๆ ที่กระบวนการทางสังคมมีพื้นฐานมาจากครอบครัว

เริ่มต้นที่วัยเด็ก ทันทีที่เด็กเกิดมา เขาจะกลายเป็นศูนย์กลางความรัก ความสำคัญอันดับ หนึ่งของครอบครัวซึ่งแวดล้อมด้วยวงศ์ญาติ ด้วยเด็กเป็นสัญลักษณ์ของการเริ่มต้นและอนาคต ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในประจักษ์นครจากการสังเกตครอบครัวคือ เมื่อพวกเขาแต่มีตีสู่ ให้ของขวัญ หรือให้อาหาร เขาจะปฏิบัติกับเด็กก่อน แต่ผลเสียอย่างหนึ่งที่ตามมาคือ หากครอบครัวใดไม่มีลูก ผู้หญิงซึ่งเป็นภรรยาจะไม่ได้รับการยอมรับจากครอบครัวสามี ซึ่งภายหลังช่วงเวลาสิบปีที่ภรรยาไม่ สามารถให้กำเนิดบุตรได้ สามีสามารถมีภรรยาใหม่ได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย

แม่เป็นบุคคลแรกที่ทำหน้าที่เลี้ยงดูเด็ก แต่เมื่อเด็กเติบโตผ่านวัยทารก มีความแข็งแรงพอ ให้มั่นใจได้ว่า เด็กสามารถอยู่รอดเติบโตต่อไปได้ แม่จะกลับมารับผิดชอบงานบ้านดั้งเดิม ปู ยา ตา ยาย ญาติๆ และพี่ๆ ก็เริ่มเข้ามามีบทบาทสำคัญ โดยเฉพาะเด็กๆ ผู้เป็นพี่น้อง ไม่สามารถทิ้ง หน้าที่ดูแลน้องได้ แม้ยามเมื่อเขาเล่นสนุกกับเพื่อนๆ ในวัยเดียวกัน โดยจะใช้ผ้าคาดน้องเอาไว้ที่

หลังหรือกระตังน่องเข้ากับสะเอว และวิ่งเล่นโดยมีน่องติดอยู่ที่หลัง โดยเฉพาะเด็กผู้หญิง เป็นเรื่องปกติและคุ้นเคยที่เธอจะเปลี่ยนสถานะจากเด็กธรรมดาไปเป็น “แม่คนเล็ก” ปู่ย่าตายายก็ใช้วิธีนำเด็กคาดหลังเช่นกัน ยามเขาออกเดินระยะทางสั้นๆ ไปในชุมชน จะไม่มีการทิ้งให้เด็กอยู่คนเดียวเป็นอันขาด ซึ่งเด็กๆ จะได้รับความรักเปี่ยมล้นและวางใจกับความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว อีกทั้งคุ้นเคยกับขนบธรรมเนียมที่สังคมปฏิบัติตั้งแต่ยังเล็ก

เมื่อเติบโตขึ้นมาถึงวัยช่วยงาน ทั้งเด็กหญิงเด็กชายจะกลายมาเป็นแรงงานในบ้านทันที โดยเฉพาะลูกคนโต ในขณะที่เด็กชายช่วยพ่อไล่ต้อนฝูงวัวควายในทุ่ง เด็กผู้หญิงต้องรู้จักงานครัวผ่านผู้เป็นแม่หรือย่า ยาย จะไม่มีเด็กผู้หญิงวัยสิบสองคนไหนที่หุงข้าวหรือทำกับข้าวง่าย ๆ อย่างจัดนี้ไม่เป็น ซึ่งทั้งแม่บ้านและเด็กสาวในประคตินครกล่าวที่เล่นที่จริงว่า “เราต้องทำงานเป็นไม่อย่างนั้นพอแต่งงานไป ครอบครัวสามีจะว่าได้ว่า แม่ไม่สั่งสอน” เช่นเดียวกับเด็กชายที่เขารู้จักการเลี้ยงดูวัวควาย ผัดข้าวเป็นตั้งแต่อายุอายุเจ็ดแปดขวบ เพราะเมื่อพวกเขาโตขึ้น เขาจะเป็นเรี่ยวแรงหลักในการหาเลี้ยงครอบครัว

จากวัยเริ่มช่วยงานสู่วัยหนุ่มสาว จนพวกเขาแต่งงานมีครอบครัวไป ยามนี้แม้เขาจะเปลี่ยนบทบาทจากผู้เรียนมาเป็นผู้ถ่ายทอด แต่ขณะเดียวกัน สถานะบางอย่างก็ยังไม่เปลี่ยน นั่นคือ เขายังต้องเรียนรู้พิธีกรรม จารีตต่างๆ จากบัณฑิตหรือนักบวชประจำหมู่บ้าน และนำมาถ่ายทอดสู่ลูกหลานของพวกเขาสืบต่อไป

และเมื่อพวกเขาแก่ตัวลงกลายเป็นเสาหลักของบ้าน ในวัยนี้ หน้าที่หลักของเขาคือเป็นที่ปรึกษาของบ้าน ดูแลความสงบเรียบร้อย และขณะเดียวกัน ก็ยังคงรับผิดชอบการถ่ายทอดธรรมเนียมของวรรณะ แนวคิด ประสพการณ์และเรื่องราวต่างๆ สู่รุ่นลูกหลาน คนแก่ในประคตินครจะได้รับการยกย่องและให้เกียรติสูง

ความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างวัยของผู้คนในประคตินครอีกอย่างหนึ่งสามารถเห็นได้ผ่านการเรียกหาและกันในครอบครัวและชุมชน ซึ่งไม่ต่างจากสังคมชนบทของไทย ที่จะไม่เรียกกันด้วยชื่อจริง แต่จะใช้คำแทนตำแหน่งวงศ์ญาติ เช่น ภาวจุ (พี่สะใภ้), ดีดี (พี่สาว), ดาซุ ได ดาดา (พี่ชาย), กานซี (น้องสาวคนเล็ก), เซษฐา (พี่ชายคนโต), บะเจย ฮาจุรามา (ย่าหรือยาย), ฮาจุบา (ปู่หรือตา), ไก (น้องชาย), พหิณี (น้องสาว) เป็นต้น ซึ่งมีผลให้ผู้เรียกและผู้ถูกเรียกได้ตระหนักถึงบทบาทและหน้าที่ของตนเองทั้งในครอบครัวและชุมชน อีกทั้งยังรู้สึกสนิทสนมจากการนับญาติ

นอกจากนั้น การเรียนรู้เรื่องราวชีวิตและสังคมของหมู่บ้านยังมาจากพิธีกรรมและบัณฑิต การแสดงออกถึงความเลื่อมใส ศรัทธาในศาสนาผ่านการประพฤติปฏิบัติและร่วมพิธีกรรมในงานเทศกาลที่มีตลอดปีนั้น เป็นแม่แบบที่ดีสำหรับคนรุ่นหลังที่มักจะก้าวตามรอยเท้าของคนที่เขารัก และศรัทธาได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ สามารถสรุปลักษณะการถ่ายทอดองค์ความรู้และระเบียบการปฏิบัติของสังคมได้ดังนี้

1. จากรุ่นปู่ย่าตายายสู่รุ่นลูกหลาน
2. จากแม่สู่ลูกสาว/ พี่สาวสู่น้องสาว
3. จากพ่อสู่ลูกชาย/ พี่ชายสู่น้องชาย
4. จากจากเข้าร่วมพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีโกศัญจะ
5. จากการสังเกต
6. จากการช่วยงาน เช่น งานศพ งานแต่งงาน

แต่อย่างไรก็ตาม ความเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคมเล็กๆ ของประจวบคีรีขันธ์ และยังไม่มีการในหมู่บ้านตระหนักถึงคือ ประเทศเนปาลได้รับเงินช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาจากต่างประเทศจำนวนมาก โดยเฉพาะประเทศทางฝั่งตะวันตก ดังนั้น แนวทางการพัฒนาจึงมีการรับแนวคิดแบบตะวันตกเข้าไปในพื้นที่ชนบท ซึ่งไม่ได้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของสภาพสังคมและความต้องการของชุมชนเสมอไป ในหมู่บ้านต่างๆ รวมทั้งประจวบคีรีขันธ์เองนั้น เริ่มมีการจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เด็กๆ อายุ 3-4 ขวบ จะใช้เวลาอยู่ในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก สัปดาห์ละ 6 วัน คือ วันอาทิตย์ถึงวันศุกร์ วันละประมาณ 5 ชั่วโมง เพื่อฝึกทักษะด้านการเขียน อ่าน ฟัง ทำงาน ศิลปะ และฝึกทักษะการเข้าสังคม แนวคิดหนึ่งคือเด็กได้รับการพัฒนาตามช่วงวัย แต่อีกมุมมองหนึ่ง นั่นคือ หลักสูตรและแนวทางกิจกรรมในโรงเรียน ทำให้เด็กถูกพรากออกจากครอบครัวและชุมชน ผู้เฒ่าผู้แก่ถูกทอดทิ้งให้อยู่ที่บ้าน ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างอนาคตและอดีตนั้นจะยิ่งกว้างขึ้น จนน่าเป็นห่วงว่า ในอนาคต เด็กเนปาลเองอาจต้องตามหารากเหง้าของตนเอง อีกทั้งคนรุ่นเก่าเปลี่ยนสถานะจากเสาหลักเป็นภาระที่ไม่มีใครต้องการ

ข้อสรุปและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคต

จากการศึกษา ภูมิปัญญาและแนวทางการพึ่งพาตนเองของชุมชนประคตินคร อำเภอ นวลปราสี จังหวัดลุมพินี ประเทศเนปาล สามารถสรุปได้ว่า ชุมชนประคตินครแห่งนี้เป็นชุมชนซึ่ง ชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนาฮินดู และมีชาวชุมชนบางส่วนนับถือศาสนาพุทธ อิสลาม และนับ ถือภูติผี โดยชาวบ้านดำรงชีวิตด้วยการทำการเกษตรแบบดั้งเดิม ซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจที่อยู่บน พื้นฐานการผลิตเพื่อบริโภค ใช้แรงงานคนและสัตว์เป็นหลัก ขยายเพียงเล็กน้อยและมีการตอบแทน แรงงานให้กัน

จากพื้นฐานที่ทำอาชีพเกษตรกรรม ชาวบ้านมีความเชื่อว่า ที่ดินคือความมั่นคงของชีวิต การเป็นเจ้าของที่ดิน ทำให้พวกเขาสามารถมีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง สามารถผลิตอาหาร คุณภาพ โดยไม่ต้องซื้อหา ซึ่งเป็นที่มาของสุขภาพดีของคนทั้งบ้าน และที่ดินยังเป็นที่มาของความ มั่นคงอื่นๆ เช่น ทรัพย์สินจากการเป็นเจ้าของสัตว์เลี้ยง เป็นเจ้าของผลผลิต การศึกษาต่อของ ลูกหลาน และเป็นที่มาของการยอมรับนับถือ อีกทั้งที่ดินยังโยงใยถึงความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก ในครอบครัวด้วยการช่วยกันทำมาหากิน และกับเพื่อนบ้านด้วยการแลกเปลี่ยนแรงงานทั้ง แรงงานคนและสัตว์ นอกจากนี้ ชาวบ้านยังคงมีวิธีการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนอัน ได้แก่ ป่าชุมชน ด้วยการเข้าไปจัดการและลักษณะการเก็บหา เช่น เก็บไปใช้เพียงพอสำหรับสอง สามวัน เลือกรับเฉพาะกิ่งไม้แห้ง เป็นต้น

ความโชคดีที่ได้อาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการดำรงชีวิต เช่น แหล่งน้ำและผืนป่า ยังเอื้อให้ชาวบ้านสามารถผลิตข้าวของเครื่องมือเครื่องใช้จากพืชและของเหลือใช้ในชุมชน เช่น เครื่องจักสานจากไม้ เสื่อหรือพรมรองนั่งจากฟาง และสามารถเก็บสมุนไพรได้จากป่ามาบำบัด โรคภัยไข้เจ็บซึ่งไม่ได้มีสาเหตุซับซ้อน อีกทั้งแนวคิดเรื่องกำลังใจจากปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติ และการอยู่ในแวดล้อมของวงศ์ญาติ ชาวชุมชน มีส่วนให้ผู้ป่วยไม่ได้รู้สึกโดดเดี่ยวหรือมองว่า โรคภัยไข้เจ็บนั้นแบ่งแยกตนจากชาวชุมชน

ปัจจัยการผลิตตามธรรมชาติและทรัพยากรที่พอหาได้ในชุมชน แรงงานจากครอบครัว ขยายและเพื่อนบ้าน เป็นปัจจัยในการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่คนรุ่นหลัง และยังทำให้ชาวบ้าน สามารถจัดสรรเวลาสำหรับกิจกรรมความเชื่อทางจิตวิญญาณ เช่น การบูชาภายในครัวเรือน การ เดินทางไปประกอบพิธีกรรมที่วัด ถือศีลอด หรือถือพรต เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและสื่อสารไป ยังพระเจ้าที่ตนเคารพนับถือ รวมทั้งการจัดและเข้าร่วมพิธีกรรมและงานเทศกาลทางศาสนา ชาวบ้านทั่วไปในประคตินครจึงสามารถรักษาความสมดุลระหว่างความมั่นคงทางจิตวิญญาณ และความมั่นคงทางโลก

อาจกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาและการพึ่งพาตนเองของชาวประคตินครจึงเริ่มต้นจากที่ดิน แต่อย่างไรก็ตาม ดูเหมือนว่า ภูมิปัญญาและความสามารถในการพึ่งพาตนเองเหล่านี้เป็นอยู่ในหมู่ของผู้มีฐานะทางสังคมสูงในชุมชน เช่น ชาววรรณะพราหมณ์ ชาวทะกูรีและชาวเนวาร์ ขณะที่ผู้อยู่ในวรรณะต่ำนั้น อาศัยอยู่ชายขอบหมู่บ้าน ซึ่งครอบครองที่ดินคนละไม่มาก อีกทั้งยังเป็นที่ดินไม่ดี อีกทั้งชายป่าด้านตะวันออกนั้น ยังเป็นป่าหญ้า มีไม้แห้งขึ้นเป็นหย่อมๆ ไม่สามารถหาไปไม้สำหรับสัตว์ หรือของป่าอื่นๆ เช่น ป่าชุมชนด้านตะวันตก ส่วนแม่น้ำโบละหานั้น พอลาสัตว์น้ำได้บ้าง ส่วนป่าที่อยู่ถัดไปเป็นอุทยานแห่งชาติจิตวัต การขาดแคลนที่ทำกินที่เอื้อให้ได้พึ่งพาตนเองจากการผลิตอาหาร อันเป็นความมั่นคงของชีวิตอันดับแรกและอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่ได้เอื้อให้ได้ใช้ภูมิปัญญา ความยากจนและขาดแคลนจึงยังคงมีอยู่ในกลุ่มบ้านตามชายขอบชุมชนแห่งนี้ ด้วยคติความเชื่อที่ยังคงมีความเข้มข้น ดังนั้นความเชื่อทางศาสนาจึงเป็นความเชื่อที่เป็นการส่งเสริมและเกื้อกูลสำหรับสมาชิกในสังคมที่ลำดับชั้นเดียวกันหรือใกล้เคียงกันให้เกิดความสงบสุขในหมู่พวกพ้อง หากแต่แบ่งแยกผู้ที่ลำดับชั้นต่ำกว่า ทำให้ชุมชนไม่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในด้านการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม

อย่างไรก็ตาม การสร้างถนนและการพัฒนาอุตสาหกรรมในเขตตอไร รวมถึงการเพิ่มขึ้นของประชากรทำให้ความเปลี่ยนแปลงด้านสังคมวัฒนธรรมและระบบเศรษฐกิจเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง เช่น ชาวชุมชนมีการติดต่อสื่อสารกับสังคมภายนอกมากขึ้น ทั้งระดับบุคคลและระดับสื่อสารมวลชน, ระบบวรรณะและขนบธรรมเนียมการปฏิบัติของวรรณะได้มีความยืดหยุ่นมากขึ้น รวมถึงการเกิดอาชีพใหม่ๆ ของชาวชุมชน แต่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นรวดเร็วนัก ซึ่งเป็นผลมาจากค่านิยมด้านอาชีพและความเชื่อทางศาสนาที่ยังคงมีอิทธิพลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวชุมชน

และแม้ว่า ชุมชนจะมีปัจจัยทั้งภายนอกและภายในหลายอย่างที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวชุมชน หากแต่ขณะเดียวกัน วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวประคตินครก็เป็นปัจจัยสำคัญของชาวชุมชนที่สามารถตั้งรับกับกระแสความเปลี่ยนแปลงต่างๆ เช่น การพัฒนาภาคอุตสาหกรรม ระบบทุนนิยม กระแสโลกาภิวัตน์ ที่เดินทางมาถึงหมู่บ้าน ซึ่งสามารถอธิบายปัจจัยต่างๆ ได้ดังต่อไปนี้

ปัจจัยการเปลี่ยนแปลง

1. การตั้งถิ่นฐานของชุมชนประคตินครที่ใกล้กับถนนใหญ่ สะดวกแก่การคมนาคมหรือเดินทางไปยังตัวเมืองต่างๆ ทำให้ชาวบ้านมีการติดต่อสัมพันธ์กับคนต่างถิ่นมากขึ้น และเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้ง่ายขึ้น เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ประกาศจากทางการ โทรศัพท์รวมทั้งกระแสข่าวต่างๆ

การปะทะสังสรรค์กับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้ชาวบ้านคลายความเข้มงวดในการประพฤติปฏิบัติตนตามคติความเชื่อลง ในพื้นที่สาธารณะต่างๆ และพื้นที่นอกบ้าน ส่วนทัศนคติและแนวคิดใหม่ๆ ที่ได้รับจากสื่อจะอยู่ในรูปแบบของแรงจูงใจในการบริโภคสินค้า เช่น เครื่องเทศสำเร็จรูป เครื่องสำอาง น้ำอัดลม ยารักษาโรค แนวคิดด้านการเมือง เช่น การประท้วงรัฐบาลหรือราชวงศ์ การเข้าร่วมและต่อต้านกบฏลัทธิเหมา (Maoist) และแนวคิดด้านสนิยมการแต่งตัว เพลง ภาพยนตร์ และการใช้ชีวิตทั่วไปของวัยรุ่น

2. การศึกษาของเด็กรุ่นใหม่ ส่วนใหญ่ เด็กรุ่นใหม่ในหมู่บ้านจะได้รับการศึกษาเฉลี่ยมัธยมศึกษา การได้รับการศึกษาสูงกว่ามาตรฐาน รวมทั้งความสามารถในการอ่านออก เขียนได้ ทำให้เขาได้งานทำนอกเหนือจากทำงานในที่ดินของพ่อแม่ แม้ว่า พวกเขาจะไม่ได้เปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ทางวรรณะไปทั้งหมด หากแต่การทำงานนอกบ้านก็ได้ทำให้พวกเขาได้มีปฏิสัมพันธ์กับคนหลากหลายรูปแบบ และการรับค่าตอบแทนเป็นเงิน ได้นำแนวคิดแบบเศรษฐกิจสังคมเมืองมาสู่คนรุ่นใหม่ หนุ่มๆ หลายคนในหมู่บ้านที่เรียนจบชั้นมัธยมศึกษา นิยมทำงานนอกบ้านนอกเหนือเป็นแรงงานในภาคเกษตร แม้มีรายได้และช่วงเวลาที่ไม่แน่นอน เช่น เป็นเจ้าหน้าที่ในป่าชุมชน ทำงานในโรงงาน ชักรถ แต่ค่าตอบแทนที่ได้รับทำให้เขาประเมินคุณค่างานในนาไร่ที่ให้ผลตอบแทนเพียงผลผลิตต่างจากคนรุ่นพ่อแม่ หรือปู่ย่าตายาย นอกจากนั้น ความต้องการด้านการศึกษาและการแพร่ขยายของสถาบันการศึกษาจากความพยายามของผู้บริหารท้องถิ่น ทำให้ผู้คนที่จัดได้อยู่ในวรรณะต่ำและกลุ่มชาติพันธุ์มีโอกาสทางการศึกษาและมีกิจกรรมร่วมกับกลุ่มวรรณะอื่นๆ ซึ่งจากโรงเรียน ซึ่งเด็กๆ อาจกลับบ้านด้วยแนวคิดและทัศนคติใหม่ต่อชนชั้นของตนและความเท่าเทียมด้านต่างๆ

นอกจากนั้น การเห็นความสำเร็จของผู้หญิงในหมู่บ้าน โดยวัดจากหน้าที่การงาน ผลตอบแทน การยกย่องนับถือมีส่วนให้หลายครอบครัวสนับสนุนให้ลูกสาวมีโอกาสเรียนหนังสือเท่าเทียมลูกชาย ทั้งนี้ การศึกษามีผลในเรื่องของการเลือกคู่ครองเช่นกัน ในแง่ที่เธอมีโอกาสเลือกได้มากขึ้น

อย่างไรก็ตาม การศึกษาเป็นโอกาสให้ผู้หญิงได้แสดงความสามารถและความรับผิดชอบในหน้าที่การงาน การพึ่งพาตัวเองและดูแลครอบครัวได้ ซึ่งส่งผลต่อการตัดสินใจและเลือกดำเนินชีวิตอย่างที่ตนเองต้องการ

3. ชาววรรณะที่จัดว่าอยู่ในวรรณะต่ำ และกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ได้มีการติดต่อสื่อสารกับชาวเนปาลจากภูเขาหรือชาวฮินดูจากพื้นที่ราบผ่านการค้าขาย ซึ่งอาจเป็นช่วงหลังฤดูการเก็บเกี่ยว และการติดต่อผ่านสำนักงานของรัฐบาล กิจกรรมเหล่านี้ทำให้ทั้งชนกลุ่มน้อยไม่ได้รู้สึกตัวโดดเดี่ยวจากชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ การติดต่อสื่อสาร โดยเฉพาะผ่านการค้า

ขายส่งผลให้คู่ค้าพยายามทำความรู้จักและเข้าใจของวัฒนธรรมแต่ละฝ่ายมากขึ้น นำมาซึ่งการเรียนรู้ ยอมรับความแตกต่างระหว่างกัน

4. ตลาด ตลาดนัดและงานเทศกาลต่างๆ เป็นตัวกลางนำสินค้า แนวคิดและวัฒนธรรมการบริโภคเข้ามาในชุมชนเช่นกัน พ่อค้าแม่ค้ามักนำอาหารและข้าวของแปลกใหม่มาวางขายเพื่อเรียกลูกค้า อาจจะเป็นผัสดูสด ยาดต่างๆ อาหารสำเร็จรูป เครื่องใช้ไฟฟ้า เทปเพลง หนังสือมาขายในวันตลาดนัด ส่วนในงานเทศกาลใหญ่ๆ นั้น มักจะมีงานออกร้านควบคู่ไปด้วย ซึ่งร้านค้าเหล่านี้มักจะเป็นของพ่อค้าต่างถิ่น ซึ่งนำสินค้าใหม่ๆ เกมชิงโชคต่างๆ มาให้ชาวบ้านได้รู้จัก ส่วนใหญ่ ชาวบ้านประคตินครใช้เศษฟางจุ่มน้ำขี้เถ้าและดินขุดล้างภาชนะในครัว แต่เริ่มมีการใช้ฟองน้ำและน้ำยาล้างจานแล้ว หรือการเริ่มใช้ผ้าอนามัยแทนผ้าซับประจำเดือน
5. ด้วยทำเลที่ตั้งใกล้กับประเทศคู่ค้าสำคัญอย่างอินเดีย และอยู่ใกล้แหล่งทรัพยากร ต่อไร่จึงเป็นภูมิภาคที่ได้รับการพัฒนาด้านอุตสาหกรรม “ปัจจุบันถนนสายต่างๆ กำลังถูกสร้างเพื่อมุ่งไปสู่การพัฒนาอุตสาหกรรม” (เนปาล, 2543) พื้นที่ป่าหลายแห่งถูกเปลี่ยนเป็นชุมชน โรงงาน และถนน มีการประเมินว่า แม้ภาคอุตสาหกรรมของเนปาลมีขนาดเล็กและมีพื้นฐานจากภาคการเกษตร เช่น โรงงานผลิตน้ำตาล โรงงานบะหมี่สำเร็จรูป โรงงานยาสูบ แต่ก็มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว และนำแนวคิดรวมถึงวิถีชีวิตแบบใหม่มาสู่ชุมชน ปรากฏว่า มีชุมชนแออัดหลายแห่งกระจายอยู่รอบๆ โรงงาน ผู้หญิงมีโอกาสทำงานนอกบ้านมากขึ้น ทั้งที่เป็นแรงงานเองและค้าขายรอบๆ โรงงาน รวมถึงการอพยพลูกหลานจากเขตภูเขาหรือพื้นที่ห่างไกลเพื่อหางานทำในโรงงาน

สำหรับประคตินครนั้น ได้มีอาชีพใหม่ๆ เกิดขึ้น เช่น เป็นแรงงานในโรงงาน หรือขับรถบรรทุกสินค้า อาชีพใหม่ๆ เหล่านี้ ทำให้ชาวบ้านเองต้องปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมใหม่ เช่น คนขับรถบรรทุกวรรณะพราหมณ์ ซึ่งไม่สะดวกในการจัดเตรียมอาหาร เขาจำเป็นต้องกินอาหารจากร้านของคนที่อยู่ในวรรณะต่ำกว่า ส่วนแรงงานในโรงงานนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตัวเอง หรือมีแต่ไม่เพียงพอ ด้านการกว้านซื้อที่ดินเพื่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมนั้น ยังไม่มีปรากฏในประคตินคร

6. แม้ว่า ประคตินครจะไม่มีสถานอนามัยตั้งอยู่ในหมู่บ้าน แต่ตัวสำนักงานที่อยู่ห่างจากชุมชนเพียง 5 กิโลเมตร ทำให้ชาวบ้านไม่ลำบากจะไปใช้บริการ และแม้ว่าการให้บริการจะเป็นเพียงรักษาความเจ็บป่วยพื้นฐานและบริการด้านสาธารณสุข แต่ชาวบ้านก็ได้มีการแนวคิดและวิธีการบำบัดรักษาความเจ็บป่วยของพวกเขาจากเดิมคือหมอยาสมุนไพรหรือหมอผีเป็นยาแผนปัจจุบัน อีกทั้งการรณรงค์ด้านการคุมกำเนิด ทำให้ชาวบ้านมีความตื่นตัวและเห็นความสำคัญของการวางแผนครอบครัว แนวความคิดถูกหลอมรวมกัน

หมายถึงแรงงานของบ้านนั้นเปลี่ยนมาเป็นความยากจน ซึ่งมีแนวโน้มว่าครอบครัวรุ่นใหม่จะมีลูกน้อยกว่าคนรุ่นก่อน

7. ความเป็นชุมชนใหม่ของประคตินครที่มีอายุไม่ถึงห้าสิบปี ซึ่งต่างจากชุมชนเก่าแก่ที่สมาชิกในชุมชนจะประกอบไปด้วยผู้คนจากทุกวรรณะ ซึ่งมีฐานะและหน้าที่ทางสังคมแตกต่างกันไป อายุและสาเหตุของการตั้งชุมชนทำให้ไม่มีผู้คนอาศัยอยู่ครบทุกวรรณะ ความสำเร็จของพิธีกรรมใดๆ จึงต้องอาศัยความยืดหยุ่น เช่น คนวรรณะอื่นทำหน้าที่ยกศพหรือเล่นดนตรีนำหน้าศพ เป็นต้น งานบางอย่างที่เป็นหน้าที่ของวรรณะบางวรรณะ ชาววรรณะสูงต้องลงมือทำเอง นอกเหนือจากพิธีกรรมหรือภาระการงาน ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณะยังเกิดขึ้นผ่านกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชน เช่น คือการซื้อขาย ว่าจ้าง แม้ว่าจะเป็นความสัมพันธ์แบบเป็นทางการ แต่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องกันระหว่างผู้คนในชุมชน ทั้งในพื้นที่สาธารณะและระดับครัวเรือนระดับหนึ่ง
8. ข้อจำกัดด้านนิเวศน์และการเพิ่มจำนวนประชากรเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านมีการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพและความเป็นอยู่ เจ้าของที่ดินที่มีอาณาเขตติดฝั่งแม่น้ำโหละกาโชคร้ายกว่าเจ้าของที่ดินรายอื่น เพราะกระแสน้ำในฤดูมรสุมนั้นกัดเซาะที่ดินริมตลิ่งให้ลดลงทุกปี นอกจากนั้นการปลูกพืชซ้ำๆ กัน ก็มีผลให้ดินเสื่อมโทรมลง อีกทั้งการพึ่งพาปริมาณน้ำฝนตามฤดูกาลส่งผลให้จำนวนผลผลิตไม่แน่นอนในแต่ละปี
จำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เพิ่มขึ้นกับขนาดเท่าเดิมของที่ดินและความต้องการด้านต่างๆ ทำให้ชาวบ้านตระหนักดีว่า บางครั้งการเป็นเกษตรกรไม่ได้หมายถึงความพอเพียงเสมอไป อาชีพเสริมจึงเป็นหนทางของชาวบ้านในการเพิ่มรายได้ และสนับสนุนโอกาสทางการศึกษาของลูกหลานเพื่อทางเลือกในชีวิตที่เพิ่มขึ้น

ปัจจัยภายในชุมชนที่มีผลต่อการตั้งรับกระแสการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก

1. หากเปรียบเทียบกับชุมชนชนบทของประเทศไทย ในพื้นที่สูงหลายแห่งในภาคเหนือของประเทศไทย ได้มีคณะมิชชันนารีผู้เผยแผ่ศาสนาเดินทางไปถึง ซึ่งชาวเขาหลายเผ่าได้มีการเปลี่ยนรูปแบบแนวคิดด้านจิตวิญญาณจากการนับถือภูติผีเป็นนับถือพระเยซูคริสต์ ปრაภฏการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นในชุมชนชาวเขาของอินเดียเช่นกัน หากแต่ไม่สามารถเกิดขึ้นในชุมชนห่างไกล หรือในชุมชนไหนๆ ของประเทศเนปาล เพราะกิจกรรมเผยแผ่ศาสนาหรือการพยายามเปลี่ยนศาสนาของผู้คนนั้นผิดกฎหมาย ดังนั้น ชาวบ้านในประคตินครจึงยังคงมีความเชื่อด้านจิตวิญญาณเหมือนอย่างบรรพบุรุษ
2. วิถีชีวิตของชาวบ้านอยู่ห่างไกลเกินกว่าจะได้รับผลกระทบจากเศรษฐกิจ เนื่องมาจากการผลิตอาหารและข้าวของเครื่องใช้ด้วยตนเอง และพึ่งพาตลาดภายนอกน้อย อีกทั้งประคติ

นครไม่ได้เป็นชุมชนท่องเที่ยว ผลกระทบต่อวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มาจากนักท่องเที่ยว เช่น ราคาสินค้าในหมู่บ้าน การแสวงหาและกักตุนสินค้า การทำงานในภาคบริการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว การแต่งกาย การปรุงอาหาร การปรับตัวและการเรียนรู้ภาษา จึงยังไม่เกิดขึ้น ทั้งนี้ผลกระทบจากการพัฒนาชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยวหรือทางผ่านสู่สถานที่ท่องเที่ยว หรือเดินเขาต่างๆ นั้นก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรม และระบบเศรษฐกิจของหมู่บ้านอย่างกว้างขวาง แม้จะเป็นชุมชนในภูเขาห่างไกลบนเขตหิมาลัยก็ตาม

3. จากพื้นฐานการเป็นเกษตรกรแบบยังชีพ ชาวบ้านเกี่ยวข้องกับระบบตลาดน้อยมาก ทำให้ชาวประคตินครไม่มีแนวคิดทางเงินตราที่มีความซับซ้อน การแสวงหากำไร การเจรจาต่อรองและการจัดการ ดังนั้น ระบบเศรษฐกิจโดยทั่วไประหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน จึงอยู่ในรูปแบบการซื้อหาแลกเปลี่ยนธรรมดา ซึ่งต่างจากแนวคิดแบบทุนนิยม
4. เมื่อพิจารณาถึงขนบธรรมเนียมประเพณี ทั้งงานเทศกาลทางศาสนา ประเพณีของชีวิต และการประกอบพิธีบูชาต่างๆ จะเห็นได้ว่ารายละเอียดของพิธีกรรมเหล่านี้ไม่ได้เป็นเพียงการสื่อสารกับพระเจ้า อำนาจเหนือธรรมชาติและดวงวิญญาณเท่านั้น หากแต่พิธีกรรมยังเป็นการสื่อสารกับสมาชิกในครอบครัว เพื่อนบ้าน ชุมชน รวมไปถึงสัตว์เลี้ยง หากการบูชาทำให้ผู้บูชาเป็นหนึ่งเดียวกับองค์เทพ ขณะเดียวกัน การเข้าร่วมพิธีกรรมในบ้าน ระหว่างพี่ชาย น้องชาย พี่สาว น้องสาวอย่างใกล้ชิด ก็ได้ทำให้ช่องว่างของความแตกต่างระหว่างลูกสาว ลูกชายแคบลงเช่นกัน แนวคิดในการสนับสนุนและส่งเสริมความรัก ความเคารพในครอบครัวผ่านพิธีกรรมได้ก่อให้เกิดความไว้วางใจ และการสำนึกของความเป็นสมาชิกในครอบครัว ซึ่งตามมาด้วยการปฏิบัติตามมติและระเบียบแบบแผนของครอบครัว ความร่วมแรงร่วมใจในงานประเพณีต่างๆ ผ่านการช่วยกันหุงหาอาหาร เก็บฟืน เย็บจานชาม หรือ แม้แต่ลงขันซื้อแพะเพื่อประกอบพิธีบูชายัญก็ทำให้ชาวชุมชนมีความเป็นหนึ่งเดียวกันได้เช่นกัน เช่นเดียวกับประเพณีเล่นสากาของเด็ก ทั้งประเพณีเข้าถ้ำ หรือสวมสายรุ้งา จิตสำนึกของความเป็นสมาชิกคนหนึ่งของคนในครอบครัวและชุมชนก็เกิดขึ้น รวมถึงการรับรู้ถึงภาระ การปฏิบัติตนในฐานะสมาชิกคนหนึ่งของคนในสังคม ซึ่งตามมาด้วยการยอมรับเงื่อนไข กฎเกณฑ์ของครอบครัวและระบบบรรทัดฐานที่ยังคงมีอยู่ เช่น การร่วมและประกอบพิธีกรรม การแต่งงานกับผู้ที่อยู่ในวรรณะเดียวกัน ซึ่งผ่านการเห็นชอบจากครอบครัว รวมถึงรายละเอียดอื่นๆ ของการดำเนินชีวิต
5. การพยายามรวมกลุ่มของหมอยาสมุนไพรและการรักษาในรูปแบบที่ชุมชนเข้าร่วม ระหว่างบทสนทนาและการอยู่ท่ามกลางวงล้อมของครอบครัวหมอยา เพื่อนบ้านและเด็กๆ ทำให้ผู้ป่วยและชาวชุมชนรู้สึกได้ว่า ความเจ็บไข้ได้ป่วยไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องส่วนตัว

หากแต่เป็นเรื่องของส่วนรวมที่จะห่วงใย ดูแลทุกข์สุขของผู้ป่วยด้วย อีกทั้งความเป็นกันเองและใกล้ชิดกับชาวชุมชนอื่นๆ ของผู้ป่วยมีส่วนให้ผู้ป่วยรับรู้ถึง ความเจ็บป่วยของตนเป็นเรื่องธรรมดาสามัญและไม่ได้ถูกทอดทิ้งจากครอบครัวหรือสังคมแต่อย่างใด ตามมาด้วยความไว้วางใจชุมชน และการปฏิบัติตอบแทนเมื่อมีผู้ป่วยรายอื่นในชุมชน

6. ความเป็นชุมชนครอบครัวขยายของประคตินครทำให้คนทุกวัยในบ้านอาศัยอยู่ในพื้นที่เดียวกัน ตามมาซึ่งการถ่ายทอดประสบการณ์ แนวคิด ขนบธรรมเนียม ประเพณีระหว่างรุ่นสู่รุ่น และจิตสำนึกของการดูแลกันและกัน รวมถึงเห็นคุณค่าของผู้สูงวัย
7. แนวคิดต่อที่ดินทำกินและการพึ่งพาตนเองด้านอาหาร ซึ่งความสำคัญของการทำการเกษตรไม่เพียงแต่เป็นเรื่องของปากท้องเท่านั้น ในส่วนของครอบครัว การเกษตรแบบดั้งเดิมที่มีอยู่ในประคตินครเอื้อให้สมาชิกทุกวัยในครอบครัวมีความสัมพันธ์กันมากขึ้น ได้เห็นความสำคัญและตระหนักถึงความมีอยู่ของครอบครัวจากบทบาทหน้าที่ จากการแบ่งงานกันทำ สามี พี่ชายและน้องชายทำงานในทุ่ง ขณะที่ภรรยา พี่สาว น้องสาวทำงานในบ้าน ส่วนสมาชิกรุ่นเล็กอย่างลูกหลานก็ได้รับการถ่ายทอดการทำการเกษตรและสำนึกในผืนดินของปู่ย่าตายายว่าเป็นที่มาของอาหารเลี้ยงคนทั้งบ้านและสัตว์เลี้ยง ซึ่งการเกษตรแผนใหม่ที่อาศัยการว่าจ้างและใช้เทคโนโลยีไม่ได้ทำหน้าที่ในส่วนนี้

เมื่อพิจารณาถึงปัจจัยทั้งสองส่วนแล้ว สามารถคาดการณ์ได้ว่า แนวโน้มในอนาคตนั้น ชาวบ้านจะยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรมเช่นเดิม หากแต่ผลการเปลี่ยนแปลงเนื่องมาจากปัจจัยที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ทำให้ชาวบ้านต้องหาอาชีพเสริมเพื่อผลตอบแทนของเงินตรา ซึ่งจะสามารถส่งลูกหลานเข้าเรียนในชั้นสูงๆ ได้ และตอบสนองความต้องการของสมาชิกในบ้านที่มีความต้องการบริโภคสินค้ามากขึ้น ขณะเดียวกันเด็กรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาสูงขึ้นนั้น มีโอกาสมากขึ้นในการทำงานนอกบ้าน โดยเฉพาะเด็กผู้หญิง ส่วนอาชีพเกษตรกรรมจะเป็นเพียงอาชีพเสริม ด้วยไม่มีเวลา ขาดแคลนแรงงานและทักษะ รวมถึงผลผลิตที่ได้ไม่คุ้มกับที่ลงแรงไป ซึ่งที่ดินเพื่อการเกษตรมีแนวโน้มจะกลายเป็นที่อยู่อาศัยจากการเพิ่มขึ้นของประชากรในชุมชน ทั้งนี้ ชาวบ้านยังไม่สามารถจะเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตเพื่อยังชีพเป็นการผลิตพืชเศรษฐกิจ ด้วยปัจจัยด้านปริมาณที่ดิน ทักษะ และการลงทุนสูง

อย่างไรก็ตาม ความเปลี่ยนแปลงต่างๆ นั้นจะไม่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วหรือเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวประคตินครอย่างสิ้นเชิง ซึ่งเป็นผลมาจากการไม่ได้เป็นชุมชนท่องเที่ยวและการพึ่งพาชุมชนภายนอกเพียงน้อยนิด และชุมชนเองยังคงให้ความสำคัญกับพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งสามารถอธิบายและสร้างจิตสำนึกถึงตัวตน และตำแหน่งแห่งหนของชาวชุมชนได้เป็นอย่างดี อีกทั้งความร่วมมือและช่วยเหลือกันในงานพิธีกรรม งานในภาคเกษตร และรูปแบบการรักษาความป่วยไข้เป็น

แรงยึดเหนี่ยวให้เกิดความสามัคคีและสร้างการมีส่วนร่วมของชาวชุมชน ซึ่งคุณค่าเหล่านี้เป็นความเข้มแข็งซึ่งทำให้ชาวชุมชนยืนหยัดความเป็นครอบครัว และชุมชนอยู่ได้ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมภายนอก

ในส่วนของผลกระทบที่เกิดขึ้นพร้อมกับความเปลี่ยนแปลงนั้น ปัญหาการดื่มสุรา การไม่รู้หนังสือ และภาระหนี้สิน การเพิ่มขึ้นของผู้ขาดแคลนที่ดินทำกินเกิดขึ้นในหมู่ผู้ที่ถูกจัดว่าอยู่ในวรรณะต่ำและกลุ่มชาติพันธุ์บางกลุ่มเป็นปัญหาที่ชาวบ้านและคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้านยังคงไม่ได้เห็นความสำคัญ ซึ่งหากปัญหาดังกล่าวไม่ได้ทำการศึกษา หรือรับการแก้ไขโดยอยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมท้องถิ่น มีแนวโน้มที่เป็นไปได้ว่า ปัญหาจะทวีความรุนแรงมากขึ้น ซึ่งจะนำมาสู่ความขัดแย้งต่างๆ ในชุมชน และชาวบ้านกลุ่มดังกล่าวจะเป็นภาระของสังคม ซึ่งไม่ได้รับการให้พัฒนาเท่าเทียมกับพลเมืองอื่นๆ

ทั้งนี้ ประคตินครจะยังคงดำรงความเป็นชุมชนเกษตรกรรมแบบพึ่งตนเองได้หรือไม่อย่างไรในอนาคตที่กระแสโลกาภิวัตน์ได้แทรกซึมไปทั่วทุกที่ เป็นสิ่งที่ผู้ที่เกี่ยวข้องจะต้องทำการศึกษาและประเมินคุณค่า ในความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมในชุมชนเล็กๆ ชุมชนหนึ่ง เช่นเดียวกับในประเทศไทย ซึ่งชุมชนเล็กๆ ในชนบทหลายชุมชนได้มีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวเข้ากับจังหวะการพัฒนาและความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยโดยรวม

ดังนั้นการศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชนประคตินคร เนปาล จึงไม่เพียงแต่ทำความเข้าใจการพึ่งพาตนเองและความมีอิสระของชุมชนเล็กๆ ชุมชนหนึ่งในประเทศเนปาล หากแต่ยังเป็นการสร้างความเข้าใจ ให้เกียรติตัวตนและวิถีชีวิตของผู้คนต่างวัฒนธรรม ซึ่งจะย้อนมาสู่การทำมาหากินและเข้าใจรากเหง้าของเราเอง อันจะส่งผลต่อแนวทางการพัฒนาชุมชนในหมู่บ้านโลกอย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

หนังสือและบทความในหนังสือ

- กมลลา บาห์ซิน (เขียน) ไพจง ไหลสกุล (แปล). ประสานช่องว่าง ประสบการณ์การศึกษาร่วมกัน
ของนักพัฒนาชนบท บังคลาเทศ เนปาล อินเดีย และศรีลังกา. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีม
ทอง, 2525.
- ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์. อาหารกับสุขภาพในแนววัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : แสงแดด, 2541.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพฯ :
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2543.
- นิคม มุสิกคามะ บรรณาธิการ. แนวทางการพัฒนา คุณภาพมาตรฐานวัฒนธรรม (Quality and
Standard of Culture). กรุงเทพฯ : กระทรวงศึกษาธิการ, 2542.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. พุทธศาสนาในความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง,
2543.
- ปราณี วงษ์เทศ. สังคมและวัฒนธรรมในอุษาคเนย์. กรุงเทพฯ : บริษัท ศิลปวัฒนธรรม จำกัด,
2539.
- ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์. มานุษยวิทยากับการศึกษาคติชาวบ้าน. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
2529.
- พจน์ สัจจะ. โลกวัฒนธรรมของอาหาร. กรุงเทพฯ : แสงแดด, 2540.
- พิทยา ว่องกุล บรรณาธิการ. วิถีไท : ภูมิปัญญาสู่ชุมชนบูรณาการ. กรุงเทพฯ : เครือข่ายงานวิถีไท,
2544.
- มาชาโนบุ ฟูกุโอกะ (เขียน), รสนา โตสิตระกูล (แปล). ปฏิวัติยุคสมัยด้วยฟางเส้นเดียว. กรุงเทพฯ
: โกมลคีมทอง, 2530.
- ยศ สันตสมบัติ. ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน.
กรุงเทพฯ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาและศูนย์ศึกษาความหลากหลายทาง
ชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542
- ยศ สันตสมบัติ. มนุษย์กับวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.
- ลิษา ซวยกัล (บรรณาธิการ), ชุตินา ศิริสมรรถการ (แปล). เนปาล. กรุงเทพฯ : หน้าต่างสู่โลกกว้าง,
2543.

- ลูเชียน เอ็ม. แองส์ (เขียน), นฤจร อธิธิจักรวรรค์ (แปล). ข้าวกับมนุษย์ นิเวศวิทยาทางการเกษตรในเอเชียอาคเนย์. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.
- วิบูลย์ เข็มเฉลิม. สู่สังคมเกษตร มีกินตลอดชีวิต. กรุงเทพฯ : หมู่บ้าน, 2536.
- ศิริพร ลือตะฐาน ณ ถลาง. ในท้องถิ่นมีนิทานและการละเล่น. กรุงเทพฯ. : มติชน, 2539.
- เสฐียรโกเศศ. วัฒนธรรมและประเพณี. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2524.
- เสรี พงศ์พิศ. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม 1. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา, 2536.
- หลานเสรีไทย (136). ข้าวงหลังโปสการ์ด. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : ตาที่สาม, 2540.
- อภิชาติ ขาวสะอาด อัมมาร สยามวาลา และกอบกุล ราชะนาคร. ความหลากหลายของพันธุ์พืช. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาแห่งประเทศไทย, 2538.
- เฮเลนา นอร์เบิร์ก-ฮอดซ์ (เขียน), พจนา จันทรสันติ (แปล). อนาคตอันเก่าแก่. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2537.
- อรสม สุทธิสาคร. มนตราหิมาลัย. กรุงเทพฯ : ดอกมะลิ, 2534.
- Banerji, Chitrita. Life And Food In Bengal. India : Gopsons Papers Pvt Ltd, 1993.
- Bista, Dor Bahadur. People of Nepal. Kathmandu : Ratna Pustak Bhandar, 1982.
- Lall, keser. Nepalese Customs and Manners. Kathmandu : Ratna Pustak Bhandar, 1976.
- Majupuria, Indra. Joys of Nepaese Cooking. India : S. Devi, Lashkhar (Gwalior), 1997.
- Matthews, Devid. A Course In Nepali. India : B.R. Chawla for Heritage, 1993.
- Vaidya, Karunaka. Folk Tales of Nepal. Kathmandu : Ratna Rustak Bhandar, 1980.
- Per Lowdin. Food, Ritual and Society. Nepal :Mandala Book Point, 1998.
- Gehendra man Amatya. Religious life in Nepal. Nepal : Sankata Press, 1998.
- Harald O. Skar. Nepal : Tharu and Tarai neighbours. Bibliotheca Himalayaica, 1998.

บทความในวารสาร

- ฉลาดชาย รมิตานนท์. "The art of eating". Health & Cuisine. ปีที่ 1 ฉบับที่ 7 (สิงหาคม 2544) : 35.
- Erla Zwingle. "A World Together". National Geographic. (August 1999) : 6-33.
- Pradhan, Dhana (editor) "A taste of Nepal". Traveller's Nepal. (September – October 2000) : 44.

วิทยานิพนธ์

Anil M Sakya. (2000), Newar Marriage and Kinship in Kathamandu, Nepal, Department of Human Sciences, Brunel University.

เอกสารอื่นๆ

Sharma, Basu. "Food Security in Nepal". Interfaith Conference on The Culture of Peace. Asian Muslim Action Network, 2001.